

Departament d'Història de l'Art
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

CASES GRANS.
INTERIORS NOBLES A BARCELONA (1739-1761)

Rosa M. Creixell i Cabeza

Directora: Teresa-M Sala i García

Tesi per optar al títol de doctora en Història de l'Art

Història, Teoria i Crítica de les Arts: Art Català i connexions Internacionals
(bienni 2003-2005)

Volum. I. Text.

El luxo de las galas, la sumptuosidad de los muebles, la delicadeza de las mesas, la superioridad de los gastos, la licencia de las costumbres, la curiosidad en las cosas santas, y los otros desórdenes de la vida han llegado à un extremo inaudito.

Juan Enrique de Graef. *Discursos Mercuriales.*

VI. Evolució de les mentalitats. Imatges d'*ornato* i *atrezzo*.

La crítica que Juan Enrique de Graef fa de les festes fastuoses, dels mobles magníficents, de les taules elegants, de les despeses considerables i del relaxament de costums és un clar símptoma dels canvis en què es veia immers el segle XVIII. Quelcom estava variant en la societat europea, i no era altra cosa que la seva manera de mirar i presentar-se al món. També a Catalunya s'inicià el llarg i lent camí que culminaria amb la construcció d'unes noves formes de la privacitat i en un nou model de societat que partia de profunds canvis en la mentalitat de l'aristocràcia del país, que hi tenia un gran paper. Situant-nos en el context europeu, l'arrel d'aquestes

transformacions s'ha de buscar en la França del segle XVII, i és que, per poder parlar d'una societat galant en el segle XVIII, hom no pot obviar el procés de canvi que s'havia iniciat en la societat francesa en el sis-cents. Així doncs, serà a partir de l'aproximació a les coordenades que un sector de l'aristocràcia francesa va imposar com a model per assolir una vida en societat marcada pel joc de la galanteria que podem preguntar-nos per la seva correspondència entre la noblesa barcelonina. Des d'aquesta perspectiva s'hauran d'establir els gestos i les maneres d'estar davant dels altres per distingir entre una sociabilitat "obligada" i una "escollida", és a dir, entre la fonamentada en la màscara de la representació i aquella altra vinculada a la vida amistosa. Per aquest motiu, la mirada proposada no podrà obviar les pràctiques quotidianes de l'aristocràcia –rebre a casa, menjar i divertir-se-, determinades celebracions familiars –casar-se, ingressar en un convent o morir-se-, així com la cura d'un mateix, és a dir, la creació de la pròpia imatge i l'agençament de les seves mansions aristocràtiques perquè –recordem- que eren els actors i el teatre de les principals funcions.

Apuntàvem que fou a partir del segle XVII quan un grup de nobles francesos, en realitat un restringit grup de dames filles de l'aristocràcia, va començar a variar les formes de relacionar-se, tot exercint una sociabilitat marcada per maneres de fer i de comportar-se que s'allunyaven dels patrons existents fins el moment. En aquest procés l'aparició dels primers *salons*, seguits i imitats amb més o menys encert per la resta de països del vell continent, va tenir un paper essencial en el desenvolupament d'una nova sociabilitat ja que, per primer cop, es començaren a substituir alguns dels valors que fins el moment havien vertebrat el comportament en societat per altres que amb el temps van propiciar la possibilitat de despendre's del rigor de l'etiqueta i abandonar-se a un relaxament en les formes i les maneres de fer. Les estrictes regles de comportament en societat, marcades pel *decòrum* i l'*honor*, van ser reemplaçades lentament i progressivament per normes que feien de l'*elegància*, el *desig* i el *gust* les seves màximes, i

que conduïen cap a un model de societat que s'ha convingut en denominar de *societat galant*, en la qual les formes de saber estar i el “bon to” ordenaven oblidar-se de la rigidesa en cada acte i abandonar-se al joc de la delicadesa i de l'artifici, sense descuidar-se, emperò, del domini absolut de les paraules, de la conversa i dels gestos, tots ells legislats en els salons de les joves dames franceses de l'aristocràcia. És des d'aquesta perspectiva que pren rellevància veure si la noblesa catalana va saber assumir el pas d'un món regit per la pompa de la *grande manière*, propi del sis-cents, a una sociabilitat fonamentada en el teixit complex d'actes a la *petite manière*, si van transformar el seu món d'aparences i si van assumir el sentit d'una vida mundana com promulgava el model francès. Nogenysmenys, abans de donar resposta als interrogants acabats d'exposar, fóra bo plantejar-se si realment existí una escissió tan clara entre ambdues formes de comportament. En aquest sentit, podem afirmar, basant-nos en la documentació, que, a l'igual que succeí en el cas francès, l'assoliment d'unes formes de refinament extrem, l'apoteosi de la vida galant, fou un engranatge d'aprenentatge llarg que es cimentà en el joc de relacions construït per la societat aristocràtica de la centúria anterior, fonamentada essencialment a l'entorn de la defensa i manteniment d'allò que va venir a anomenar-se “tradicció”, per una banda i, per l'altra, en l'arrelat sentiment de pertinença a un grup escollit i específic: el de la noblesa. Nascuts i criats amb la consciència de ser una classe superior, tots i cadascun dels seus actes així ho havien de transmetre. L'estricta pràctica en les maneres de fer i comportar-se en públic era el que els permetia distingir-se com a classe social, i és per aquest motiu que les seves relacions estaven perfectament pautades per unes estrictes normes de comportament, o d'etiqueta.

Dèiem que el paper exercit per determinades dames de l'aristocràcia francesa durant el sis-cents va incidir en els preceptes que regirien la sociabilitat durant el segle XVIII. L'elecció o l'obligació de viure allunyades dels cercles cortesans, en ocasions en

confrontació amb aquests, va propiciar que, a partir de l'èxit dels seus salons, es creïssin petites corts paral·leles que van esdevenir el germen del nou món galant que fructificà en el set-cents. Entre la llarga llista que hom podria fer s'han de destacar les figures de Madame de Sévigné, la duquessa de Montbazon, la marquesa de Sablé, o la marquesa de Lambert, ja en la centúria següent, la qual va crer un dels primers salons intel·lectuals del segle XVIII.¹ Totes aquestes dames, així com moltes altres, van propiciar amb tertúlies, reunions a casa seva i també mitjançant la correspondència epistolar que van establir amb determinats amics, que les maneres de relacionar-se anessin variant en les formes. Van transformar, amb la seva manera de procedir i actuar, les regles de la sociabilitat, impulsant noves conductes de comportament i creant una etiqueta feta a la seva justa mesura. Per tant, s'ha de descartar la suposició d'una escissió brusca entre les maneres de fer del segle XVII i les que es van imposar en les dècades següents, car, en realitat, va produir-se una transformació gradual en el canvi d'actituds, sense existir l'oposició que tradicionalment s'ha volgut adjudicar a aquests dos móns. Com bé apunta Benedetta Craveri *en el acontecer de las generaciones que, una tras otra, se asoman al candelero de la vida de sociedad, lo primero que llama nuestra atención es, en efecto, la fuerza de la tradición y la continuidad del estilo. Ávido de saber y cada vez más omnívoro, el diletantismo mundano, con el avance de la Ilustración, tenía a gala formar parte de la vanguardia de lo nuevo, pero no por ello dejaba de obedecer al código formal de los buenos modales y de cultivar el antiguo ideal de perfección estética. No se trataba sólo de refinar el arte de su propia escenificación, arte que constituía el rasgo de la identidad nobiliaria, sino de guardar el recuerdo tenaz de un sueño utópico que se adaptaba perfectamente a un siglo de utopías y que, a pesar de muchos fracasos, se resistía a morir.*² Aquest fet, el manteniment de la tradició en les formes, és important pel que fa al cas

---

¹ Les aportacions fetes per Benedetta Craveri en els seus estudis permeten entendre i aprofundir en el complex entramat dels salons francesos. Seguint un fil cronològic, la néta de Benedetto Croce aborda les particularitats, el caràcter, la vida, els gustos, les idees i les aportacions de les distintes dames franceses que van instaurar un saló en les seves llars. Per ampliar sobre la qüestió vegeu Craveri, B: *La cultura de la conversación*. Barcelona, Biblioteca de Ensayo Siruela, 2003.

² *Ibidem*, pàg. 14.

català, ja que els elements de la sociabilitat de les classes aristocràtiques barcelonines tendeixen a patir poques modificacions al llarg dels dos segles. Sense intenció d'allargar-nos en nombrosos exemples, sols esmentar les claus que al respecte es poden descobrir en el dietari escrit per *don* Rafael Amat i Cortada. Malgrat la crònica detallada, iniciada a l'entorn de l'any 1769, que va escriure sobre el seu temps, per distreure i alhora distreure's, el baró de Maldà no es cansa d'anotar que prefereix les coses a l'antiga, o que les fa com d'antuvi, perquè *el baró, però, era de la "lleï antiga" tant en el vestir com en el comportament i també en els preceptes religiosos*,³ aspecte que li comportà més d'una riota dels seus veïns i que permet fer un retrat acurat de les darreries del segle, però també de la primera meitat de la centúria. L'anacronisme barceloní envers al refinament francès i la causa de la lentitud en la transformació dels hàbits de l'aristocràcia barcelonina poden ser explicats, entre altres motius, pel fort sentiment pietós que impregnava la quotidianitat en què vivien, fet extensible amb tota certesa també a la resta de l'Estat. Ho testimonia la proliferació de textos moralitzadors apareguts en el transcurs dels dos segles, que haurien frenat o retardat l'adequació als nous comportaments en els cerimonials de l'aristocràcia del país. És, per tant, el fort arrelament del pensament religiós un dels motius que impedeixen l'acceptació ràpida de les maneres franceses, per bé que aquestes van anar-se introduint.

L'any 1704 Francesc Guerau va publicar *Tercera parte del sabio instruido de la naturaleza: con esfuerço de la verdad, en el tribunal de la razón, alegadas en quarenta y dos máximas, políticas y morales ilustradas con todo genero de erudición, sacra y humana contra las vanas ideas de la política de Maquiavelo*.⁴ Tot i que es tracta d'un recull de sentències a fi que el lector pugui

---

³ Déu, J de: *Xocolata cada dia. A taula amb el baró de Maldà. Un estil de vida del segle XVIII*. Barcelona, Magrana, 2004, pàg. 191.

⁴ Guerau, F: *Tercera parte del sabio instruido de la naturaleza: con esfuerço de la verdad, en el tribunal de la razón, alegadas en quarenta y dos máximas, políticas y morales ilustradas con todo género de erudición, sacra y humana contra las vanas ideas de la política de Maquiavelo*. Zaragoza, 1704.

reflexionar sobre el seu sentit, aquestes màximes es troben lluny dels continguts proposats pel model francès, molt en boga en època de Lluís XIV. En termes generals, a partir de mitjan segle XVII, els membres de la noblesa francesa promulgaven unes sentències de to més aviat mundà, on el tema predilecte fou l'amor humà, filtrat, això sí, a partir del més estricte raciocini, convertint-lo d'aquesta manera en un tema d'estudi i reflexió més intel·lectual que passional. En el cas contrari trobem les màximes publicades per Guerau, redactades amb un clar desig moralitzador i sense cap rastre en els seus continguts de l'amor profà. Així, i a tall d'exemple, podem llegir reflexions de l'estil *sin prudencia no hay acierto, mal se quita una mancha con otra mancha, sobran reinas sin saber dar*.⁵ En contraposició, les discutides en els cercles francesos tenien com a argument cabdal de reflexió *si los celos profundos son signo de un amor profundo, si debemos odiar a alguien que nos gusta demasiado y a quien no podemos gustar*.⁶ Tenint en compte de les diferències exposades no es pot obviar que la pervivència d'una literatura d'esperit moralitzador va tenir repercussió en la societat catalana i en la de la resta de l'Estat fins ben entrada la centúria. Encara el 1783 es publicà a Madrid l'obra del pare Gabriel Quijano *Vicios de las tertulias y concurrencias del tiempo. Excesos y perjuicios de las conversaciones del día, llamadas por otro nombre cortejos...*,⁷ que tenia com a eix central d'argumentació la conveniència d'usos i costums propis del segle anterior, com podia ser el costum per part de les dames espanyoles de rebre a les amistats estirades en els seus llits. Així doncs, semblen persistir les velles maneres de relació social entre els membres de la noblesa catalana.

---

⁵ *Ibidem*, s/ fol. També era molt famosa l'obra *Máximas, sentimientos o sentencias y dichos memorables de San Vicente de Paul fundador de la congregación de la Misión (...)*, escrita en francès l'any 1664 i traduïda a l'italià el 1667 i al castellà el 1679.

⁶ Op. Cita. 1, pàg. 152.

⁷ Quijano, G: *Vicios de las tertulias y concurrencias del tiempo. Excesos y perjuicios de las conversaciones del día, llamadas por otro nombre cortejos, descubiertos, demostrados y confutados en seis conversaciones entre un eclesiástico y una dama o señora distinguida*. Barcelona, Impremta Eulàlia Piferrer, 1785.

Però, ¿quina era la realitat quotidiana en el joc de les relacions d'aquests homes i dones? Tradicionalment, pel que fa a l'acceptació de les modes i maneres de fer que regien la sociabilitat, s'ha remarcat com un element negatiu el fet que l'aristocràcia barcelonina visqués allunyada de la cort. Tradicionalment, com també s'ha indicat en el capítol anterior, s'acceptà que la cort era el centre propagador de gustos i modes però, tanmateix, en primer lloc, s'hauria de discernir sobre l'abast i la influència real de la cort madrilenya com a centre generador de modes en aquest període, puix que, no ho oblidem tampoc, en el cas francès les primeres manifestacions de canvi en les actituds i en l'etiqueta sorgeixen com a rebuig de les formes cortesanes imperants en els salons, que actuaven com si de petites corts alternatives es tractessin.⁸ Malgrat tot, i encara que podem descriure el cercle de nobles barcelonins com una plaça forta certament reduïda i tancada, no podem negligir el fet que molts dels seus membres van ocupar càrrecs estretament vinculats a l'Estat i, per tant, van estar pròxims a la cort. Altrament, també existí un apropament a la cort en el fet que molts dels llinatges catalans van entroncar amb patrimonis de la noblesa castellana. Seguint amb la mateixa línia de reflexió, aquesta parentela va possibilitar estades d'alguns nobles a la capital del regne on, sens dubte, van tenir ocasió d'introduir-se en l'etiqueta de la cort. Tampoc podem silenciar el fet que en diverses ocasions fou la mateixa monarquia qui visità la ciutat, quan escollia Barcelona com a punt d'arribada o de partida dels seus viatges. Tots aquests elements esbossats fan creure que aquesta noblesa, encara que allunyada de la cort, hauria pogut no ser aliena als dictàmens en qüestió d'etiqueta imposats des de la capital del regne, Madrid. Tot i acceptar que els membres que conformaven la noblesa barcelonina vivien al marge del cercles del poder polític, la particularitat de viure en una ciutat amb port,

---

⁸ El paper jugat per determinats cercles socials com a generadors i difussors de les diferents modes que en el llarg del temps han existit és un tema de gran complexitat. La indubtable riquesa de matisos que el tema amaga possibilitaria que aquestes qüestions poguessin ser abordades com a subjecte principal d'una tesi doctoral. En el cas concret que ens ocupa, creiem oportú i vàlid presentar un panorama que fa pensar en una realitat més polièdrica pel que fa a l'acceptació de gustos i modes per part de l'aristocràcia barcelonina del moment.

amb una constant entrada i sortida de vaixells amb els més diversos orígens i destins, els feia coneixedors de les últimes novetats, cal afegir que, a més, un gran nombre d'ells assoliren càrrecs que els predisposaven a la coneixença d'altres contrades: molts foren ambaixadors i d'altres ho feren mitjançant l'establiment de relacions comercials, aspectes que comportaven poder obtenir informació i coneixença sobre quins eren els usos, els costums i el que es considerava de "bon to" en altres països, així com les tendències en els gustos.

Se dice que el hombre es un animal social. Así las cosas, me parece que el francés es más hombre que otros; es el hombre por excelencia, porque parece hecho únicamente para vivir en sociedad.

Montesquieu, *Cartas persas*.

1. La màscara de la representació. Les coordenades del model francès.

En el transcurs de tot el segle XVIII es poden deduir a partir de les característiques abordades uns canvis subtils en els registres que van conformar la sociabilitat. En termes generals, serà una societat abocada a la recerca del plaer, iniciat en el gust descobert en les paraules. No serà, però, el plaer per la conversació l'únic. Abocats a tots els plaers imaginables, els cavallers i les dames francesos del set-cents van viure aquests temps sense cap rastre de culpabilitat, d'una manera gloriosa i justificant-ne el seu gaudi en el simple fet de ser un element més de la natura. I en la recerca del plaer apareix el gust per la novetat, el gust per l'artifici i, per tant, l'aliança entre aquest i el luxe. Pòlvores, joies, vestits, pigues, cintes, petits artefactes sumptuosos per crear el teatre més perfecte de la "joia de viure". En definitiva, i darrera de tot, s'amagava un objectiu fonamental que no era altre que la recerca de la felicitat. Homes i dones entregats a la voluptuositat mundana amb passió, cercant constantment nous i efímers gustos a què abocar-se de manera irrefrenable. Atès que els membres que conformaven el més alt graó social eren guardians d'un patrimoni -el llinatge- i estaven, per tant,

obligats a actuar segons una determinada “etiqueta”, arribar, anys més tard, a la *douceur de vivre* que caracteritzaria el món galant del rococó sols va ser possible gràcies al trencament i a la mutació que va anar patint el joc de normes i maneres que configuraven les estrictes regles de comportaments existents fins el moment. Insistir en el fet que foren les reunions en els salons de notables dames, on l’amfitriona aglutinava al seu entorn, lluny de les maneres de la cort, un grup d’amics, convertits en contertulians, per discutir i reflexionar sobre els més diversos temes i interessos, els elements essencials per crear de manera lenta un nou corpus de comportament. En definitiva, en els seus salons la noblesa va escenificar el joc de la *politesse*, concepte clau per entendre el camí evolutiu de les normes que van anar conformant les regles de la sociabilitat en el transcurs d’ambdues centúries. El terme, de complexos matisos en la seva traducció, ha de ser entès com una determinada manera de viure, actuar i estar, perquè “la cortesia”, cenyint-nos estrictament a la seva traducció, esdevenia un art en què hom s’educava per saber estar, saber parlar o saber escoltar. Insistim, manera de viure que esdevé un art, el de la relació, sols susceptible de ser après amb la pràctica. No és agosarat, doncs, pensar que els salons, com a lloc on es reunia un nombre escàs de personatges escollits o convidats per l’amfitriona, van esdevenir reductes i refugis propicis per crear noves maneres de relacionar-se. Foren els salons del segle XVII els petits reialmes on poder transgredir, per primera vegada, les “grans maneres”, i van basar el seu èxit en l’escrupulós seguiment d’estrictes i complexes normes de comportament tipificades. Curiosament, i a diferència del que succeí en el segle XVIII, totes les formes de galanteria que van començar-se a estipular en aquest primers anys havien de mantenir-se en l’estricta pla teòric, sota l’amenaça d’incórrer en greus i irreversibles ofenses cap a l’amistat. En aquest sentit, la lectura, l’escriptura, la discussió i l’art de la conversa, així com la correspondència epistolar, van ser les armes que van emprar per crear un món imaginari de relacions fetes a la seva mesura. L’èxit dels salons francesos, tal i com ja s’ha insinuat, s’adscriu a l’esfera domèstica i particular -podríem dir fins i tot íntima- d’un determinat nombre de dames de l’aristocràcia. Una mirada al

paper que van desenvolupar aquestes dames permet veure com totes elles van intentar aglutinar en les seves reunions els membres més prominents de la societat, per tal de poder estipular, crear i discutir una manera de fer i entendre les seves pròpies vides i el seu temps. L'acceptació en un d'aquests *cercles* socials era essencial per poder pertànyer de ple dret en aquesta societat, però principalment per ser algú en aquest joc de públic. Amb tot, existeix un tret distintiu entre el cercle de madame Sevigné i el de madame Lambert, paradigmes de dos moments diferents. Mentre que als salons del segle XVII encara perviu la importància del rang i poques vegades hi són admesos intel·lectuals, en el cas dels salons del període rococó les portes s'obren tant per aristòcrates de sang com per homes de rang inferior, aristòcrates de cor que digué Diderot. Preval aquí, per sobre de la classe social, l'enginy intel·lectual.

La casa va esdevenir l'escenari perfecte per exercir aquesta sociabilitat, fruit directa del pensament i de la concepció femenina del moment. Perquè no oblidem que en el triomf d'aquesta quotidianitat del nou ordre la dona va tenir-hi un paper fonamental, malgrat que les coordinades amb què es desenvolupessin fossin complexes.⁹ Tradicionalment, tal com exposa P. Ariès, el domini de la dona es circumscriu a la llar, i des d'aquesta perspectiva sembla que li pertoca un paper oficiós dins la societat. Però, en realitat, el gran encert de les primeres *saloniers* va ser aconseguir portar al seu àmbit d'acció la creació d'una nova sociabilitat que, lentament, s'imposà com a model a seguir. Van saber jugar, tot transformant-la a favor dels seus interessos, amb el fet que la casa era el seu marc d'influència. Fins a aquell moment elles eren simplement les senyores de la casa, les mestresses de la parcel·la on es desenvolupava la seva vida diària, on es consolidava el sentit de família, en un panorama que no diferia del jugat en èpoques passades; no obstant això, s'endevina ja una realitat distinta, tal i com es veurà al llarg de

---

⁹ També en el segle XIX es conclourà que *si la domesticidad fue (...) uno de los principales logros de la Era burguesa, fue sobretudo un logro femenino*. Vegeu Rybczynski, W: *La casa. Historia de una idea*. Madrid, Nerea, pàg. 84.

tot el segle XVIII. En tot cas, la llista d'exemples on s'aprecia el poder real de la dona en el set-cents és indubtablement llarga.

En aquest context, l'acceptació de les novetats esdevé un altre fet essencial per entendre tot l'entramat. Crousaz, en el seu *Tratado de lo bello*,¹⁰ reflexionà sobre el contingut, el significat i el valor del terme “novetat” en aquesta incipient societat, com també de l'origen del gust en l'ésser humà. Per tant, de manera implícita, intentava establir quins eren els mecanismes que afavorien el favor per les modes més recents, en contraposició de les velles normes del *decòrum*, d'un gust per sobre d'altres. Com ell mateix exposava (...) *las modas, ya sea que decidan los vestidos, los mobiliarios, las flores, las frutas, los colores, la música, el lenguaje o los modales, triunfan sobre todo cuando, para consolidarlas, la variedad o cualquier otra pasión poderosa se une a la novedad, como ocurre cuando los grandes autores son los primeros o cuando se observan las modas por primera vez y son seguidas por personas por las que se está profundamente predispuesto.*¹¹ El “gust” és un concepte variable, ja que, a més de la facultat kantiana de jutjar, també es pot emprar com a sinònim d'afecció, preferència o moda. Per Crouzac, el primer era veure d'on partia el gust o on es conformava el gust: ¿era en el raciocini o era en el sentiment? Per ell, la imposició d'un gust era el resultat d'una pugna entre raó i cor. I des d'aquesta disjuntiva, mentre que la imposició de la raó comportava l'apropament a una veritat i, per tant, al concepte universal de “bellesa”, el cor, per contrapartida, portava a l'acceptació d'un nou gust. En definitiva, el gust responia a un caprici, a una imaginació dominada pel cor, és a dir, a la recerca del plaer. També Hume, en *Sobre la norma del gusto*,¹² insistí en el fet que el gust era un valor que s'escapava a la raó, que no era possible emmarcar-la dins el món del raciocini, però tanmateix reconeixia la necessitat d'una educació estètica, sols viable a partir de la raó,

---

¹⁰ Crousaz, JP: *Tratado de lo bello*, València, Universitat de València Publicacions, 1999 (1715, 1724)

¹¹ *Ibidem*, pàg. 119.

¹² Hume, D: *La norma del gusto y otros ensayos*. Barcelona, Península, 1989.

que permetia jutjar la qualitat de les coses. Sols en el reconeixement de quelcom que és bell hom podia qualificar les sensacions que li transmetia una actitud, un objecte, etc. El gust és quelcom mutable i canvia, regit exclusivament per l'avenir de les sensacions i els sentiments, però s'ha d'afegir que la reconstrucció dels canvis de gust i la seva adequació a les modes imperants són el resultat d'una articulació de diverses instàncies que tenen a veure amb les teories estètiques, però també amb els usos i costums d'una societat, el desenvolupament d'unes formes artístiques o els canvis de tendències. Perquè, el gust, tal i com indica Bozal “no se mueve en una dirección, lo hace siempre en varias a la vez, y ninguna es independiente respecto a las demás, explícita o implícitamente (...) constituye un sistema y promueve una dinámica. No respeta estilos, se desliza en ellos y los atraviesa”. De fet, les categories del gust configuren una espècie de trama subjecte entre les modalitats estilístiques.¹³ Des d'aquest punt de vista podem plantejar-nos l'existència d'un gust que identificava l'aristocràcia del segle XVIII, i que estava estretament lligat amb la recerca del plaer i amb el reconeixement implícit del “nosaltres” com a classe o grup social. Així, el “bon gust” sorgia, en primer lloc, de l'aplicació d'unes regles establertes i del seu aprenentatge. En segon terme, es desenvolupava per l'experiència en el tracte en societat i això indicava un model ideal depenent de cada societat. Acceptar un nou gust, identificant-lo aquí com a moda, comportava adreçar l'atenció cap a una cosa, un objecte, o quelcom que hom vol posseir i que, des d'aquesta perspectiva, sols els membres de la classe noble tenien el poder i el prestigi per assolir-la. Segons conclou Crouzac, tot allò nou implica en l'ésser humà un sentiment d'agitació fruit de la complaença pel que és desconegut. No ha d'estranyar, doncs, que la novetat representi una veritable possibilitat de distracció. Cal fer, però, un pas més enllà, donat que especialment les noves actituds allunyen de l'avorriment i entronquen clarament amb el desig i la recerca del plaer. Preocupacions, la de no avorrir-se i poder ser lleuger en les actituds, fruit d'una nova mentalitat, que sols són accessibles a les classes més

---

¹³ Sala, TM^a: “ La classificació estilística en les arts decoratives del segle XIX. Algunes consideracions” a: *Matèria*, L'estil, vol. 1, Barcelona, Dept. d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona, 2001, pàg. 209.

adinerares, com a mostra de noves formes desplaents. La novetat -allò que està de moda, allò que és moda- entesa en aquests paràmetres va vinculada als signes estètics, a la bellesa, però en la seva acceptació o refús predomina l'afany imitatiu, la voluntat de singularitzar-se, fins i tot l'afany de treure'n partit: *he aquí las razones por las que las modas gustan tanto a los que se entregan a la frivolidad, ya que es preciso que la novedada le preste lo que no tiene. Pero en las modas, ya sea que decidan los vestidos, los mobiliarios, las flores, las frutas, los colores, la música, el lenguaje o los modales, triunfan sobre todo cuando, para consolidarlas, la vanidad o cualquier pasión poderosa se une a la novedad, como ocurre cuando los grandes autores son los primeros o cuando se observan las modas por primera vez y son seguidas por personas por las que se está profundamente predispuesto.*¹⁴ Així mateix, és interessant reiterar, ja per concloure, que el fenomen de les modes és en l'avenir d'una societat un dels elements rellevants, generador i destructor de tendències, que sols pot sobreviure si existeix una classe que la defensi com a signe propi durant un cert temps, perquè no oblidem que, per definició, la moda és canviant i passatgera, adoptada per un grup que li dóna valor. En definitiva, la moda és una manera de ser i de fer.

---

¹⁴ Op. cita 10, pàgs. 118-120.

En Barcelona cada día se van adulterando más con el lujo, el mayor trato, las modas extranjeras, los adelantamientos del comercio, el amor de la comodidad y de la libertad, y el olvido del antiguo retiro y gravedad.

Francisco de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Catalunya.*

2. La sociabilitat *obligada*. Distingir-se i saber estar.

L'etiqueta que regia la societat de Lluís XV semblava, en principi, allunyada de les coordenades que articulaven els cerimonials de la noblesa catalana, car la documentació i les notícies que han arribat fins als nostres dies no possibiliten parlar de cercles socials a la manera dels salons francesos, malgrat que era un món que ja produïa certa admiració en alguns aristòcrates barcelonins. Concretament, entre la correspondència epistolar de *don Ramon Sans* es troba una carta que el seu pare, exiliat a Viena, li escrigué l'any 1727 tot bocabadat del que havia vist a França. El noble català escriu al seu fill que *ya queda embobado de ver estos palacios que te aseguro ay mucho que ver en ellos como en iglesias de forma que dessía oy cuando buelva a Barcelona, y uno diga y cuente lo que ha visto no le creherán y le dirán ya se conoce que viende de Italia que miente lindamente (...)*.¹⁵ Faríem malament, però, si neguéssim l'existència d'una quotidianitat fastuosa en el braç noble català, baluard de la seva distinció, com tampoc podem deixar passar inadvertida la

---

¹⁵ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. "1728-1752. Cartes familiars rebudes per Ramon Sans i de Mont-rodon del seu pare Francesc Sans de Miquel i de Mont-rodon, exiliat a Viena". [139-11].

circumstància que coneixien les modes en les maneres de fer i com eren posades en pràctica en altres països. Així queda reflectit en els comentaris del *Caxon de sastre cathalan*,¹⁶ publicats l'any 1761, on l'autor no amaga el malestar i el disgust que produeixen aquests canvis entre els més ben pensants, i diu que “(...) *En todas las cosas, como dice muy bien un moderno ingenio, tiene la Moda un dominio, no sólo despótico, pero aún tiránico. Ésta después de haber usurpado el gobierno, aún de las más leves acciones, a la conveniencia, y a la razón, ejerce su imperio sobre todo lo que de ellas depende, sin consejo, sin orden, sin fin alguno, ni útil, ni honesto, ni deleitable. El antojo es la única razón de sus decretos, exigiendo en ellos una observancia tan rígida, tan nimia, tan inviolable, que las más ligeras transgresiones se castigan con vergüenza publica en los omisos, u con un genero de destierro, o muerte civil en los contumaces. Ciega, inconstante, amante de la novedad, y siempre contraria a si misma, no hallo, la verdad a quien compararla con más propiedad, que a la fortuna, que tanto temieron y veneraron los antiguos, y hoy día tienten tanto en la boca, y en la pluma los modernos*”. I segueix pàgines enllà: “(...) *a la moda han de divertirse. Sus tareas, sus estudios, sus empleos, sus pretensiones han de ser a la Moda. Si se casan, su galanteo, y su matrimonio han de seguir la Moda. Sus amistades, su trato, sus devociones a la Moda han de ser; y en una palabra, vivir debe a la Moda, el que quisiere vivir sin nota, ò censura entre los demás*”,¹⁷ sense admetre que la frivolidat és un element intrínsec a la moda.

Un aliat important en el manteniment de l'etiqueta d'antuvi en la societat aristocràtica del país va ser la posició que al respecte prengué la monarquia. L'adopció al llarg del temps de les anomenades “lleis sumptuàries”, dirigides a frenar el luxe i la sumptuositat en cases i persones, fou un element retardador de la introducció i acceptació de modes i maneres de fer que divergien de les establertes fins el moment. A ningú se li pot escapar el paper exercit per aquestes prohibicions com un últim esforç per validar el *decòrum* enfront de les noves actituds sorgides de l'incipient canvi de mentalitat, mirall, en

---

¹⁶ A.H.C.B, *Caxón de saastre cathalán*. “A la moda”, núm. XII, 1761-1764.

¹⁷ *Ibidem*, pàgs. 202-203.

definitiva, de la societat galant francesa. Val a dir, però, que la causa de l'adopció de les esmentades lleis té una arrel més profunda, que passa en primer terme pel desig de la monarquia de distingir-se de les classes aristocràtiques, així com per la influència, en determinats moments, d'un exacerbat sentiment religiós que portava a considerar tot luxe com un camí cap a una vida excessivament dissoluta. Per tant, en aquesta disjuntiva, i encara que la noblesa barcelonina estigués disposada a deixar-se portar per un relaxament en l'etiqueta, era difícil trencar de soca-rel amb la rigidesa existent en l'art de rebre. Val a dir, però, que no era Catalunya l'únic país on les maneres de fer franceses eren mirades amb certa reticència. Comenta l'autor del *Caxón de sastrre Cathalán* que "(...) *Empezamos a introducirnos en el estrado a modo de procesión dando la vuelta por delante los sitiales, y atestando de cortesías a las damas, que estaban más tiesas, y empinadas que gorro de indiano. (...) cuanto por disposición de Doña Fulgencia se colocaron circularmente los asientos, y en ellos la mayor parte del concurso. (...) Sentóse, y poniendo un muslo sobre otro, comenzó a mecerse en el asiento, sacó un pañuelo, que parecía sábana de cama Imperial, y sonóse a dos manos, bamboleando la cabeza. Hablaba un chapurreado de lenguas, fingiendo habérsele olvidado la nativa, y dixo, entre otras cosas: Que a Paris sé disponían de diferentes manera los Estrados, aunque a Londres los había visto con semblante situación.*¹⁸ És evident, doncs, que hom coneixia les maneres de fer franceses i angleses, encara que es seguien preferint els cerimonials d'antuvi car, tal i com evidencia l'exemple, existia una reticència al canvi, a la novetat, perquè xocava amb la idea heretada del segle XVII del *decòrum*. Malgrat tot, un pot sospitar que en el relat i les actituds del nouvingut existia una admiració per les formes de sociabilitat exercides en altres indrets, fet que desagradava als seus oïents perquè mostrava una etiqueta que sols podia ser assimilada a base de posar-la en pràctica i abandonant els vells costums.

Curiosament, l'origen del mot "etiqueta" és propi del set-cents i anà prenent diferents matisos significatius al llarg del temps i depenent de cada moment. Primer s'entengué

---

¹⁸ Ibídem, "La poesía y academia en la visita", núm. IV, pàgs. 63 i 83.

com les cerimònies d'estils, maneres i costums que havien de regir en les cases reials, i en les dècades següents fou entès com la perfecta disposició en els actes segons el rang, és a dir, segons el lloc que un ocupava o la dignitat de qualsevol individu.¹⁹ S'observa, doncs, una escissió entre la cort i la noblesa, en la qual deixà de ser la cort reial qui imposava els models d'allò considerat correcte en les formes cerimonioses del tracte entre particulars o en els actes solemnes.

¿Però quina fou l'etiqueta admesa en els cercle de l'aristocràcia barcelonina? I, sobretot, ¿com van exercir-la? Per participar correctament en el l'exercici de l'etiqueta, és a dir, per poder estar i distingir-se, calia ser coneixedor de les normes de cortesia amb què un tenia que moure's entre els seus iguals. Si analitzem quins eren els llibres que més circulaven, així com les obres que posseïen en les seves biblioteques, el primer que s'observa és que no eren massa freqüents els tractats de bones maneres provinents de França o d'altres països. Malgrat tot, no es pot dir que fossin del tot desconeguts i, afortunadament, estem en disposició de citar alguns títols sobre aquesta temàtica, escrits per autors francesos, que descansaven en les prestatgeries de les biblioteques i en els arxius d'alguns nobles barcelonins. Entre aquells que van deixar-se seduir per la literatura sobre els nous usos de comportament social podem citar *don* Josep Marià Borràs i Marzal, *don* Josep Anton Ribera Claramunt, el comte de Darnius,²⁰ o el marquès d'Alfarràs. El primer té entre els seus béns diverses obres dedicades a la manera d'escriure i mantenir correspondència, així com un tractat sobre la "nova civilitat", escrit significativament en francès.²¹ També la biblioteca del marquès

---

¹⁹ Vegeu *Diccionario de Autoridades*. Madrid, Gredos, 1963 (1726) i Diderot, D; Alambert, J: *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une société de gens de lettres*. Paris, 1751/1765.

²⁰ *Don* Bernardí d'Ardena tenia una gran selecció d'obres franceses en la seva llibreria. A.H.P.B. Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quartus inventariorum et encantuum*. 1738-1745, Any 1744, inv. núm. 57, s/ fol.

²¹ A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale quartum testamentorum seu ultimarum voluntatum, ac quintum inventariorum et encantorum*. 1759-1761, Any 1759, fols. 43r-74r.

d'Alfarràs presentava alguns exemplars sobre aquesta temàtica de caire galant. En una biblioteca composta per uns 1390 volums sobresurten especialment, a més d'alguns llibres sobre la manera i estil d'escriure cartes, obres de teatre d'autors estrangers.²² A partir dels títols que hom pot llegir entre els llibres que van pertànyer a Josep Anton de Ribera Claramunt, cal pensar que el seu gust estava molt pròxim als gustos europeus del moment. A més de les obres destinades a l'aprenentatge de la llengua francesa, destaquen diferents volums de màximes, on cal ressaltar les *Maximes de Salomó*, els dedicats a l'estudi de la noblesa, les òperes italianes, les comèdies i els manuals per escriure amb un bon estil la correspondència epistolar. Alguns dels títols que es podien localitzar en la seva biblioteca foren *Escuela de príncipes y caballeros*, *Engaños y desengaños del amor profano*, *Varias flores hermosas del Parnaso*.²³

A banda d'aquests exemples citats, la realitat, però, mostra una proliferació d'obres que tracten els temes dels modals i les maneres des d'una òptica de moralitat estricta i des dels valors judeocristians. Els testimonis són nombrosos i es mantenen encara en plena vigència obres escrites en la centúria anterior. Abans d'arribar a la nova concepció del que havia de ser l'etiqueta segons una actitud de predomini galant en la posta en escena, manuscrits com *Reglas de la bona crianza y cortesía civil y christiana*,²⁴ *La vida social, reglas de etiqueta y cortesía en todos los actos de la vida*²⁵ foren els principals referents del protocol entre la noblesa barcelonina. Insistir, doncs, en la lenta acceptació de les

---

²² Ibídem, fol. 44v.

²³ A.H.P.B, Not. Guasqui, Tomàs. *Llibre de inventaris. Tomo I. 1728-1744*, Any 1744, fols. 179r-187v.

²⁴ *Reglas de la bona crianza y cortesía civil y christiana: utilísimas para todos y singularmente para los que cuidan de la educación de los niños, à quienes las deberán explicar, inspirándoles insensiblemente su práctica en todas ocurrencias*. Barcelona, Impremta Maria Àngela Martí, 1767.

²⁵ Delisle de La Drevetière, LF: *La vida social: reglas de etiqueta y cortesía en todos los actos de la vida*. Buenos Aires, Marcelino Bordoy, 1850. Louis-François Delisle de La Drevetière (1682-1756) era un autor de teatre de la primera meitat del set-cents. Una de les seves obres més conegudes fou *Arlequin sauvage*.

variacions de l'etiqueta, tal i com il·lustrava la ja citada obra del pare Quijano, escrita a les darreries del segle XVIII.

Amb la voluntat de no estendre'ns en desmesura, sols avançar alguns dels continguts d'una de les obres més demostratives del que fins aquí s'ha exposat. En *Reglas de la bona crianza, y cortesía civil y christiana*, l'autor recull a manera de consells les actituds que qualsevol membre del rang noble ha d'adoptar segons l'ocasió, i també segons la posició que ocupa dins el cercle al qual pertany. Eren normes d'actuació de gran minuciositat, on res quedava l'atzar, on s'indicava la manera de posar el cos, la manera de caminar o la manera de comportar-se depenent d'amb qui s'estigués tractant, ja fos al carrer, a casa, a la taula o en públic. Consells que reafirmen aquesta idea de teatre social en què la noblesa barcelonina viu, però també descobreix un element de rigidesa que tendirà a desaparèixer al llarg del segle a mesura que les actituds es vagin relaxant. S'ha de fer notar un cop més que, fins i tot dins d'unes actituds més relaxades, tot el cerimonial estigué estrictament estipulat i, de fet, no és estrany concloure que escenificar correctament aquesta posada en escena possibilitava el difícil equilibri entre distingir-se i mantenir-se en els paràmetres que establí el cada cop més relegat *decòrum*. Per tant, pel que fins aquí s'ha anat exposant, seria erroni pensar que l'aristocràcia barcelonina del període va adequar-se al veritable esperit galant segons la predominància de França. Just és pensar que mai van entendre la mateixa essència del terme i que, bàsicament, el que van fer fou recollir maneres de comportar-se i adequar-se sense massa entusiasme als nous temps. Van ser totalment fidels a la més rànica tradició i van relegar de les seves vides el component que tota vida galant cercava, a saber, el fruïment del gaudi. En aquest sentit, les formes de l'etiqueta en la noblesa barcelonina entre 1739 i 1761 van emmarcar-se en una estricta funció d'actituds adequades en cada moment al que d'ells s'esperava com a classe dominant, i marcada pels ritmes imposats d'antuvi per la tradició. Era convenient, i possible, mostrar-se a partir de les maneres de fer i és en aquest moment, la primera meitat del segle XVIII,

quan es van codificar els gestos i formes que donarien en la segona meitat del segle nous sentits a les bones maneres i al refinament. Transformacions que, cal recalcar, van ser fetes de manera pausada i lenta, sense transgredir els preceptes d'honorabilitat i honestedat vigents.

Certament, és sorprenent l'escassetat d'obres a les seves biblioteques que versessin sobre el gust, els temes amorosos o els nous comportaments que haurien demostrat un interès per adequar-se als gustos i novetats imperants. En tot cas, és oportú matisar aquesta darrera afirmació, ja que pot portar a interpretacions errònies. Si bé és cert que hom no pot negar un interès de l'aristocràcia barcelonina per mostrar-se i distingir-se, sí que manca en tots ells un veritable sentiment d'entusiasme vers aquests nous plaers, molt possiblement per la seva pertinença a un món tancat i oligàrquic. I, tanmateix, no creiem veure una societat de formes relaxades, sinó una societat que es serveix i accepta les modes, especialment en el vestir, el menjar i l'agençament de les seves llars, com a manera de mostrar-se i distingir-se respecte a la resta de membres de la seva societat. Accepten la novetat, no per fruir sinó per diferenciar-se. Des d'aquesta perspectiva, en la mirada cap a les cerimònies que tenen lloc en els estrictes paràmetres convinguts de la sociabilitat i dins del marc escenogràfic de la casa, és on cal trobar la clau per aprendre els gestos estipulats del cercle social aristocràtic del període. La festa, el convit i les reunions es converteixen en una mostra evident del poder, dels gustos i de les actituds d'aquesta societat. Cerimonials i rituals socials que transcorren amb els ritmes fixats, assumint la il·lusió del poder i la riquesa, on els objectes formen part de l'*atrezzo* i els amfitrions i convidats, els actors. Perquè no s'ha d'oblidar que *el refinamiento distingue al que lo tiene y se manifiesta en los objetos decorativos de su propietario.*²⁶ Les primeres repercussions es van manifestar especialment a través de la variació del ritual en la quotidianitat del cerimonial, on la casa va jugar-hi un paper essencial com a espai

---

²⁶ *El esplendor de alcora. Cerámica del siglo XVIII.* Barcelona, Electa, 1995, pàg. 13.

d'observació i acció. Resta, doncs, veure com s'articulava l'etiqueta en els moments més significatius de la sociabilitat dins l'àmbit de l'aristocràcia barcelonina, sense oblidar que ens trobem davant d'una generació de personatges il·lustres que van viure en un període de transició, ja que havien nascut en els vells preceptes de l'honorabilitat, crescut articulant els gestos de l'estricta *decòrum* i viscut les seves darreres hores en el bon to d'una incipient etiqueta. Van ser, en definitiva, espectadors i actors, possiblement sense ser-ne del tot conscients, de la dicotomia simbòlica entre allò vell i allò nou en les maneres de fer.

Que ninguna muger que ganase publicamente con su cuerpo, pudiera andar en coche, ni carroza, tener escudero, servirse de muger menor de quarenta años, ni llevar á las Iglesias almohada, ni coxín, alfombra, ni tapete, ...

Pragmàtica de 1600.

3. El luxe en els *atrezzos* i el paper de les pragmàtiques.

No és un fet fortuït l'elecció de la pragmàtica que encapçala el present capítol. Respon al fet que reflexa perfectament com el luxe o la sumptuositat en els artefactes emprats en la vida quotidiana servien per marcar distinció. D'aquí la necessitat de barrar el pas a aquells individus de la societat que, malgrat que hi podien accedir per possibilitats econòmiques, no ho mereixien pel rang social o pels seus actes amorals. Justament, el fet d'assegurar la diferència en l'escala social és un dels interessos que els monarques perseguïen amb la proliferació de lleis sumptuàries, si bé és cert que, majoritàriament, van justificar la necessitat de cada nova pragmàtica com un pas més per combatre els desordres i els danys irreparables que podien comportar pels patrimonis familiars unes excessives despeses; també és cert que va existir una voluntat clara per part de la monarquia d'intentar establir una diferenciació entre la Corona i braç noble, tal i com veurem amb alguns exemples concrets més endavant.

Les primeres disposicions en contra del luxe es remunten al temps dels reis catòlics i van seguir, amb més o menys èxit, fins a finals del segle XVIII. Centrant-nos exclusivament en el set-cents, el regnat de Ferran VI va esdevenir l'únic moment en tres-cents anys en què no va expedir-se cap llei contra el luxe. J. Sempere, dècades després, es preguntava en la seva obra *Historia del luxo y de la leyes suntuarias en España* per les raons d'aquest fet, que qualifica d'inusual, i dóna resposta a una sèrie d'interrogants, tot indicant com a elements a considerar el desmesurat gust pel luxe de la reina consort o la tasca dels ministres per incentivar la creació de fàbriques destinades a produir artefactes luxosos.²⁷ Retrocedint a l'època del seu pare, Felip V, el monarca va restaurar determinades lleis sumptuàries dictades pels seus antecessors, especialment les decretades per Felip II, i també va crear-ne d'altres que van anar apareixent en successius bans governamentals.²⁸ La primera, de l'any 1723, va tenir algunes modificacions l'any següent i va ser reeditada l'any 1729. Les normes que establia es centraven en els assumptes del vestir, en el privilegi de poder posseir un cotxe, en determinar el número de criats possibles i en prescriure com havien de ser les dots de casament i els dols per la mort d'un familiar. Les pragmàtiques per aturar els excessos no van sorgir efecte, tal i com explica el mateix Sempere. L'autor indica que al cap de poc temps no eren observades perquè el desig de posseir coses costoses i exòtiques, és a dir, luxoses, era inherent a la condició humana. Aspecte al que havia de sumar-s'hi el fet que el marquès d'Escoti, en motiu del matrimoni de l'infant *don* Carlos, va obtenir llicència per adquirir vestits i manufactures franceses.²⁹ Més tard, Carles III va decretar altres prohibicions. El març de l'any 1766 un ban prohibí l'ús del vestit amb capa llarga i la introducció de les teles de mussolina en el país. Finalment, el novembre de 1783 es

---

²⁷ Sempere Guarinos, J: *Historia del luxo y de las leyes suntuarias de España*. Madrid, Imprenta Real, 1788.

²⁸ *Ibidem*, pàg. 165.

²⁹ *Ibidem*, pàg. 157. L'escàs èxit de les pragmàtiques va ser assenyalat per més d'un autor en l'època. Així ho va fer Uztariz en la seva obra sobre el comerç i la marina. Vegeu Uztariz, G: *Theórica y práctica de comercio y de marina*. Madrid, Aguilar, 1968 (1724).

tornà a recordar com havien d'anar guarnits i tirats els carruatges, o cotxes, tot indicant els cavalls, mules i criats que podien portar. Curiosament, també fou en aquest moment quan va aparèixer la primera prohibició en contra de la celebració de festes de braus, d'arrelada tradició entre la noblesa.

Al llarg del temps l'atenció de les pragmàtiques es centra sempre en els mateixos tipus d'artefactes. En primera instància hi ha una constant vigilància dels vestits, especialment dels ornaments fets en fils d'or i plata. Així, mitjançant una pragmàtica signada l'any 1593 es va prohibir qualsevol ornament fet amb aquests materials en els punys, colls i en altres parts de les camises, tret que fossin exclusivament de color blanc. La llei va ser renovada en els anys 1600 i 1611, encara que amb algunes matisacions. Així, per exemple, en la primera reedició quedava clar que aquesta normativa no afectava a *las personas reales, culto divino, y exercicio de la cavallería*,³⁰ ni a aquells altres que comptessin ja amb aquest tipus de vestit en el seu aixovar, als qual dóna quatre anys per fer-los servir en el cas dels homes, termini que allargava dos anys més en el cas de les dones. Malgrat tot, dos anys més tard quedava sense efecte aquesta disposició.

A més a més dels vestits, el mobiliari i l'agençament de la casa també van ser un motiu de preocupació constant. Les joies, els cotxes, les armes i el servei o criats van ser objecte també de lleis per frenar el luxe desmesurat. A finals del segle XVI i a principis del XVII va prohibir-se la realització i la venda de peces de plata, i es citaren explícitament bufets, escriptoris, arquilles, brasers, comptadors, àdhuc d'imatges i tota classe d'obres guarnides amb plata, encara que en el cas dels mobles molts cops es feia referència exclusivament al tipus de teles que els vestien. Val a dir que en moltes ocasions les pragmàtiques que concernien al mobiliari feien referència a les teles que els composaven. En el segle XVIII, un cop més, les lleis es centren en les robes, els cotxes

---

³⁰ Ibídem, pàg. 99.

i els criats sense fer cap referència al mobiliari o a l'agençament de la casa. Però ¿aquest combat establert en contra de l'adquisició i ús desmesurat d'artefactes sumptuaris, demostratius en certa mesura de prestigi social i riquesa, quina acollida va tenir entre la classe aristocràtica barcelonina? ¿I com foren vistes pels intel·lectuals del país?

La discussió sobre si el luxe era necessari i d'utilitat per a les nacions va ser una de les qüestions més debatudes al llarg de la segona meitat del set-cents. Entre aquells que van tractar aquesta qüestió en les seves obres cal destacar la figura de F. Romà i Rossell amb *Las senyales de la felicidad*,³¹ escrita el 1768. Per ell, donar una resposta sincera i verídica sols podia fer-se si el tema no era tractat d'una manera general. Segons ell, existien diferents categories on incloure el luxe, de la mateixa manera que cada país tenia una concepció diferent del que s'entenia com a tal. A partir d'aquestes dues premisses en resultava el fet que la utilitat del luxe depenia directament de l'ús que d'aquest en fés cada societat. La implantació i el gaudi d'un luxe sense normes, al servei de la voluptuositat, era perjudicial, en canvi (...) *el que nace del deseo, de una ansia de casa bien alajada, de presentarse en público bien vestido, de igualar el tren al de una clase inmediatamente superior, aplicando para conseguirlo la industria, y las fuerzas, es utilísimo a qualquier nación, que sepa dirigirlo (...)*.³² En el cas concret de la nació espanyola era necessari perquè permetia donar treball a les famílies de menestrals i, per tant, activava l'economia i el comerç. Idea que no era exclusiva de Romà i Rossell, encara que, en termes oposats, Sempere i Guarinos, en la *Historia del luxo y de las leyes suntuarias de España*,³³ escrita a finals del set-cents, defensava també teories similars. Aquest darrer autor, començava advertint ja en el pròleg del mal que poden fer unes lleis fonamentades en la ignorància i el desconeixement de la realitat. Per ell, promulgar lleis inútils, especialment en el camp

---

³¹ Romà i Rossell, F: *Las senyales de la felicidad en España*. Barcelona, Altafulla, 1989 (1768).

³² *Ibidem*, pàg. 42.

³³ *Op. Cita*. 27.

del luxe, té com a conseqüència un efecte contrari al perseguit. En tot cas, s'afanya a deixar clar que, encara que l'excessiu luxe en una societat pot portar a accelerar la ruïna d'un estat, aquest vici no és la causa real dels mals d'una nació. Justament, conclou que pel bé de les arts, la indústria i el comerç, cal estimular el consum d'artefactes luxosos. Perquè (...) *sin consumos no hay despacho en los géneros. Sin despacho les falta a los artistas la paga de su trabajo: se fastidian de un ejercicio que no les da con que subsistir, y mantener las obligaciones respectivas: dexan los oficios, y se abandonan a la ociosidad, la indolencia, la poltronería, y la mendicidad, vicios por lo menos tan malos, y perjudiciales como el mismo luxu y los que de él resultan.* I continua dient *de todos ellos pueden ser causas parciales, e indirectas las Leyes suntuarias, contra la intención de los soberanos que las expiden, y de los magistrados que las consultan.* La raó no és altra que *porque prohibiendo el uso de algunos géneros comerciables, y mucho más si se fabrican en el país, disminuyen el número de ocupaciones útiles, y lucrativas, con las que los pobres pueden vivir cómoda, y honradamente; circunscriben los límites a que pueden extenderse la industria, y el ingenio; y amortiguan el estímulo más fuerte del trabajo, que consiste en la esperanza del buen despacho, y paga de las manufacturas.*³⁴ Com veiem, coincideixen els dos intel·lectuals en considerar i qualificar les pragmàtiques com a perjudicials pel correcte desenvolupament de la indústria del país, que es trobava en ple desenvolupament. La solució radicava, especialment per Rossell, en fer atenció i ser mesurat en els dispendis, així com en una bona administració de l'economia i dels patrimonis. No es tractava tant de no mostrar-se amb elegants vestits o no ornamentar de manera esplendorosa les estances, sinó més aviat de no ser desmesurat amb inútils despeses.

Un dels motius que podrien explicar, especialment en els segles XVI i XVII, la proliferació de lleis sumptuàries era justament el fet dels canvis de modes. La poca durada d'aquestes en el marc d'una societat d'estricta etiqueta era percebuda com un element de desestabilització, que portava a trastocar el sentit de la mateixa societat. En

---

³⁴ Ibídem, pàgs. 12-13.

el segle següent, el segle XVIII, en canvi, la lluita es troba en la distinció de classe que ja hem anunciat amb anterioritat, però que, cal advertir, ja començava a fer-se sentir des de temps abans. Recull Sempere una llarga reflexió fruit d'un escriptor del passat, la qual explicita de manera contundent el que s'ha anat exposant. Deia així: *aunque el daño (dice) de hacerse costosos vestidos es tan grande, es mayor el de la mutabilidad de los usos, no habiendo en los españoles trage fixo, que dure un año (...). En los edificios se nota que las casas, que sesenta años antes se juzgaban por suficientes para un grande, las desechaban por pequeñas personas de muy inferior gerarquía: y que las mugeres de los oficiales mecánicos tenían en las suyas mejores alhajadas, y mas costosos estrados, que poca antes las de los títulos (...). Tampoco se contentan ya los hidalgos particulares con las colgaduras, que pocos años antes adornaban las casas de los Príncipes.*³⁵

Hem d'indicar que no sols la producció d'artefactes luxosos va estar regulada per pragmàtiques reials que afavorien la moderació en el seu ús, sinó que fins i tot determinats cerimonials foren estipulats per la llei. En concret, el cerimonial de la mort així com les dots matrimonials van patir un intent de regulació, un cop més sense massa èxit, ja que des del govern es considerava que les excessives despeses eren les causes de l'esfondrament de més d'un distingit patrimoni familiar. La pragmàtica de 1723 i la seva reedició de 1729 recullen, doncs, les idees i suggeriments que ja s'estipulaven en les dictades per Carles V i Felip II a l'entorn d'aquesta problemàtica. La intenció no fou altra que aconseguir de la població, i especialment de l'aristocràcia, una resposta segons les possibilitats reals, econòmicament parlant, dels patrimonis familiars implicats en les aliances matrimonials. D'aquesta manera es pretenien evitar desordres i danys irreparables. La solució proposada no fou altra que estipular un barem de càlcul segons la quantia del patrimoni d'aquells que es veien en tràmit de dotar un fill o una filla, àdhuc de recomanar que no es fessin regals de casament i, si això era inevitable, que el valor crematístic no superés la vuitena part de la dot. En aquesta mateixa línia, l'any

---

³⁵ *Ibidem*, pàg. 109. El comentari fou extret de l'obra *Conversación de Monarquías*.

1623 Felip IV, i com a exemple pel poble, va manar moderació en els casaments dels membres de la reialesa i establí un cerimonial a seguir que intentava evitar en la mesura del possible un excés de luxe. S'ha d'indicar que, malgrat ser conegudes aquestes disposicions, els membres de la noblesa barcelonina en van fer poc cas si tenim en consideració el valor i el luxe de les seves pertinences, així com el faust amb què van desenvolupar-se els seus cerimonials.

No podem deixar d'esmentar que, a l'igual que amb els casaments, les pragmàtiques van intentar regularitzar els excessos luxosos respecte a les pompes fúnebres i el dol. Felip V, en la mateixa pragmàtica, recollint el que ja havia estat establert en la de 1691, ordenava que tothom havia de vestir de negre i establí els teixits que es podien emprar pels mateixos segons fos estiu o hivern. Lògicament, darrera d'aquesta prohibició un pot veure-hi una evident voluntat de diferenciació que la monarquia perseguia respecte als estaments més beneficiats de la societat, tal i com ja hem manifestat al principi d'aquest apartat. Una normativa estricta que determinava *que solo puedan traer luto las personas parientes del difunto en los grados próximos de consanguinidad, y afinidad, expresados en la misma ley, que son padre, ò madre, hermano, o hermana, abuelo, ó abuela, ó otro ascendiente, ó suegro, ó suegra, marido, ó muger del heredero, aunque no sea pariente del difunto, ni à los de sus hijos, yernos, hermanos, ni herederos; de suerte, que no se puedan poner lutos ningunas personas de la familia, aunque sean de escalera arriba.*³⁶ L'obsessió per intentar acabar amb la desmesura arribava fins i tot a marcar com havien de ser els taüts o caixes, la decoració de les esglésies, la confecció de túmuls o la mateixa casa vestida per tan trista ocasió. Pel que fa a la sepultura del difunt, en la caixa no podien emprar-se sedes o teles fines de colors, i sols es permetia el morat o negre, cosa que aquesta normativa justificava en la convenció social que els colors llampants no eren adequats en un moment de gran tristesa. Sols era permesa contradir aquesta normativa si el difunt era un infant.

---

³⁶ A.H.C.B, *Fons Municipal*. Al·lejacions Jurídiques, "Bans, Edictes i Pregons. 1718-1779", Any 1729.

A manera de resum, i malgrat els intents de les pragmàtiques per aturar l'excés de luxe, el cert és que al llarg dels temps els elements sumptuosos van estar al servei del retrat que cada propietari volia donar d'ell mateix. La construcció d'aquesta imatge individual, que alhora ha de respondre a l'esperit de l'època, vindrà orquestrada per les normes més estrictes de l'etiqueta. Per tant, en la representació de la pròpia vida hom vigilarà tots els aspectes pertinents que permetin lluir-se davant els altres membres de la seva classe. No és casual l'atenció que es dóna a la casa i al seu agençament, esdevinguda com un petit teatre, esfera d'acció domèstica on transcorren part dels esdeveniments, com tampoc ho és la cura en l'ornamentació del propi cos amb què un comença a distingir-se. Són elements a tenir en compte per mostrar el joc de la sociabilitat que es produeix en aquest món complex proveït d'un llenguatge particular i propi.

La vella comtessa de X estava asseguda, en la cambra de “toilette”, davant del mirall. La voltaven tres serventes; una tenia un estoig de coloret, una altra una capseta amb agulles i la tercera una alta còfia guarnida amb cintes d’un vermell viu. La comtessa, marcida ja feia temps, no tenia la més petita pretensió d’ésser cap bentat; però servava tots els hàbits de la seva joventut, seguia exactament les modes de l’any 1770 i necessitava tanta estona per abillar-se i ho feia amb la mateixa cura que seixanta anys enrere.

A. Puixkin. *La dama de “pique” o el secret de la comtessa.*

4. Elogi de la imatge artificiosa. Ornamentar el cos.

És evident que la celebració de banquetes, festes o visites comportava un cerimonial que propiciava que els amfitrions poguessin mostrar la seva posició social a través del luxe de les seves estances i dels artefactes sumptuosos que componien el parament de les seves llars. Però la demostració del seu estatus tenia en la seva persona i el seu agençament el millor baluard. L’encert en l’elecció del pentinat, del vestit o del maquillatge indicat per a cada ocasió era un element de suma importància, ja que denotaven aspectes de transcendència social. En primer lloc, distingia i diferenciava els senyors dels pagesos o de la menestralia, és a dir, marcava clarament l’estament i el grup social al qual pertanyia cada individu. I, en segon lloc, també constatava que la dama o el senyor en qüestió coneixien l’etiqueta pel que fa a l’ús del vestir però, sobretot, possibilitava crear una “imatge parlant” (vegeu imatge 63). De la mateixa manera que els objectes del parament de la casa mostraven la capacitat econòmica i l’acceptació de les modes, també succeïa així amb els guarniments del cos. Indicaven, per tant, els

gustos i les possibilitats que cada propietari tenia d'estar a la moda. Perruques, joies, maquillatge i vestits eren indispensables per tal de crear l'habitualment més adient en cada funció. Veure com les joies, els vestits, el maquillatge, el ventall o la perruca ajudaven a marcar distinció i a crear una imatge particular serà l'objectiu de les següents pàgines. Per tal circumstància caldrà veure les pertinences que contenien els seus guarda-robes, caixes i calaixeres i revisar les factures domèstiques per veure a què destinaven les seves despeses. Notícies que, trobades de manera fragmentada, ajudaran a crear una panoràmica més completa i detallada a l'entorn de la creació d'una imatge en consonància al que la societat del moment també esperava de cada un d'ells.

4.1. Els guarda-robes i les joies.

La indumentària esdevé un dels signes més rellevants per marcar distinció i riquesa, així com per distingir una època d'altra.³⁷ En el segle XVIII el vestuari apropava i distanciava a uns i altres, depenent de quins fossin els teixits emprats, els motius, els colors o el tall de la roba. En aquest sentit, advertir que la importància que pren el vestit com a indicador de distinció no ha estat tingut en compte en la seva justa vàlua perquè -adonem-nos-en- que, tant pels materials emprats com per la seva mateixa confecció, permetia una adequació ràpida i constant a les últimes novetats. No cal insistir-hi, però sí recordar l'influent paper que jugava el concepte de novetat en la societat set-centista. Requisit que la costura possibilitava amb la simple transformació de les velles teles en

---

³⁷ El paper del vestuari dins el marc de la sociabilitat és un element molt important que roman encara sense massa estudis. En tot cas, la intenció del present apartat és fer notar la possibilitat de diàleg entre parament de la casa i vestit personal per marcar estatus social. Donada la importància del tema, la intenció és fer una aproximació a com les classes nobles de la ciutat van usar la vestimenta per marcar pautes i hàbits de comportament. Per aquest motiu, en el capítol dedicat als diferents tipus de botigues i comerços existents a Barcelona es tornarà a insistir en el tema de les modes, les teles i les robes que adquiria l'aristocràcia de la ciutat. En cap cas no creiem oportú abordar una història de la moda en la present tesi doctoral.

nous models, variant tan sols determinats ornaments, com ara les cintes o les passamaneries.

Una de les primeres constatacions a fer és l'atenció desigual que mostren els nobles barcelonins de la nostra mostra respecte al tema de la vestimenta, ja que no tothom detalla la roba d'ús personal en els seus inventaris *post mortem*. En la majoria dels casos, com que la roba marcava diferència, apareixen descripcions detallades dels teixits amb què estan confeccionats i s'inclouen anotacions sobre els rics guarniments que portaven, però en d'altres, en canvi, es limiten a indicar que guardaven la roba d'ús personal en mobles contenidors concrets i obvien qualsevol altre tipus de descripció. La diferència d'actitud, creiem, podria respondre als motius més diversos i, a grans trets, seria admissible pensar que alguns hereus no la consideraven de prou valor o qualitat i preferien ometre un llarg llistat que hauria encarit el cost de l'aixecament de l'inventari. En tot cas, el cert és que tant la riquesa dels vestits com el valor de les joies els feia susceptibles de ser heretats de pares a fills i, per tant, els més rics i luxosos eren un bé de consum preuat en l'època a causa del valor que els adjudicava la societat.

La importància del paper exercit pel vestuari d'ús personal dins el marc de la sociabilitat de les classes aristocràtiques era cabdal per provocar certes impressions de manera callada. Joies i vestits esdevingueren un element simbòlic que implica indirectament parlar de posició, possibilitats, riquesa, gust o moda. D'alguna manera, el vestit era una carta de presentació del visitant, l'amic o l'amfitrió, que, juntament amb la perruca, completava la pertinent etiqueta. Tal i com havia succeït en les dècades anteriors, les pragmàtiques dictades en aquest període van intentar frenar els excessos en l'ornamentació i el vestit. Una de les mesures més repetides va ser la persecució constant de les manufactures tèxtils que arribaven al país des de l'estranger, amb un clar intent de protegir la producció estatal. La realitat, però, es mostra molt diferent. La

revisió de documentació relativa a l'entrada de mercaderies a la ciutat permet afirmar que existí un intens comerç que, justament, tenia en l'adquisició i venda de teixits el seu producte principal. Holanda, Marsella, Gènova o Liorna eren alguns dels ports de procedència dels teixits que van arribar al port de Barcelona entre 1739 i 1760.³⁸ Ciutats on es van comprar cintes, barrets, puntes i diferents tipus de teles destinades a la confecció del més ric vestuari, que, concebut de manera inconscient com un bé que permetia la diferenciació entre classes, va fer proliferar un extens mercat. La Barcelona que ens ocupa comptava amb una quantitat nombrosa de menestrals dedicats a la confecció de robes i vestits que comptaven amb una clientela extensa entre les classes més adinerades. Botiguers de teles, passamaners, perxers, mercers, sastres i brodadors van encarregar-se de vestir les més distingides famílies de la ciutat. A la França d'aquest període, el clam popular acusava aquests gremis de provocar greus tràngols en les economies familiars, i certs economistes van reconèixer que *la toilette d'une femme devient une affaire politique par son influence sur le commerce et les manufactures*.³⁹ També a Barcelona, l'adquisició de vestits, sabates i ornaments per abillar-se representava un percentatge elevat en les despeses anuals de qualsevol família del braç noble que volgués estar a to amb la bona societat.⁴⁰ La maestria del passamaner Josep Mayol permet copsar la importància i el gust per les cintes en el vestuari i els complements emprats per les dames. L'any 1755 va presentar com a peces del seu examen *un sombrero folrat ab sa guarnicio de trena y botons expigats, ... un bolso de seda passanenat y guarnit, ... un cordo de puñal ab*

---

³⁸ Vegeu capítol 7.

³⁹ “Marchades de modes” a: Bodeau, J; Banay de, V: *Le mots du XVIIIè*, Paris, Actes sud, 1996, pàg. 73

⁴⁰ Fonamentem aquesta idea en la quantitat de factures de vestir i calçar que hem localitzat en els comptes domèstics i èpoques dels fons documentals consultats. Un exemple són les despeses efectuades pels administradors dels fills d'Eulàlia Giralt. Entre el 18 de setembre de 1746 i el 23 de juliol de 1747 van encarregar la confecció de dinou parells de sabates pels nens i unes per a la seva àvia. El gener de 1746 ja s'havien comprat divuit parells de sabates pels diferents membres de la família. A.H.P.B, Not. Cols, Josep. *Vigesimum quintum manuale contractuum et instrumentorum*. 1752, fols. 264v-265r.

sa borla y arquillo, una cinta negra,⁴¹ a més de diferents mostres de cintes, unes amb franges d'or, altres de fil blanc, etc. El perxer Francesc Mansarda indica que va resoldre la seva prova aportant *flocadura carmesina ab daus de or, un galó de plata ab daus encarnats, una llista ab fondo blanc carmesina ab sas voras blavas y vias carmesinas*,⁴² així com amb la confecció d'una lliurea, és a dir, un dels uniformes emprats per determinats membres del servei domèstic masculí, que fou ricament guarnida, com corresponia a una vestimenta per a ser mostrada, feta amb una tela de color blau i tallada amb ratlles blanques i puntes amb motius de flor de liri.

Pel que fa als guarda-robes, les anotacions que hom troba en els manuals fan pensar que als barcelonins de l'època, fossin nobles o menestrals, els agradava estar a la moda. Així, el sastre Antonio Guitart fa una gavardina a la portuguesa a Francesc Sabater;⁴³ també trobem mitges brodades amb motius de plata fetes a Anglaterra⁴⁴ i, a grans trets, es poden establir unes pautes en el vestit de l'aristocràcia barcelonina que habitava a la ciutat entre 1739 i 1761. Els vestits eren confeccionats amb un gran assortit de teles diferents, les quals eren combinades en una mateixa peça: vellut i seda, buret i panyo, etc. Els seus armaris eren plens de vestits fets amb teles de qualitat i rarament es troben peces de vestir confeccionades amb indianes, teixit reservat a l'abillament de les classes

---

⁴¹ A.H.P.B, Not. Rojas Albaret, Josep. *Duodecimum [bis] diversorum contractuum manuale*. 1754-1755, Any 1755, fol. 11r.

⁴² A.H.P.B, Not. Ribes Granés, Josep. *Septimum protocollum instrumentorum*. 1756-1757, Any 1757, fol. 93r. Entre la nòmina de clients del notari Ribes destaquen els vinculats a l'art de la sastreria, a la indumentària i als oficis del tèxtil en general, cosa que converteix la documentació que van generar en una font important per l'estudi d'aquesta manufactura artística.

⁴³ A.H.P.B, Rojas Albaret, Josep. *Sextum diversorum contractuum manuale*. 1742-1743, Any 1742, fol. 6r.

⁴⁴ *Ibidem*, Any 1743, fol. 12v. La documentació deixa traslluir que tant la moda francesa com la portuguesa eren seguides fidelment per l'aristocràcia catalana. En els comptes de sastreria que es conserven al fons Moja, a la Biblioteca de Catalunya, datats entre 1724 i 1741 i que pertanyien a la Casa de Copons, la majoria dels vestits eren fets segons la "moda a la portuguesa" i la "moda a la francesa". Vegeu B.C. *Fons Moja*. "Cuentas de la Casa de Copons a maestro cochero, boticario, sillero, zapatero, herrero y el sastre..."[leg.307].

més populars (vegeu imatges, 64 i 65).⁴⁵ De la mateixa manera que els agradava jugar amb els contrastos de matèries en els seus vestuari, també ho feien amb els colors. A més, existí en totes les seves peces un ús -podríem assenyalar que abusi- de les puntes, les cintes i els elements de passamaneria, que perduraria en el temps. Pel que fa als motius decoratius dels teixits i teles, en aquesta època sobresurten els brodatos de fil d'or i plata que recreen mostres de tipus floral. Sempre, però, amb fons de colors intensos i llisos.

Sorpren especialment la descripció dels colors de les teles, altrament de gran varietat, amb un ampli mostrari de motius de tipus floral i vegetal (vegeu imatges 66, 67 i 68). Els colors més repetits entre 1739 i 1761 són: el color de flor de romaní, el color nacre, el color perla, el color cirera, el color pèl de rata, el color oliva, el color de plom (vegeu imatge 69), el color cendra, el color xocolata, el color tigre, el color canyella, el color tabac, el color canya, el porcellana i els colors verd, blau, morat, rosa, groc i vermell. Entre els obscurs o foscos, el negre i el marró, que era conegut com el color de l'hàbit de sant Francesc.⁴⁶ N'hi ha d'altres dels quals encara no estem en disposició d'indicar la seva tonalitat, com és l'evocador color d'aroma. Com podem observar, hi ha una preferència pels colors d'una certa intensitat tonal que resta allunyada dels colors pastel, representatius de la vestimenta rococó. Això no obstant, amb la incipient aparició de colors com el rosa, el porcellana, el nacre o el cendra es pot parlar d'una ràpida

---

⁴⁵ La noblesa barcelonina no va emprar la tela de les indians per confeccionar els seus vestits, fet que es justificaria per la seva acceptació popular i en la poca sumptuositat del teixit de cotó. Segons consta en la documentació, sols s'ha trobat roba d'ús personal feta amb indians en quatre dels nobles que conformen la mostra. En concret, Josep Smandia, Josep Duran, Maria Copons i Jaume Guàrdia, aquest últim propietari d'una fàbrica d'indians. Fixem-nos que Maria Copons és una dama de més aviat escassos recursos econòmics, segons deixa veure el seu inventari, i els demés provenen de famílies de comerciant ennoblits.

⁴⁶ Fou habitual en l'època identificar certs colors amb els tons emprats per les congregacions religioses en els seus hàbits i, per tant, no ha de sorprendre trobar anotacions al respecte que mencionen els hàbits de determinades congregacions, especialment els de Nostra Senyora del Carme i els de sant Francesc.

acceptació de les modes franceses. Afirmació que queda reforçada si tenim en consideració el següent comentari que Sempere recull en la seva obra, basant-se en l'anàlisi d'una obra dels primers anys del set-cents, que no era altra que *Oúsculos de oro, virtudes morales christianas* de don Luis Francisco Calderón, qui reflexionava l'any 1707 en els següents termes (...) *¿Más, quién puede dudar, que está el mundo ridículo, si se individua su adorno? Unas cabelleras postizas, pesados morriones, que abollan la cabeza. ¡Que mayor desorden! Despreciar el adorno que les dio el cielo, para coronarse rizos de difunto. Decid: ¿no es tener lesa la imaginación ponerse un copete de tan gran magnitud? (...) Unas casacas a la moda, con pompa tan grande ¿Cómo puede juzgarse por hábito decente? Hácense con ocho varas de tela, pudiéndose hacer con quatro, y así compendian la definición de lo superfluo (...).*⁴⁷

La moda francesa s'havia imposat en el vestit i en el calçat, tal i com queda reflectit en l'obra del sabater barceloní Martí Altes del carrer Basea. En l'inventari aixecat l'any 1740 en el seu taller podem observar que moltes de les peces són descrites com "a la francesa". Els models més repetits eren les sabates folrades amb tela de luda i brodades de seda de diferents colors o amb fils de plata, així com les de pell de cordovà i a la francesa llises i pintades, també de diferents colors, principalment blanc, negre, groc i vermell.⁴⁸ Altres sabates eren el botins i les xinelles, aquestes darreres també ricament guarnides, per estar per casa. No és infreqüent trobar que els models de sabates, així com les seves formes són designades com a la "moda". De la mateixa manera que succeïa amb els vestits, també en les sabates hom observa un gust per combinar diferents colors i teixits. A tall d'exemple, Domènec Barri fa confeccionar diversos parells de sabates per la senyora Francesca Castellnou, essent el model més repetit aquell que harmonitzava la forma d'un color amb el taló d'un altre; especialment, el

---

⁴⁷ Op. Cita. 27, pàg. 146.

⁴⁸ A.H.P.B, Not. Ferran, Francesc. *Liber primus inventarium*. 1711-1752, Any 1740, fol. 193r.

conformat per la sabata de color groc o cendra i el taló blanc.⁴⁹ I és que no podem oblidar que, justament, tots aquells elements, ja fossin vestits, sabates, cintes o capells, que ajudaven a crear una imatge d'un mateix eren els que estaven més sotmesos a les novetats i als canvis constants.

Entre els accessoris en el vestir cal fer menció a la importància de les sivelles de plata, dels guants, del bastó i els mocadors. Habitualment, les sivelles servien per complementar el calçat i també les xarretes i corbatins de les camises. A més de plata, també algunes d'elles anaven guarnides amb pedres de diferents colors. Pel que fa als guants, foren un accessori comú en els dos sexes i es disposava d'una gran varietat de models. Els de dona podien anar ricament brodats amb fils d'or, plata i seda. També aquí, com en l'elecció de les teles, existí un gust per una gamma àmplia de tonalitats: pells blanques, obscures, morades, negres, de color cendra o tabac eren amb les que va treballar el guanter Diego Pey.⁵⁰ Respecte als bastons, la majoria eren fets amb canya de l'Índia i amb els punys de plata o pedres precioses, convertint-se així en una joia més de l'abillament personal de cadascú. No podem sostreure'ns d'indicar la imatge simbòlica del bastó en l'agençament personal, car podia indicar vellesa, però també, evidentment, distinció, alhora que marcava les actituds i un ritme en el caminar.

Pel que fa als models de vestits s'observa un repertori ampli que romandrà inicialment apuntat, ja que considerem que caldria un estudi específic del tema, el qual no estem en disposició de poder abraçar. Evidentment, la peça que més prolifera és la camisa blanca. Recordem que antuvi un dels preceptes bàsics en la neteja era, justament, el canvi de camisa de manera freqüent. Aquesta peça cal considerar-la com bàsica en el vestuari de la noblesa barcelonina del període. Cal afegir que les camises tenien sempre rics colls i

---

⁴⁹ A.H.P.B, Not. Rojas Albaret, Josep. *Libro de inventarios y almonedas*. 1731-1752, Any 1752, fol. 9r.

⁵⁰ A.H.P.B, Not. Bruguera Rossell, Joan. *Secundum manuale diversorum contractuum*. 1751-1752. Any 1752, fols. 172v-173r.

punys intercanviables, realitzats amb passamaneria de gran elegància i finor, cosa que permetia ampliar les possibilitats en la part superior del vestir. Destacar que moltes d'aquestes peces eren realitzades amb teles vingudes d'Holanda, tal i com queda indicat en els seus pertinents inventaris.

Els guarda-robes de les dames de l'aristocràcia barcelonina del moment mostraven un ampli i variat repertori de models i peces (vegeu imatges 70 i 71). Generalment, un vestit partia de tres peces bàsiques: la faldilla, la casaca i el davantal, a les quals podien afegir-s'hi altres accessoris com els pitillos,⁵¹ les palatines⁵² o el guardapeus, també conegut com a brial⁵³. Quan el vestit apareix citat com a “vestit enter”, s'afegia petó i basquinya o gipó al model inicial. En canvi, amb la paraula “tratge” hom entén dues peces formades per casaca o gavardina i faldilla. Maria de Montaner, comtessa de Munter, casada amb Josep de Clariana, posseïa a més un “vestit de corte”, compost de faldilla, falda, gipó i gavardina, folrat de tafetà de color de llet amb puntes d'or, blanc amb flors de diferents colors.⁵⁴

Pel que fa al cabell, a més de la perruca i a diferència de les mestresses de la pagesia, que van emprar, si fem cas a les anotacions del vell baró de Maldà,⁵⁵ xarxes en el cabell, les dames de la dècada dels quaranta, cinquanta i seixanta van optar per l'ús de la còfia, moltes d'elles seguint la moda francesa, plenes de cintes i randes.

---

⁵¹ El pitillo era una peça triangular de roba fina amb què es tapava l'espai que el gipó deixava obert damunt el pit.

⁵² La palatina era una pell posada a manera de corbata amb què les dones es cobrien el pit i les espatlles.

⁵³ El brial era el faldó que, lligat a la cintura, baixava fins els peus.

⁵⁴ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Inventaris y encants*. 1733-1755. Any 1743, fols. 91r-93r.

⁵⁵ Vegeu Amat i Cortada, R: *Miscel·lània de viatges i festes majors*. vol. I, Barcelona, Barcino, 1994, pàgs. 63- 64.

D'altra banda, per casa era habitual emprar bates, que en res desmereixien als rics vestits de carrer. Un dels accessoris importants eren les mitges, tant en la vestimenta femenina com masculina.⁵⁶ Contràriament al que es pugui pensar, les mitges eren força vistoses, ja que presentaven una gran gamma de tonalitats i de varietat en els seus motius. A més de les realitzades en fil blanc era freqüent que en les seves calaixeres guardessin mitges de colors intensos com el verd o el vermell, fetes de cotó, les més senzilles, i de seda, les més sumptuoses.

La dama casada amb *don* Bernardí d'Ardena deixava indicat en l'inventari del seu marit que determinats vestits eren usats ordinàriament per ella en certs dies, funcions i casos. Una de les funcions que requeria un vestit especial era el dia del casament. Encara que poques notícies podem aportar sobre la qüestió, concixem com eren els que van portar la muller de Felip Butinyà i de Fèlix Amat. El de la primera, que li havia estat regalat pel mateix Butinyà abans de contractar el matrimoni, era de dues peces, faldilla i gavardina, confeccionat amb domàs blau amb flors d'or i plata, ricament engalanat amb galons d'or.⁵⁷ *Dona* Francesca d'Amat va emprar per tant insigna ocasió almenys dos models diferents. Un era de color cendra, possiblement de tonalitats platejades, i l'altre morat amb flors blanques, a més d'altres complements tèxtils de color de porcellana amb brodats de plata, regals *que donà lo difunt senyor don Felix, a dona Francisca lo dia del matrimoni antes de contractarlo*.⁵⁸ Com que les celebracions duraven més d'una funció era necessari preveure més d'un vestit per lluir. Val a dir que l'ús del color blanc no era massa del gust del moment i, fins i tot, Mª Teresa Ferrer, muller del ciutadà honrat Joan Baptista

---

⁵⁶ En el set-cents els homes i les dones de l'aristocràcia van compartir com a peces del seu vestuari les mitges i els maniguets de pell, per combatre el fred, d'acceptació desigual en el darrer cas.

⁵⁷ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber primus capitulorum matrimonialium, inventariorum et auccionum*. 1740-1751, Any 1743, fol. 347r.

⁵⁸ *Ibidem*, Any 1749, fols. 423v- 424r.

Pastor, va escollir maridar-se amb dos vestits de color negre, encara que ricament guarnits amb les seves corresponents puntes de plata.⁵⁹

En la vestimenta masculina, el model bàsic de vestit estava format per casaca, xupa i calces, a més de les pertinents camises amb elegants xarretes i corbates. Completaven el conjunt les cotes, armilles, capes i els “doguets”.⁶⁰ També aquí, a l'igual que en les peces de les dones, sempre es buscava la riquesa i elegància en el tall de les robes i causar impressió. Joan de Pinós tenia entre els seus vestits un amb *doguets endrapats forrat de tafeta color de rosa ab panyo forrat davant de vellut carmesí de ratira amb botons de plata a pic de martell y ànima de fusta*.⁶¹ Els barons del braç noble afegien a la seva vestimenta un accessori fonamental: el barret. Aquesta peça i el seu ús estava reservat a una minoria i era un signe extern de prestigi social, ja que indicava la pertinença a una determinada classe. Evidentment, també aquesta peça per abillar el cap responia a un gust sumptuós, i es seguia la moda d'enriquir-los amb tot tipus de plomes i passamaneria.

En la construcció d'una imatge fastuosa, a més d'una rica i elegant vestimenta, van jugar-hi un paper essencial les joies.⁶² En els inventaris que s'han resseguit són citades en menys quantitat, i en moltes ocasions no són un bé que quedin contemplat. Sempre són descrites en l'apartat de la plata i l'or, és a dir, descontextualitzades de la seva ubicació real, testimoniant la percepció econòmica i crematística per sobre de la sentimental. En termes generals, solien localitzar-se en els armaris anomenats “de joies”

---

⁵⁹ A.H.P.B, Not. Alier, Ramón. *Liber primus inventariorum et encantumum*. 1731-1751. Any 1750, fol. 347r.

⁶⁰ No hem pogut identificar de quin tipus de peça es tracta. El mot més pròxim és el “droguet”, que era un teixit de no gaire qualitat.

⁶¹ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quartus inventariorum et encantumum*. 1738-1745, Any 1739, s/fol.

⁶² Per aquell qui vulgui aprofundir en el coneixement de la joieria del segle XVIII a Barcelona és imprescindible la consulta de la tesi doctoral d'Assumpta Gou Vernet: *La joieria i l'orfebreria barcelonines*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1986.

o també en els armaris destinats a desar-hi la plata. No podem ometre el fet que la joia té un doble valor, per una banda com a artefacte sumptuós i artístic, però també com un objecte de valor crematístic, que en moments de puntual dificultat podia ser empenyorat. Els joiells formaven part dels actius patrimonials de la família i la possibilitat d'adquirir-ne era un signe de riquesa. Per aquest motiu, el comte de Centelles disposava en el seu testament que, a la seva mort, un adreç fos unit als béns i vincles de la casa. La joia era descrita com *de diamants als fondos, taulas y rosas amb un negre per penjar a modo de cupido, ab un lloert a la ma esmaltada en lo revés y conté dos cents vuitanta y un diamants(...)*.⁶³ També aquí, com en el cas de la roba i altres accessoris, les joies s'anaven adequant als gustos estètics, la qual cosa les converteix en un paràmetre més per avaluar l'acceptació o refús de les modes imperants. Per això diu el comte de Munter que a *un anell de or y plata ab un diamant rosa (...) ha fet mudar a la moda*.⁶⁴ De totes maneres, s'ha d'advertir que en el cas de les joies poques vegades es matisa si són a l'antigalla o modernes i es prefereix indicar el seu pes.

El gust per lluir pedres brillants va ser una constant entre la noblesa barcelonina del període. Quasi totes les seves joies combinaven diferents pedres precioses, de les quals els diamants eren els més citats. Cal anar, però, alerta, ja que amb aquesta denominació es considerava una sèrie de pedres d'un valor i qualitat inferior. Trobem diamantons de color rosa, diamants d'or, o diamants de brillant. Pel que respecte a la gran varietat gemmes emprades en la joieria del moment, s'adverteix que molts dels nobles estudiats posseeixen pedres citades com "de Vic" i que quasi tots tenen més d'una peça feta amb pedra inga. En el llibre de correspondència de l'argenter Francesc Roig destaca una carta del 1739, destinada al seu agent a Gènova, on manifesta que no té cap interès per adquirir unes peces de roba ni comerciar amb joies d'aquesta ciutat italiana. Les raons

---

⁶³ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quartus inventariorum et encantuum*. 1738-1745, Any 1742, inv. núm. 38, s/ fol.

⁶⁴ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Inventaris y encants*. 1733-1755, Any 1755, fol. 317v.

que al·lega són simples: les corbates i jupes que portava de Paris eren de més qualitat i més barates i seria difícil vendres els anells a la ciutat, ja que *en esta se treballen adheresos de pedre inguer que fan molts mes festa*.⁶⁵ El canvi sofert en la selecció de pedreria que s'havia iniciat a les primeries del segle està totalment consolidat a partir de 1740 a Barcelona. Per una banda, també aquí s'observa que els cofrets de joies dels nobles barcelonins que conformen la mostra guardaven peces d'una varietat cromàtica més ampla que la de les dècades anteriors. A més, hi ha força joies que estan muntades amb plata, així com una tendència a que desapareguin els joiells esmaltats. Finalment, s'ha de destacar el gust per les joies amb elements de tipus religiós, especialment a manera de reliquiari, a més de les creus. Josep Rocabertí tenia una joia amb una imatge de sant Francesc de Paula que penjava d'un llaç de plata i diamants,⁶⁶ Ramon Xammar un joiell amb un sant Jordi, encara esmaltat segons la moda antiga, i la marquesa de Gironella, una creu d'or guarnida amb relíquies.

Evidentment, les dames eren les més atretes per les peces de joieria, encara que els homes també es permetien de lluir-ne algunes. Aquests darrers optaven per anells, “veneres”,⁶⁷ rellotges de butxaca, sivelles i botons que, moltes vegades, eren en realitat diamants o gemmes encastats a una ànima, cosa que permetia emprar-los en diferents vestits. Fèlix Amat emprava els botons de diamants i Ramon Xammar els tenia de plata, com les sivelles per les sabates, el corbatí i les xarretes de la camisa. En el cas de les senyores, a més dels collarets⁶⁸ i polseres⁶⁹, en aquest últim cas citades com a manilles,

---

⁶⁵ B.C, *Fons Baró de Castellet*. Francesc Roig i Vives. “1731-1749. Copiador de Cartes” [arx.433].

⁶⁶ No es pot caure en l'error de considerar els rosaris únicament com a artefactes devocionals, car havien esdevingut per la seva factura autèntics joiells i molt freqüentment formaven part de les joies regalades en motiu del compromís matrimonial.

⁶⁷ La “venera” era una creu de diferents ordres militars que els cavallers portaven penjada al pit.

⁶⁸ També podien ser denominades com “fil”, i quan eren una simple cadeneta d'or o de plata eren anomenades amb el terme “soguilla”.

eren freqüents en els seus joiers dos tipus més de peces. Per una banda s'hi trobaven les riques agulles de cap, confeccionades amb plata o or i pedreria diversa i, per l'altra, l'"adreç". Amb aquest nom es designava el conjunt d'agulla de pit i arracades o, en altres ocasions, una cadena amb una creu i les corresponents arracades. La consulta del llibre de passanties dels argenters de Barcelona permet conèixer de primera mà com eren algunes de les joies que realitzaven els artesans de la ciutat i d'altres indrets de Catalunya. Els aspirants a argenters van presentar habitualment com a peces d'examen anells i adreç, a més d'artefactes com capses i estris domèstics realitzats en plata. S'observa en tots els models una forta simetria compositiva, ja que les diverses parts que componen les joies partien d'un centre amb una gemma central embolcallada per altres tipus de pedres. Tant en les agulles de pit com en les arracades l'estructura es divideix en tres parts en la majoria dels models presentats. En el cas de les arracades, un primer botó sosté un llaç i acaba amb una forma de llàgrima. Aquest model va persistir fins entrada la centúria següent, encara que a mitjan segle s'observa la introducció de línies sinuoses en els elements formals de la peça. Respecte als anells, aquest apareixen citats amb una considerable diversitat de noms: "tombaga",⁷⁰ aliança, "sintillo" o "sortija", a més d'anell, són les fórmules més comunes. La "tombaga" era un anell llis, sense cap mena de decoració; la "sortija" solia portar un únic brillant i, finalment, apareixen com a sinònims els termes "sintillo", aliança i anell. Les peces que s'han localitzat amb aquests darrers noms acostumen a portar, a més de diamants, robins (vegeu imatges 72 i 73). Cal acabar indicant que, a més dels joiells citats dins d'aquest apartat, caldria

---

⁶⁹ Existí una preferència, segons les notícies que recull la documentació, per les manilles de perles, algunes fins i tot amb més de deu voltes, encara que també podien estar realitzades amb granats o maragdes.

⁷⁰ El nom possiblement fa referència al metall conegut com a "tombac", que era una barreja de llautó i zinc que s'emprava en bijuteria. En el segon inventari aixecat l'any 1753, el primer és del 1751, en motiu de la mort del noble Pere Jeroni de Quintana s'ha localitzat "*una tombaga pel braç*" que, molt probablement, voldria indicar una polsera sense cap tipus de decoració feta amb el metall acabat de citar. A.H.P.B, Not. Comelles, Antoni (major). *Septimum manuale instrumentorum, concordiarum, capitulorum matrimonialium, testamentorum, inventariorum et encantuum*. 1737-1753, Any 1753, fol. 179v.

considerar com a peces de joieria les capses per posar el tabac de rapè i alguns objectes de devoció com eren els rosaris o les piles d'aigua beneïda. En tot el període *era de buen tono ofrecer bomboneras o tabaqueras. Se propaga la moda de coleccionar cajas y algunos aficionados poseen más de dos mil confeccionadas con todos los materiales preciosos que puedan hallarse en el mundo y guarnecidos con piedras y esmaltes.*⁷¹

4.2. La perruca, els ventalls i la màscara.

Malgrat les crítiques dels autors moralitzadors, el cert és que la possessió i ús de la perruca indicava ser membre de ple dret de l'escalafó nobiliari, és a dir, era un distintiu de classe. La perruca prengué un clar sentit simbòlic vinculat a l'etiqueta del moment, ja que despendre's d'ella sols era possible en els cercles més íntims en els quals no calia jugar o interpretar el rol social assignat. Per tant, també com les joies, presenta una doble funcionalitat, car, per una banda, el seu ús és un indicador i distintiu de moda i bon gust i té una funció estètica en la construcció d'una determinada imatge i, per l'altra, actuava com un element principal en el ritus de comportament social, ja que despendre's d'ella comportava inevitablement entrar en el món de les formes relaxades.

L'ús de la perruca com a element de distinció social va fer que amb el temps els menestrals intentessin imitar l'aristocràcia també en aquest costum. Observem que a partir de la dècada dels cinquanta comença a haver-hi membres de la menestralia que tenen entre les seves possessions una perruca. Així, per exemple, podem citar el cas del pintor Francesc Feu, qui possiblement va tenir a més d'un noble entre la seva clientela. Es pot dir que es produeix una situació d'imitació per part de gent com Feu, que cercaven el reconeixement d'un saber estar en societat i una aproximació a les maneres elegants i als signes externs que caracteritzaven els membres de l'aristocràcia

---

⁷¹ Rehims, M: *La curiosa vida de los objetos*. Barcelona, Luis de Caralt editor, 1965, pàg. 91.

barcelonina. ¿Intentaven, amb la imitació de gestos i maneres, distingir-se també ells de la resta dels seus veïns? L'èxit i la implantació de la perruca entre la flor i nata de la ciutat queda de manifest en el gran nombre de perruquers o “cabellaires” que hi tenien establiment obert. A tall d'exemple, entre 1745 i 1747 es poden comptabilitzar més de quaranta-cinc perruquers en la nòmina del gremi, els quals rondaven, com a mitja d'edat, els quaranta anys. D'aquests, però, sis eren pobres de solemnitat i dos, Juan Maranges i Francesc Aragó, eren impeditos per tenir mal de gota i estar malalts. També eren pocs els que tenien botiga parada, concretament Josep Agramunt, en el carrer Ample, Ramon Bausis, en el de la Plateria i Pau Xiralt, al carrer de la Boira. Aquest últim, l'any 1747, ja l'ha tancada. És curiós observar que la majoria d'ells vivien en carrers força principals de la ciutat, ja que els localitzem freqüentment en el carrer de Moncada, Portaferrisa, Ample, Regomir, o plaça Santa Anna. Aquest fet pot respondre a la relació entre aquest ofici i la seva clientela, que també s'ubicava en els mateixos carrers.⁷²

El costum, convertit en indicador de la sumptuositat pel que fa a l'agençament personal, era posseir més d'una perruca, ja que cadascuna d'elles era emprada segons ho requeria l'ocasió. Per això, no han d'estranyar les factures que es van pagar en la Casa de Sans per diferents models i la previsió de tres mesos del perruquer per pentinar-la. A la mort del difunt Ramon de Sans, per exemple, es va liquidar el compte d'una perruca per l'estiu i una altra comprada per estrenar en el dia de Reis.⁷³ La quantitat de perruques sembla variar també segons les possibilitats i rang dels seus propietaris; així, per terme mig, el nombre més habitual de perruques que un senyor acostumava a tenir

---

⁷² A.H.P.B, Not. Cassani Mascaró, Josep Antoni. *Primum manuale instrumentorum*. 1744-1745, Any 1745, fol. 153r i fols. 157r-158r. i, A.H.P.B, Not. Cassani Mascaró, Josep Antoni. *Tercium manuale instrumentorum*. 1746-1747, Any 1747, s/fol.

⁷³ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. “1745-1765. Comptes i rebuts domèstics...”, Any 1763. [Sau. 8º 133-III.29].

en el seu guarda-robes era de tres. Hi ha nobles, però, com el marquès de Castllosrius, Fèlix d'Oms i de Santa Pau, o don Anton de Balaguer, que en tenien sis.

És a partir de l'inventari dels béns del perruquer Joan Mirabet, mort l'any 1740, que hom pot aproximar-se una mica millor a l'ofici de cabellaire (vegeu imatge 74). Per tal d'exercir amb certa correcció el seu ofici, Joan Mirabet tenia una taula per posar les pólvores a les perruques i una altra on teixia els cabells. Sabem també que les perruques es tractaven amb oli i que la pràctica de l'ofici requeria tenir alguns caps i peus per poder pentinar amb certa comoditat les cabelleres. Ell, en el seu taller hi tenia nou caps i quatre peus per poder realitzar les tasques a la perfecció. Un establiment amb certa solera, a més, havia de comptar amb barres per conduir les cabelleres, caps per la pols de la cara i miralls per poder ensenyar als senyors els resultats, així com un ampli assortit de perruques de diferents colors, cabells i estris per arriisar i frisar-los.⁷⁴ La importància d'aquest ofici a Barcelona va mantenir-se al llarg de tot el segle, tal i com ho demostra que en la festa d'Esplugues de 1770 el baró de Maldà i els seus amics van fer venir de la ciutat dos perruquers per evitar que els fessin bunyols al cap en comptes de tirabuixons.⁷⁵

Respecte a l'ús del ventall com a accessori de la vestimenta, la seva presència en el guarda-robes de les dones i homes de l'aristocràcia del moment era considerable, i va tenir gran acceptació. La senyora Dionísia en tenia cinc de bons i quatre que són qualificats d'ordinaris; la comtessa de Munter, Maria Clariana de Montaner i de Sanglada, dos de bons amb barilles d'ivori, i set d'ordinaris; don Anton de Balaguer, curiosament, vuit de palma de diferents mides, i el marquès de Gironella en tenia dos, cosa que fa pensar que no era un estri exclusiu de les dones en aquests anys. Certament,

---

⁷⁴ A.H.P.B, Not. Ferran, Francesc. *Liber primus inventarium*. 1711-1752, Any 1740, fols. 197r-197v.

⁷⁵ Op. Cita. 55, pàg. 79.

en la botiga del mercer Isidre Planes trobem dinou ventalls de paper ordinari, vint-i-vuit per a senyora de pell de cabreta d'un tamany mitjà, i quaranta-cinc especificats com d'home.⁷⁶ No podem ometre que estaven realitzats amb una gran varietat de materials luxosos i, per tant, eren peces posades al servei de la creació d'un determinat efecte de sumptuositat. També aquí les escenes escollides per guarnir-los eren molt diverses, i van des d'aquelles que reflectien escenes d'inspiració oriental (vegeu imatges 75 i 76) fins a les que mostraven escenes pastorals (vegeu imatges 77, 78 i 79) o motius florals. Els més apreciats apareixen citats en la documentació com a procedents de la ciutat de Roma, i també són freqüents els que són en part o en la seva totalitat d'ivori i nacre, així com els construïts amb materials més humils, com el paper, però amb riques decoracions de paisatges en fons platejats en el país. L'acceptació del ventall era tal en aquesta societat que cada ritual social tenia un model adequat i existien també ventalls destinats al dol, on molts cops s'escollia el color negre, encara que no sempre era així. Ho testimonia el ventall francès de la col·lecció Rocamora del Museu Tèxtil i de la Indumentària de Barcelona, signat per J. Duval, amb les barilles de plata i de tonalitats grises (vegeu imatges 80, 81 i 82).

Resta indicar que el regal de ventalls era una pràctica comuna en determinades cerimònies, especialment públiques, com el convit del Corpus Christi. Cada any s'escenificava el mateix ceremonial, que consistia en què dos regidors s'adrecessin a la casa del comandant interí del Principat de Catalunya i, a més de convidar-lo a les processons i festes, li regalaven com a present a ell i a la seva senyora esposa uns rams de flors acompanyats d'un ventall. El que oferien al comandant era de color carmesí, brodat, mentre que el que regalaven a la seva esposa era de color blau.⁷⁷ Sabem pel

---

⁷⁶ A.H.P.B, Not. Costa, Joan. *Decimum quartum manuale sive protocollum instrumentorum seu scripturarum*. 1760, s/ fol.

⁷⁷ Regalar ventalls era habitual en les processons entre aquelles persones que hi participaven. Respecte al convit al comandant interí, aquest solia excusar sempre la seva presència amb excuses diverses i la

retrat que el baró de Maldà va fer de la seva societat que el costum de regalar ventalls es va mantenir també al llarg de tota la segona meitat de la centúria. El 12 d'agost de 1770, en motiu de la festa de Sant Feliu de Llobregat, anotà *de ventalls y vanos, amigos, un gros feix en las sotacopas de plata o estany, per regalar los balladors a sas compañeras*.⁷⁸

En aquesta construcció de la fesomia que cadascun dels actors feia de si mateix per tal d'escenificar el paper assignat, cal destacar, a més de les perruques i els ventalls, l'ús de la màscara. El gust i la complaença per emprar màscares en festes i saraus va ser gran. Així doncs, no ha de sorprendre la quantitat de màscares que hi havia en el taller del pintor Francesc Feu, i entre els materials que s'hi troben es citen *un partit de differents draps per fer caretes (...) xexanta vuyt motllos de pedra, y quaranta vuyt de fusta per fer caretas (...), i en una caixa gran (...) trescentas quaranta y nou caretas finas de differents mostras y cent trenta y nou de las ordinàrias també de differents mostras*.⁷⁹ Ramon de Berard i de Ramon tenia entre la seva roba *un vestit de màscara molt usat guarnit ab galons de plata*,⁸⁰ i l'inventari del marquès de Castelludosrius recull que era propietari d'onze caretes fines de Venècia noves.⁸¹ No era tampoc aquesta distracció considerada per les administracions públiques com a massa adient. Així, a l'any 1746 hi trobem una prohibició sobre l'ús de disfresses i màscares que fa pensar que, a més de pel carnaval, també serien emprades en les festes si tenim en consideració les que trobem en els inventaris. *(Persona) no ande, ni use en la corte, ni en las casas particulares de ella en el tiempo de carnaval con el disfraz de máscara, pena al que fuese noble, de 4 años presidio, al plebeyo otros tantos de galera, unos y otros 30 días de carcel, amb*

---

seva dona no sortia mai a rebre el present que li portaven els regidors. A.H.C.B, *Consellers*. Obreria. "Registre d'ordinacions d'obreria. 1746-1751", Any 1747, fols. 26r-29r.

⁷⁸ Op. Cita. 55, pàg. 68.

⁷⁹ A.H.P.B, Not. Alier, Ramon. *Inventaris i encants*. 1752-1755, Any 1752, fols. 17r-21v.

⁸⁰ A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Liber tercius inventariorum et encantuum*. 1759-1765, Any 1759, fol. 4v.

⁸¹ A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale primum inventariorum et encantorum*. 1735-1745, Any 1745, fol. 279v.

una multa de mil ducats per *qualquier persona, de qualquier carácter, que se justifique haver danzado o estado en alguna casa con máscara o disfraz*.⁸² Aquesta multa afectava tant al protagonista que havia transgredit la norma com a l'amfitrió, i s'acabava estipulant que, si era una dona, havia de ser pagada en primer lloc amb els seus propis diners, i sinó amb els del marit, contemplant-se que cadascú hagués de pagar la quantitat de mil ducats.

4.3. El maquillatge. Del lligador al tocador.

Els excessos en l'ornamentació del cos van ser un tema de preocupació recurrent entre els autors moralistes, com queda palès en obres com *Tratado contra el afeyte y mundo mujeril* de 1617.⁸³ Malgrat la seva llunyania cronològica esdevé un document de gran valor perquè permet conèixer de primera mà quins eren els usos i costums referents a aquestes qüestions. A ningú tampoc escapa que, analitzant una societat immersa en la transformació dels seus hàbits, la referència serveix com a contrapunt per poder explicar les variacions i els canvis soferts o els aspectes que van mantenir-se. En aquest context es pot afirmar que el gust per emblanquir la pell no era una imposició del nou segle, sinó que era un costum plenament acceptat ja en la centúria anterior. El que sí caurà en desús serà l'excés de vermelló en les galtes, que possiblement va ser substituït per delicades i elegants pigues. Evidentment, els cànons estètics van anar variant i encara que ara ja no *arrebolan mexillas con bermellón, untan la cara con albayalde, los ojos con alcohol, la frente con solimán, y encrepen y enrubian el cabello (...)*, sí que al llarg de tota la primera meitat del segle, de la mateixa manera que havia succeït d'antuvi, *el cuerpo*

---

⁸² Un ban municipal de l'any 1716 havia prohibit l'ús de la màscara en públic, exceptuant les cases particulars i de manera regulada. L'edicte determinava que sols les persones amb dignitats nobiliàries, és a dir, nobles, cavallers, ciutadans honorats i burgesos de Perpinyà tenien el privilegi de fer-ho, encara que el grup s'ampliava també als mercaders amb matrícula. A.H.C.B, *Arxiu del Verguer i del Corretgidor*. "Ordenes. Oficios. Cartas.1746-1759", Any 1746.

⁸³ B.U.B. Secció de Reserva. Marqués, A: *Tratado contra el afeyte y mundo mujeril*. 1617. [ms.1017].

*engalanan con vestidos y joyas varias, esas que con todo ese aparato salen a ver y a ser vistas, son sin duda las que escandalizan(...).*⁸⁴ Així doncs, ara com abans, la magnificència en el vestir anava reforçada per una acurada atenció a qualsevol part del cos que quedés al descobert. A més dels polits maquillatges i les arrissades perruques, no podem oblidar la missió de les agulles, cintes i llaços que embellien ja fossin cabells, braços, sabates o vestits. Perquè, en definitiva, tot quedava sotmès a la creació d'una imatge individual acord al nou ideal de vida.

En aquest sentit, l'ús del maquillatge, permetia a dames i senyors construir una màscara que amagava o transformava el propi rostre per interpretar amb brillantor i segons conveniència el millor paper. El gust per les pells blanques va entrar amb força en la societat de l'època, que s'abocà ràpidament a emprar pólvores i qualsevol producte que els permetés aconseguir una pell extremadament blanca. Curiosament, l'únic anunci que en la dècada dels anys quaranta apareixia en el *Mercurio Histórico* era del producte conegut amb el nom "licor espuma", que produïa, entre d'altres efectes, suavitzar el cutis i donar color de perla al rostre.⁸⁵ No es pot ometre que (...) *el aspecto exterior parece más importante que el carácter del personaje; la nobleza de las proporciones, la perfección del ademán, la actitud graciosa, los vestidos de la más exquisita elegancia y de telas de delicadas tonalidades (...) se conjugan con un gusto seguro en lo que atañe a la coloración de la epidermis.*⁸⁶ El gust per rostres blanquinosos perfectament maquillats va fer proliferar tota una sèrie d'estris que van facilitar totes aquestes tasques d'ornamentació personal. És per aquest motiu que no falta mai el tocador com a peça mobiliària d'ús personal entre les possessions més preuades dels membres de la noblesa. La riquesa d'aquests mobles era en ocasions

---

⁸⁴ *Ibíd*em, s/fol.

⁸⁵ B.U.B. Secció de Reserva. *Mercurio Histórico*, T. XXXIII, Any 1743. [C.211/8/38].

⁸⁶ Schönberg, A: *El rococó y su época*. Salvat Alianza editorial, 1971, pàg. 53.

extrema, donat que molts d'ells eren realitzats en materials de gran sumptuositat i era molt freqüent trobar peces de plata i de xarol, o bé en preuades fustes.

És complex establir l'evolució tipològica d'aquesta peça mobiliària. Entre 1739 i 1761, marc cronològic investigat, trobem tres paraules estretament vinculades als mobles emprats per empolainar-se. Els termes "lligador", "pentinador" i "tocador" serveixen per indicar un moble, habitualment d'ús femení, emprat per arreglar-se i en ocasions, per extensió, a l'estança adjudicada a aquesta tasca. En aquest sentit, sols en la casa del noble Ramon Xammar i en la del marquès de Ciutadilla, que van morir als anys 1748 i 1755, respectivament, s'anomena una estança amb el nom de "tocador".⁸⁷ En el cas del primer, a més, era el quartet on es guardava la plata. En la *casa gran* del marquès de Ciutadilla és evident pel parament que s'hi trobava que estem davant d'un espai destinat exclusivament a empolainar-se.⁸⁸ No serà fins a les darreries del set-cents quan es normalitzarà aquesta estança dins les llars, existint-ne nombrosos exemples, alguns dels quals van ser comentats pel baró de Maldà en el seu dietari.⁸⁹ En la primera meitat del segle XVIII, la ubicació i localització d'aquesta tipologia mobiliària dins la llar correspon, amb rares excepcions, a les estances d'ús més particular de la família. Tret d'un o dos casos, els nobles barcelonins van preferir situar aquests mobles en els seus dormitoris principals o en les alcoves properes, fet que no ha d'estranyar si considerem la seva vessant pràctica i de servei. Assenyalar, però, que el noble Ramon Falguera el va col·locar en una estança principal de la casa, atesa possiblement la sumptuositat, encara que manifesta que era la seva senyora qui en feia ús. A mitjan centúria, el tocador de

---

⁸⁷ També el metge Rafael Esteve tenia a casa seva una estança anomenada "tocador". A.H.P.B, Not. Mas Güell, Francesc. *Unicus inventariorum et encantoruum*. 1744-1755, Any 1748, fol. 25r.

⁸⁸ Vegeu annex documental: "Inventaris núm. 3" i A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber secundus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1752-1755, Any 1755, fol. 337r.

⁸⁹ Amat i Cortada, R: *Calaix de Sastre. 1769-1779*. vol. 1, Barcelona, Curial, 1987, pàg. 63.

xarol blau i amb mirall de talla daurada de casa Falguera presidia l'estrada principal i produïa complaença i admiració a tot aquell que era convidat a admirar-lo.⁹⁰

El terme “pentinador” és la denominació que menys s'usà en els inventaris consultats per identificar aquest moble contenidor. La seva descripció no va acompanyada de cap element que permeti suposar una forma concreta i cal pensar que la seva designació era fruit de l'ús que la mestressa de la casa en feia. Reforça aquesta hipòtesi el fet que Carles de Clasgueri, de la família dels Fivaller, en el moment del seu òbit l'any 1741 tenia un lligador de pentinar recobert de pell vermella.⁹¹ El que tenia Salvador Tamarit era policromat blau i blanc amb perfils d'or, amb un calaix dins del qual s'hi trobaven dues capses; a més, presentava una petita safata amb diferents tipus de pintes i un mirall *de dos palms y mitg de llargària y un y mitg de amplària de la pintura del lligador*.⁹² El que tenia Francesc Despujol era de noguer,⁹³ i el de Josep de Rocabertí era de fusta axarolada,⁹⁴ com també ho era el del marquès de Ciutadilla.⁹⁵ En la majoria de les ocasions, la paraula “pentinador” es reserva per la peça de roba que es col·locaven en les espatlles en el moment de fer els pentinats. Al llarg de tot el període, de manera reiterada, anem trobant anotacions com *un lligador o pentinador de fusta, un lligador o tocador*, que fan extremadament difícil poder tipificar cada una d'aquestes tipologies. En tot cas, creiem que la primera denominació que van tenir aquests mobles va ser la de lligador, donat

---

⁹⁰ A.H.P.B, Not. Avella, Fèlix. *Liber inventariorum et encantorum secundus*. 1741-1754, Any 1752, fol. 183r.

⁹¹ A.H.P.B, Not. Cerveró, Bartolomeu. *Plec d'inventaris i almonedes*. 1704-1742, any 1741, s/fol.

⁹² A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Liber primus inventariorum et encantum*. 1729-1745, Any 1744, fol. 218v.

⁹³ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quintus inventariorum et encantum*. 1746-1749, Any 1748, s/ fol.

⁹⁴ A.H.P.B, Not. Claramunt Gavarró, Ignasi. *Primum manuale inventariorum et encantum*. 1747-1767, Any 1755, fol. 114r.

⁹⁵ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber secundus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1752-1755, Any 1755, fol. 337r.

que en moltes ocasions aquests són definits com a vells. En canvi, no succeeix el mateix amb els tocadors.

Etimològicament, la paraula “lligador” en època medieval tenia una accepció que significava “pentinar”. En canvi, “tocador” deriva del mot “toca”, que no era altra cosa que la peça de roba que en l’antiguitat embolcallava la testa de les dones espanyoles. Ambdues paraules feien referència al fet de tenir cura del cabell. D’aquí que podem considerar-les com a sinònimes.⁹⁶ De fet, en la dècada dels anys quaranta es fan servir de manera indistinta, malgrat les diferències estructurals que podien presentar. Pel que fa a la carcassa, el lligador respon bàsicament a una taula que presenta un o més calaixos en la seva cintura. La comtessa Descepaux tenia *una mesa pequeña con pies torneados de madera de pino pintada de negro con un caxón que ocupa toda la mesa, llamado lligador*.⁹⁷ El lligador sostenia habitualment una arquilla amb calaixos on les dames guardaven cintes, mitges, lligues i altres petites peces de vestir.⁹⁸ Així, Fèlix Butinyà era propietari de dues peces “parellones”, descrites com *lligadoret de fusta de noguer ab una arquilleta petitona sobre dit lligadoret molt usat*.⁹⁹ Advertir que en aquest primer model l’arquilla és de proporcions petites. A mitjan centúria advertim que els lligadors ja no es citen amb la seva corresponent arquilla, possiblement per ser un model perfectament tipificat en les llars aristocràtiques o per haver caigut en desús aquest contenidor.

---

⁹⁶ Coromines cita un document de 1330, on s’especificava *disposar els cabells en pentinat*. Coromines, J: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial, 1995, pàgs. 207 i 520.

⁹⁷ Vegeu annex documental: “Inventaris, núm. 4”.

⁹⁸ Pel que sembla, el lligador sempre portava una arquilla i en alguns casos sembla que es produeixi una identificació amb les dues parts, com succeeix en l’inventari de don Francesc d’Olmera, on es cita *una arquilleta o lligador*. A.H.P.B, Not. Fontana, Josep Bonaventura. *Liber primum inventariorum et encantuum*. 1751-1755, Any 1754, inv. núm. 29, s/ fol.

⁹⁹ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber primus capitolorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1740-1751, Any 1743, fol. 349 v.

Al conjunt de taula i arquilla també va denominar-se'l "tocador". El notari que aixeca acta de les possessions del noble Joan de Pinós escriu *un tocadoret a la vellura, çò és tauleta y arquilleta ab perfils y algunas planxas de os blanch*.¹⁰⁰ Set anys més tard, el comte de Centelles tenia *un tocador, çò és taula y caxeta de fusta ab perfils blancs*.¹⁰¹ El tocador, com a peça personal i segons les peces que normalment contenia, hauria estat concebut en un primer moment com una peça de viatge o, en tot cas, fàcilment transportable. En el tocador del compte de Centelles hi havia un joc de coberts i el de l'il·lustre militar Jorge Prospero de Verboom, a més, comptava amb un saler. A més dels dos citats cal fer esment al que posseïa la marquesa de Barberà, que era *una caixa ab pany y clau ab sos calaixos folrada de pells carmesina, ab un franjonet de or y cuberta marroquí, y dins dita caixa se han trobat differents pessas de plata, de que se compòn un tocador, ab son mirall sota la cuberta de dita caixa*.¹⁰² El tocador del marquès de Verboom era de factura alemanya, fet a la ciutat d'Angusta, recobert de vellut carmesí i guarnit amb peces de bronze daurat per l'exterior. En canvi, per l'interior era folrat de baieta vermella, amb galons d'or fals. Les peces que contenien en els tres casos eren fetes en plata, com s'estilava en aquest moment (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 13"). Eren peces que solien variar poc. Sempre portaven com a estri indispensable un mirall, que podia

---

¹⁰⁰ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quartus inventariorum et encantum*. 1738-1745, Any 1739, inv. núm. 17, s/fol.

¹⁰¹ L'any 1746 el comerciant barceloní Josep Ros Julià tenia *tocador de nacra envernissat, çò és taula i arquilleta*. Seguidament a aquesta anotació, diu que també tenia un lligador o tauleta. A.H.P.B, Not. Sebastià Prats. *Liber primus capitulorum matrimonialium, concordiarum, societatum, inventarium, auctionum, requisitionum, deliberacionum, compromissorum et aliorum diversorum*. 1744-1747, Any 1746, fol. 358v.

¹⁰² No coneixem per la documentació consultada els cosmètics emprats en aquest moment, a part de les pólvores. De totes maneres, Núria Sales en *Una vila catalana* indica alguns dels cosmètics que empraven les dones de la família reussenca Veciana: *Les dones de la família Veciana utilitzaven una pomada pel cabell feta de llard i llimona, una crema per les mans d'ametlles, llimona i aiguardent, una altra crema per la cara, de taronja, llimona, aiguardent i romaní; clares d'ou, aigua de meló i maduixes per la cara, la universal "aigua de la reina d'Hungria pel mal alè, el mal de ventre i la vista cansada (aigua de romaní). Perquè no els surti bigotí, es posen una crema feta amb sang de rata pinyada, cos de formigues negres, llet de gossa i cendra de granota. Per evitar la caiguda del cabell, colomassa, polvos de llangardaix i oli. El receptari inclou una fórmula de pintura pels llavis i les galtes, feta de cera, oli de roses, ametlles dolces i raïm negre*. Vegeu Sales, N: *Una vila catalana del segle XVIII*. Barcelona, Dalmau, 1962, pàg. 25.

estar unit a l'estructura del moble o bé ser-ne independent. A més, tenien una palangana i un gerro, capsas, una de les quals solia portar un coixí per les agulles, i les altres eren per les joies i les pólvores. També incloïen un joc de coberts, una campaneta per avisar el criat, estris del parament de taula i d'escriure, així com escalfetes, raspalls per a la roba i el cabell, borles i ganivets per treure les pólvores, i ampolles petites per posar diferents aigües oloroses (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 14"). L'estructura del tocador, per tant, fa referència més a la idea de conjunt que a una peça concreta. Aquest primer model -capsa més atuell de plata- va derivar quan es va normalitzar el seu ús dins les llars en una taula vestida amb mirall i els atuell de plata per contenir essències, maquillatges, i raspalls.

La imatge que millor il·lustra aquesta tipologia de tocador és el dibuix que l'argenter Anton Costa va presentar l'any 1755 per assolir la seva maestria (vegeu imatge 83). En ell, Costa presenta unes dames davant d'una taula vestida amb teles i, sobre d'ella, un mirall i un grup de capsas de diverses mesures i formes.¹⁰³ Responen a aquesta tipologia els descrits en els inventaris de Fèlix Amat de Lentisclà, *dona* Eulàlia Massanés, o Joan Anton Marimon de Fernández de Velasco i de Reguer. El tocador que van heretar els pubills Massanés era fet de fusta d'olivera, guarnit de domàs amb calaixos i miralls. L'alçada del mirall era de tres pams i mig i, pel que fa la taula, tenia una alçada de quasi quatre pams i els peus tornejats.¹⁰⁴ El que empraven a la casa dels nobles Marimon era *una taula que serveix de tocador sobre la qual hi ha un mirall ab son march pintat de xerol obscur y differents capsas tot de tocador, un cobritaula de satí viada y una coberta de tela.*¹⁰⁵ Anys més tard,

---

¹⁰³ A França, en el segle XVII, aquesta tipologia fou coneguda amb el nom de "toilette recouverté". En els gravats de Le Brun freqüentment apareix aquest moble, per bé que serà la pintura del segle XVIII la que més exemples oferirà. Destaquem, per exemple, en l'àmbit italià l'obra de Pietro Longhi *La toilette della dama*, on retrata un dels moments del dia més importants pels patricis venecians.

¹⁰⁴ El primer inventari fou fet l'any 1745. A.H.P.B, Not. Bosom Grosset, Josep. *Primer liber aut manuale omnium testamentorum publicacionum, inventariorum et encantum.* 1728-1751, Any 1748, fol. 188r.

¹⁰⁵ A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Secundus liber inventariorum et encantum.* 1745-1758, Any 1747, fol. 42r.

al 1752, don Ramon de Peguera, tenia a més d'un tocador de conxa *una capseta de xarol ab son mirall dins clau y pany ab set capsetes del mateix y dos de palla sobre una taula cuberta de domàs molt dolent, y vert y altre domàs vert per taparo tot usat*.¹⁰⁶ Evidentment, tots aquests models de tocador van anar adaptant-se a les noves tipologies mobiliàries. En el tombant dels anys cinquanta apareixen les primeres anotacions en els inventaris *post mortem* de “calaixeres amb mirall” que farien el mateix servei que els antics lligadors o tocadors. De fet, en l'inventari de Joan Plana i Junquer, aixecat l'any 1744, es manifesta de manera clara que les calaixeres amb aquest ús són una novetat, tal i com sembla extreure's de la descripció *un tocador en forma de calaixera de fusta de noguer a la moderna ab un mirall ab guarnició de fulla de plata*.¹⁰⁷ En la segona meitat del segle, a casa del botiguer de tall i fabricant d'indianes Esteve Canals hi havia un lligador i s'especifica que feia l'ús d'una calaixera que, amb quatre calaixos, tenia, a més, un mirall de talla daurada.¹⁰⁸ També Ramon Picas, passamaner, tenia dos tocadors o *calaxeretes xiques*. És en aquesta segona meitat de segle quan trobem dins les cases aquestes formes totalment normalitzades.¹⁰⁹

És important insistir en el fet que el lligador, pentinador, o tocador era sempre una peça luxosa (vegeu imatges 84 i 85) i que els materials emprats eren sempre de primera qualitat. Els primers lligadors, és a dir, els d'arquilla i taula, eren de fusta, molts de banús i os, amb unes formes i decoracions pròpies del món barroc. Amb el pas del temps van començar-se a ser freqüents els realitzats amb fustes massisses, especialment de noguera, que convivia amb aquells altres realitzats amb la tècnica del xapat. A més

---

¹⁰⁶ A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Secundus liber inventariorum et encantum*. 1745-1758, Any 1752, fol. 109r.

¹⁰⁷ A.H.P.B, Not. Alier, Ramon. *Liber primus inventariorum et encantum*. 1731-1751, Any 1744, fol. 214v.

¹⁰⁸ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecases, Antoni. *Secundus liber inventariorum et encantum*. 1749-1758, Any 1756, 248r.

¹⁰⁹ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Liber quintus capitulorum matrimonialium, concordiarum, societatum, inventariorum auctionum, requisiconum, compromissorum et aliorum diversorum*. 1759-1761, Any 1761, fol. 303r. Concretament diu: *dos tocadors ó calaixeretas xicas ab escuts y anellas de llautó, de fullola de noguer*.

de la noguera amb filets de boix, existí un marcat gust per les xapes de fusta d'olivera. Però, sens dubte, la tècnica ornamental que més èxit tingué va ser la del xarol, especialment amb motius de caire oriental, sobretot en les peces citades com a tocadors.¹¹⁰ El gust per la sumptuositat en aquestes peces va fet que la comtessa de Gironella adquirís un lligador amb anelles i peus de plata; altres, com el ciutadà barceloní Francesc Nadal, van preferir que imités amb les vetes de la mateixa fusta la pedra jaspí.¹¹¹ També aquí, com en el vestir, podem observar un gust per les peces de colors intensos i vius. Tocadors, molts d'ells portats d'Anglaterra i Holanda, que combinen el blanc amb blau o groc, o amb el clàssic vermell o carmesí de les laques orientals.¹¹²

Uns productes indispensables en qualsevol tocador eren les “aigües d'olor”, o perfum. Elixir que la memòria del lector adjudica ràpidament als cercles aristocràtics de la França galant. Parlar d'olors, bones o dolentes, és en aquest cas introduir-nos en les qüestions corresponents a la higiene de l'època. Joan Sala, a la seva botiga, tenia un nombre considerable de recipients, de formes clarament artístiques, per contenir perfum, la qual cosa és indicativa de l'interès i l'ús d'aquest producte entre l'aristocràcia catalana. La problemàtica de les males olors i la recerca de solucions fou una constant a

---

¹¹⁰ El *Diccionario de Autoridades* defineix xarol com: *Barníz que de cierta goma de China y Japón hacen lo chinos, lustróusimo, duro, vistoso. Resiste al agua y a toda inclemencia, y sólo se deshace al fuego, sin el qual es de larguísima duración. Son muy estimadas las piezas de este betún y ayngye los ingleses y holandeses han intentado contabacerle con la misma goma, no han conseguido la perfección ni el lustre, ni en la duración.* Op. Cita. 53, pàg. 310. En l'inventari del noble Jacint d'Oliver, datat el 1748, s'especifica que el que tenia estava pintat a *la xinesca*, molt possiblement fent referència a que els motius escollits en l'ornamentació reproduïen figures d'inspiració oriental. A.H.P.B, Not. Tos Romà, Jaume. *Primer manuale inventariorum et subastacionum*. 1739-1751, Any 1748, fol. 145v.

¹¹¹ A.H.P.B, Not. Brossa Elies, Josep. *Manuale*. 1741- 1746, Any 1746, s/fol. i A.H.P.B, Not. Cassani Mascaró, Josep Antoni. *Primum librum sive manuale inventariorum et encantum*. 1747-1768, Any 1757, fol. 120r.

¹¹² Era el cas del noble Frances Bassols, que tenia *dos taules treballadas en Olanda ab son vernís y pintura que ha poch anys comprà ma mate*. A.H.P.B, Not. Cassani Mascaró, Josep Antoni. *Primum librum sive manuale inventariorum et encantum*. 1747-1768, Any 1753, fol.77v.

tot Europa durant el segle XVIII, en un moment de plena vigència de la pràctica de la neteja seca, és a dir, absent d'emprar aigua. Conscients que per centrar correctament les qüestions sobre la neteja personal i la higiene caldria encetar un nou capítol, sols indicar alguns aspectes que van afectar directament la quotidianitat dels interiors privats. En primer terme, és important no oblidar que les pràctiques de la neteja personal encara no estaven talment concebudes com en l'actualitat. Des d'aquesta perspectiva s'entenia com un signe d'higiene la lluita contra les males olors i el canvi constant de la roba blanca; d'aquí precisament el gran nombre de camises. Aspecte que anava unit a la concepció de la neteja reduïda a les parts visibles del cos, essent un hàbit de neteja personal la lluita contra les males olors, on el perfum o les "aigües oloroses" eren fonamentals. El costum de recórrer a determinats estris per aconseguir millorar l'olor dels espais no era un tret exclusiu de les classes aristocràtiques, ja que en el moment de la mort, especialment si la malaltia era contagiosa, es solia purificar l'ambient cremant herbes aromàtiques. Al llarg de tot el segle XVIII i inicis del segle XIX el govern va publicar diferents edictes amb la intenció de millorar la problemàtica d'una encara molt incipient sanitat.¹¹³ El ban municipal de l'any 1751 recomanava cremar els mobles i els equipatges, a la vegada que ordenava pintar, blanquejar i enrajolar de nou el terra de la peça on havia mort un malalt.¹¹⁴ En tot cas, l'aparició de petits artefactes de certa artísticitat fa possible pensar que també era un petit senyal del desig de sentir-se més còmodes dins els seus espais particulars. Entre les pertinences de Maria de Dalmases i de Terré localitzem *dos capsetes guarnides de coral per servir olor*.¹¹⁵ Jeroni Cellarés, fins i tot, emprava en la seva vestimenta botons olorosos guarnits amb una funda d'or.¹¹⁶ També

---

¹¹³ No serà correcte començar a parlar de qüestions sanitàries fins a finals del segle, i especialment en el segle XIX, amb el desenvolupament de les teories higienistes.

¹¹⁴ Op. Cita. 36.

¹¹⁵ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber primum capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1740-1751, Any 1755, fol. 517r.

¹¹⁶ A.H.P.B, Not. Avella, Fèlix. *Liber inventariorum et encantorum secundus*. 1741-1754, Any 1745, fol. 51v.

en l'inventari de Melcior Figuerola consta un pot per aigua d'olor ¹¹⁷ i *don* Antoni Marimon Velasco era propietari d'una caixeta de vidre cristallí amb ampolles d'aigües oloroses, concretament d'aigua de sant Nicolau, encara que la més comuna i emprada per tots, continguda en canotets de plata, era l'anomenada "Aigua de la Reina d'Ungria", feta amb romaní. La preferència de l'ús de perfum als efectes netejadors de l'aigua permetia també aquí mostrar certa exquisitesa, ja fos bé amb l'elecció de l'olor, o bé amb els recipients emprats. Una mostra n'és el recipient que emprava la marquesa de Sessa, de manufactura francesa, en forma de llibre i ornamentat amb xarneres de plata per disposar-hi en el seu interior herbes oloroses (vegeu imatges 86, 87 i 88).

---

¹¹⁷ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Inventaris y encants*. 1733-1755, Any 1754, fol. 33v.

J'ai une femme de chambre à moi, j'ai une chambre et un cabinet dont je dispose, et je t'écris à un secrétaire très jolis, dont on m'a remis la clef, et où je peux refermer tout ce que je veux. Maman m'a dit que je la verrais tous les jours à son lever; qu'il suffisait que je fusse coiffée pour dîner, parce que nous serions toujours seules, et qu'alors elle me dirait chaque jour l'heure où je devrais l'aller rejoindre l'après-midi. La reste du temps es à ma disposition...

Chorderlos de Laclos. *Les liaisons dangereuses*.

5. Posta en escena. La casa com a petit teatre.

El petit fragment que encapçala aquestes línies ha estat extret de la famosa novel·la de Chorderlos de Laclos *Les amitats perilloses*, on va retratar la seva societat inspirant-se en un escàndol real. Aquest fet va portar a que l'obra, i les seves diferents edicions, fos inclosa en l'índex dels llibres prohibits i no agradés en els salons francesos. En definitiva, aquella societat galant i llibertina no li perdonà la traïció. Més amables són les escenes de la vida quotidiana que a través de la seva pintura Longhi ha regalat a la posteritat. En cada una d'elles mostra moments importants de la vida diària dels gentils homes i dones de la Venècia de 1741. El moment d'arreglar-se d'una gran senyora (vegeu imatge 89), una lliçó de dansa (vegeu imatge 90), un concert en un saló familiar (vegeu imatge 91) o la visita del sastre per mostrar un ric vestit (vegeu imatge 92), escenes que possiblement també s'haurien pogut repetir en les *cases grans* dels nobles barcelonins.

Articular un discurs correcte a l'entorn de la sociabilitat, sigui quin sigui el moment escollit, esdevé una feina complexa per la quantitat de paràmetres a considerar. No obstant això, no es poden deixar de banda determinats moments relacionals en centrar-se en l'estudi de l'habitatge, donat que aquest es converteix en el petit teatre on transcorren. Des d'aquest punt de vista, són els espais perfectes per mostrar i mostrar-se, el lloc adient per representar els actes d'una quotidianitat que intentava ser extremadament elegant, plena de significats socials, des d'on articular un món silencios de luxe. Perquè la casa esdevé l'escenari perfecte per articular les funcions de luxe i impressió, on la novetat va ser un agent més en el fet de la distinció i diferenciació.

En el present apartat proposem abordar les funcions més importants de la sociabilitat del moment. La celebració d'un matrimoni, l'entrada d'una fill o d'una filla a un convent o la mateixa presència de la mort en una casa s'han de considerar com un punt d'inflexió dins la història familiar. Inflexió o moment on "mostrar-se" esdevenia dins d'aquesta història una ocasió particular. En canvi, el costum de "rebre a casa" possibilitava construir una imatge familiar permanent envers els altres. En aquest sentit, convidar a traspasar el llindar del nucli familiar reiteradament es convertia en una eina efectiva per reafirmar la projecció social entre la col·lectivitat aristocràtica de la ciutat. El discurs s'ha estructurat en dues parts clarament diferenciades, però cal advertir que en la realitat una i altra es confonien. Sota l'anunciat de "rebre a casa" es pretén fer una aproximació a aquells esdeveniments que no tenen un motiu especial ni concret en la seva celebració i que són fruit de les mateixes relacions personals de cada un dels participants. En canvi, en l'apartat de "funcions familiars" s'intentarà mostrar com es

vivia el casament d'un fill o la mort d'un pare.¹¹⁸ Es tracta, en definitiva, d'estipular els patrons del ritual social.¹¹⁹

5.1. Rebre a casa. *Refrescs, visitons, "agasajos" i saraus.*

Apuntarem que, encara avui, en un moment en què els aspectes que configuren les formes de relació d'un determinat grup generen un gran interès en la historiografia contemporània resulta extremadament complex traçar un retrat acurat de com eren les vetllades de l'aristocràcia del país. Els engranatges que conformaven els costums socials de la noblesa del Principat en general i de Barcelona en particular a les primeries del set-cents resten poc coneguts. En aquest sentit, i contràriament al que succeeix a Anglaterra, França o Itàlia, les arts i la literatura de l'època no ofereixen massa imatges al respecte.¹²⁰ Per aquesta raó, no ha d'estranyar que, de manera reiterada, s'hagin emprat un nombre més aviat escàs de referents, a bastament popularitzats, cada cop que s'han volgut il·lustrar les parcel·les més privades de les classes privilegiades del

---

¹¹⁸ Malauradament, la documentació consultada no ha ofert cap rastre a l'entorn del fet de néixer a casa i de la celebració del bateig, sens dubte, uns altres moments importants en el cerimonial familiar.

¹¹⁹ En l'exercici i les pautes dels rituals i cerimonials s'han detectat molt pocs canvis en la seva articulació en el transcurs de tot el segle XVIII. Per aquest motiu s'ha d'advertir que la revisió del *Calaix de Sastre* del baró de Maldà ha estat un referent important i el seu ús queda justificat perquè, tot i que va ser escrit en la segona meitat del set-cents, feia referència al món que ell coneixia que s'inscriu en el marc temporal de la present tesi doctoral.

¹²⁰ La quotidianitat i la domesticitat de les classes aristocràtiques han estat retratades en el cas de l'art italià, a més de per Pietro Longhi, per artistes com Giambattista Tiepolo, Alessandro Magnasco, Pietro Minotto o Francesco Baretta, sense oblidar les escenes populars de Giovanni Volpato. També a França foren nombrosos els artistes que van escollir les escenes de gènere, on cal destacar els gravats d'Abraham Bosse, que mostren meticulosament els interiors del sis-cents, o en la primera meitat del segle XVIII hom no pot ometre el noms d'Antoine Watteau, amb les seves escenes galants i camperoles, Jean Baptiste Simeon Chardin, amb els seus interiors domèstics d'atmosfera intimista, o els moments capturats per Jean François du Troy. En el cas anglès, és d'obligada referència la figura de William Hogarth amb les seves agudes crítiques, per exemple. En aquesta llista mancarien tots els artistes del nord i la seva producció d'interiors burgesos. Des d'aquesta perspectiva seria interessant obrir vies de recerca per plantejar-se la situació en l'art català respecte al tema. ¿Va ser un gènere que no interessà als artistes locals, resta en col·leccions privades o en els dipòsits dels nostres museus, és necessari fer noves lectures de determinades obres?

segle XVIII català. En el nombre fix i invariable d'exemples, els primers a indicar són els plafons ceràmics encarregats, a l'entorn de 1710, per ornamentar una glorieta en el jardí d'una casa benestant de la població costanera d'Alella, coneguts com *La xocolatada* i *La cursa de braus*.¹²¹ En segona instància es citen els esbossos o ràpids apunts executats a tinta, a voltes atribuïts al cèlebre pintor barceloní Manuel Tramulles o a Antoni Casanovas, que van copsar petits retalls quotidians que il·lustraven escenes de joc, música, etc., que també veurem. Entre els passatges literaris recorrem constantment al *Calaix de Sastre* o a la *Miscel·lània de viatges i festes majors*,¹²² de Rafel Amat i de Cortada, baró de Maldà. Malgrat tot, literàriament poden ser considerades altres fonts que han passat més aviat desapercebudes pels estudiosos de la casa. El noble Honorat de Pallejà dóna una visió de com fou la vida al país durant el setge en el seu diari.¹²³ Francisco de Zamora, el funcionari reial, en el seu informe publicat sobre Catalunya inclou la crònica d'un casament.¹²⁴ Podem fins i tot recórrer, encara que aquí es presenten excessivament allunyades cronològicament, a les memòries de Miquel Parets, redactades entre 1626 i 1660.¹²⁵ Hom pot sumar a les fonts acabades d'esmentar un seguit d'objectes que capturen i mostren, en ocasions de manera senzilla i sense cap pretensió artística, instantànies quotidianes. Són, tal i com s'indica, objectes creats amb una finalitat allunyada, en principi, de la merament artística. Especialment remarcables són els exvots i les caixes de mariner, amb les seves vistoses policromies de factura naïf i de registre popular. Els retaulons votius servien d'ofrena per donar gràcies en l'obtenció

---

¹²¹ En l'actualitat resten exposats en el Museu de Ceràmica de Barcelona.

¹²² Amat i Cortada, R: *Calaix de Sastre. 1769-1779*. vol.1, Barcelona, Curial, 1987 i Op. Cita. 55.

¹²³ Caresmar, J: *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra. (1705-1714) Dietari del convent de Santa Catalina i les memòries d'Honorat Pallejà*. Vic, Eumo, 2001.

¹²⁴ Zamora, F de: *Diario de los viajes hechos en Catalunya*. Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1973 (1789).

¹²⁵ La seva lectura permet veure quines són els aspectes que han variat al llarg del temps en la Barcelona moderna. B.U.B. Secció de Reserva. Parets, M: *De molt successos que han succeït dins Barcelona y en molts altres llocs de Catalunya, dignes de memòria*. Anys 1645-1660. [ms.224-225].

d'un favor, habitualment vinculat amb la curació d'una malaltia o accident. Tanmateix, iconogràficament solen situar les escenes en paratges a l'aire lliure o en interiors, oferint, en aquest cas, visions d'estances i mobiliari (vegeu imatges 93 i 94). Evidentment, de manera molt esquemàtica i simple però suficient per entendre la configuració de certs espais en els habitatges. En les caixes de mariner la decoració, d'un ampli ventall escenogràfic, es situa en la cara interior de les tapes, on cal destacar les escenes de tall cortesà en què sobresurten dues representacions. Un primer model pictòric situa l'escena en un jardí ple d'arbres fruiters on tampoc manca una font, com a símbol d'abundància i fecunditat, amb la trobada de dos enamorats ricament vestits; la segona es desenvolupa al voltant d'una taula parada que representa un banquet familiar (vegeu imatge 95). Curiosament, en els dos exemples sovint apareix representada la figura d'un músic com a element de festa i alegria. Altres models, en canvi, fan del tema del ball i la música el principal protagonista. Finalment, la resta mostren lluites entre cavallers i iconografies de caire mitològic. En la recerca d'il·lustracions que apropin al sentit de la quotidianitat del segle XVIII tampoc podem deixar de mencionar l'armari policromat del Museu Romàntic de la Casa Papiol, de Vilanova i la Geltrú, com un document excepcional (vegeu imatge 96).¹²⁶ Les seves portes van servir d'improvisades teles per pintar les escenes d'un sarau. És a dir, un sopar amb el posterior ball de l'aristocràcia local de la població costanera (vegeu imatge 97).

Per aconseguir mostrar amb tota complexitat com la casa era el teatre principal on es desenvolupaven les exquisides maneres del bon to social, a més de rescatar imatges i passatges literaris, s'ha resseguit un extens gruix de documentació notarial per determinar l'aparició o desaparició d'estris luxosos en el parament de la casa, la qual

---

¹²⁶ L'armari de la família Torrents sols ha estat estudiat per Assumpta Gou, i amb anterioritat fou citat per Josep Mainar, malgrat les informacions que dona de la societat del moment en les imatges dels seus plafons. Ambdós autors coincideixen en datar la peça a la primera meitat de la centúria. Vegeu Mainar, J: *El moble Català*. Barcelona, Destino, 1976, pàg. 145 i *Moble Català*. Barcelona, Electra/Generalitat de Catalunya, 1994, pàgs. 246-247.

cosa insinua un canvi d'actituds, costums o modes dins l'habitatge. També dins l'àmbit domèstic, la visita d'un personatge il·lustre –membres de la família reial, autoritats eclesiàstiques, ambaixadors, etc.- suposava un moment important per a l'agençament de la casa. A més del paper exercit per la noblesa en les festes reials celebrades al llarg del període, comptem amb la notícia de com va afectar la visita, l'any 1740, d'una de les infantes en la casa de *don* Francesc Aparici i la seva muller Caterina Amat. L'origen de les millores i la preparació de la casa a "to" de les visites no fou altra que la presència d'un familiar dels Aparici en el seguici de la infanta. La parenta en qüestió era la cunyada de Josep Inocenci Aparici, germà de *don* Francesc, el qual residia a Madrid. La casa patí una sèrie d'obres menors com emblanquinar, *compondrer dos quartos*, fer petites millores de paleta i renovar o restaurar algunes peces de mobiliari per estatjar el confessor de sa altesa. Francesc Aparici, a més, va encarregar un present per la cunyada de son germà, Antònia Alzares i Jasmion, que consistí en una capsula petita de plata i sis parells de mitges blanques d'ús personal. Les despeses, però, no van acabar aquí, ja que va haver-hi un dispendi considerable en vestuari, perruques i en pagar el mestre de dansar ¹²⁷ (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 3").

Una de les distraccions més esteses era la visita d'amics i parents a casa. En deixa constància documental l'explicació feta en un document signat l'any 1758, on un noble elogia les tasques realitzades per un dels seus criats. *Don* Narcís Sala, qui ja ha estat presentat anteriorment, acostumava a visitar i rebre els seus amics de manera diària. La cerimònia variava poc en el seu prescriptiu ritual. Així, aquestes trobades, sol o acompanyat de la seva esposa, es celebraven fins a les nou de la nit, moment en què es feia recollir per l'esmentat criat, que s'encarregava de portar una llanterna per poder

---

¹²⁷ B.C, *Fons Baró de Castellet*. Francesc Aparici i Fontbayona. "1711-1744. Nota del que guanyo y gasto cada any comensant en lo 1711 que es lo primer que advoco estant encara de pràctica", Any 1740. [48/2].

il·luminar el camí de tornada a casa.¹²⁸ Per tant, és oportú indicar com una pràctica de sociabilització entre l'aristocràcia barcelonina les tertúlies en les cases particulars. En tot cas, seria interessant aprofundir si aquestes trobades es desenvolupaven de similar manera que en els salons francesos. Possiblement fóra en aquestes tertúlies, mentre es comentaven tant els esdeveniments particulars com els més públics, on jugaven un paper fonamental alguns dels indicadors de l'estatus i de les novetats més de moda del moment, entre les quals cal destacar les noves begudes.¹²⁹ Avançar que aquestes begudes –tè, cafè i xocolata– van tenir una acceptació molt desigual en els cercles aristocràtics residents a la ciutat de Barcelona entre 1739 i 1761, tal i com es veurà més endavant. La conversa, que havia de ser modesta, atenta i de respecte, emprava unes fórmules de tractament tipificades per una sèrie de frases segons la situació. L'objectiu final havia de ser, sempre segons *Reglas de la bona crianza y cortesía civil y christiana*,¹³⁰ aconseguir un entreteniment deliciós però no despreciable ni dissolut. De fet, la conversa era un altre dels elements de distinció entre els nobles i els plebeus que va mantenir-se al llarg de tot el segle. En els *Vicios de tertulias...*¹³¹ assistim a la següent conversa entre un eclesiàstic, potser el mateix pare Quijano, i una dama. Un cop ella ha ofert té, cafè o xocolata, begudes ja normalitzades en aquesta segona meitat del segle

---

¹²⁸ A.H.P.B, Not. Vinyals Tos, Josep. *Volumine manuale contractuum et instrumentorum*. 1757-1758, Any 1758, fols. 43r -44r. El fet que en el document es citi la necessitat de ser recollit per un criat que portava llum era deguda, entre altres motius, al fet que segons una pragmàtica del moment estava prohibit *en noche cerrada no se puede ir sin luz*. B.C. *Manuscripts*. “Índex d'edictes i pragmàtiques reials relatius al Principat de Catalunya, per ordre alfabètic. s.XVIII”. [ms. 678].

També és freqüent en els inventaris localitzar estris per fer llum, com en el cas d'Anton Balaguer *un farol de servicio para llevar el criado delante su amo*. A.H.P.B, Not. Claramunt Gavarró, Ignasi. *Primum manuale inventariorum et encantuum*. 1747-1767, Any 1758, fols. 148v-171v.

¹²⁹ El cafè, el tè i la xocolata eren coneguts ja en la centúria anterior i havien originats certs debats sobre la seva conveniència i virtuts. Vegeu Pinelo, L: *Questión moral: si el chocolate quebranta el ayuno eclesiástico*, Madrid, Imprenta viuda Juan Gonzalez, 1636 i, Dufour, PS: *Traité nouveaux & curieux du café, du thé, et du chocolate: Ouvrage également nécessaire aux medecins & a tous ceux qui aiment leur santé*. Lyon, Chez Girin, 1685.

¹³⁰ Op. Cita. 24.

¹³¹ Op. Cita. 7.

ella manifestà *la conversación es necesaria pues sin ella no se distingue el noble del plebeyo, aunque ya en nuestros tiempos, como se suele decir, hasta los galos quieren zapatos, pues hasta las fregonas pretenden imitar las damas.*¹³²

Així doncs, les trobades socials a casa estaven perfectament establertes en funció de com es desenvolupés la vetllada, els personatges convidats i el tipus de viandes que eren servides pels amfitrions. A grans trets, es dividien en *visitón*, “*agasajo*”, *refresc*, *sarau* i *ambigú*. S’assenyala que hi ha un *agasajo* quan s’obria la casa als convidats i es servia un refresc o un bon banquet de manera copiosa i solemne, normalment a partir de les sis de la tarda amb una durada aproximada d’unes tres hores. Quan les visites eren personatges il·lustres i d’alt rang s’anomenava *visitón*; és a dir, eren vetllades de gran to. El *refresc* era un simple convit o obsequi on prevalien les aigües i la xocolata acompanyades de pastes, normalment realitzat a mitja tarda. El Museu de Ceràmica de Barcelona guarda un bonic plafó ceràmic en les seves reserves que mostra una dona jove amb una xicra de xocolata en una mà i una safata de melindros i pastes en l’altra (vegeu imatge 98) -escena que té clars paral·lelismes formals, a més, amb l’obra *La bella cioccolatièra* del pintor Jean-Étienne Lizard (vegeu imatge 99)-, a punt per oferir-ne, tal i com succeeix en la famosa escena de Manuel Tramulles *La xocolatada* (vegeu imatge 100). Per finalitzar, el *sarau*, tal i com ja s’ha exposat, era un banquet amb la seva posterior xerinola, on no podia faltar ni el ball ni els jocs de taula. Quan els plats eren servits tots a la vegada era conegut com a *ambigú*, i es tractava d’un àpat era nocturn, mig berenar mig sopar.

Sortosament, existeix una àmplia i extensa bibliografia sobre els hàbits alimentaris de l’època que facilita la labor de mostrar com es desenvolupaven cada una d’aquestes funcions. Abans d’endinsar-nos en la qüestió, indicar que per a aquesta tasca ha estat de

---

¹³² *Ibíd.*, pàg. 3.

gran ajuda l'obra de recent publicació *Xocolata cada dia*.¹³³ En ella, l'autor tracta, basant-se en el diari del baró de Maldà, cada una d'aquestes celebracions i dóna un ventall extens i ampli d'informació que permet corroborar la que aportarem en les següents línies. Gràcies a aquest minucios recull sabem que el servei de qualsevol d'aquests banquets tenia en la segona meitat del segle una estricta etiqueta. Just és suposar que també en la primera meitat del segle succeí així. Tal i com indica l'autor, quan el baró tractava aquest tema emprava el llenguatge militar per descriure la desfilada de criats i viandes, aspecte que no ha d'estranyar, ja que alguns d'aquests banquets eren servits per més de trenta criats que seguien un estricte protocol a l'hora de començar a servir les menges. També coneixem què deia al respecte la ja citada obra *Reglas de la bona criança*,¹³⁴ que dedicà el cinquè capítol al comportament a taula i hi féu recomanacions sobre les postures del cos, les coses que hom no pot fer -com molar-se-, quan es pertinent començar a menjar, l'actitud davant les viandes i la manera de servir-les, entre d'altres qüestions. Podem observar, doncs, que existia un cerimonial molt marcat i que també es manté a la taula una primacia del rang social, ja que un començava a menjar un cop ho havia fet el de major consideració, i era prescrit que s'acabés abans que aquests. De la mateixa manera, l'etiqueta recomanava que les viandes fossin tallades per l'individu que més autoritat tenia en la casa i a un convidat sols li corresponia fer-ho quan era molt amic o mantenia vincles familiars amb els amfitrions.

---

¹³³ Op. Cita. 3. També cal fer esment de l'obra del desaparegut Néstor Luján. Indicar que moltes de les informacions trameses en la present obra són vàlides pel període de la Barcelona de 1739-1761. A més de les viandes, el tipus d'àpat també proporciona molta informació sobre la disposició del parament i els estris emprats a taula. Malgrat la seva importància i interès, no creiem oportú recollir-ho en el present text, però sí que considerem important fer-ne constància per qui estigui interessat en consultar-lo. Volem intentar no caure en repeticions, tenint en compte especialment que, a més, el baró de Maldà està parlant dels anys 70 i no tenim cap element per valorar si ha variat o no.

¹³⁴ Op. Cita. 24.

5.1.1. *Primera funció: els refrescs.*

El cerimonial del refresc s'estructurava en tres parts, segons el baró de Maldà. Existia en el consum de les begudes una alternança entre les que eren fredes i les calentes. Primer es començava prenent aquelles que eren fredes, es seguia amb les servides calentes i s'acabava finalment repetint de les fredes. Cada una d'elles era acompanyada per unes pastes dolces diferents.¹³⁵ En els refrescos no faltava mai la xocolata dolça, que es prenia combinada amb aigua, i que es va convertir ràpidament en un producte de consum habitual atenent, si fem cas del parament de taula descrit en els inventaris. Certament, són estranys els casos de nobles barcelonins que no tenien entre els atuells de cuina xocolateres o xicres per prendre la fumejant beguda. En canvi, no succeí el mateix amb el cafè i el tè. Curiosament, en aquest moment sols els membres de la noblesa que residien a Barcelona de procedència estrangera, és a dir, Jorge Prospero de Verboom i la comtessa de Descepaux, citen teteres entre els seus béns. El poc coneixement que es tenia del beuratge en la dècada dels quaranta fa que en el llistat de peces de plata que la companyia “Benages, Andreu y Milans” va entregar a l'apoderat de don Juan Antonio de Sartine s'especifiqui *siete cucharas con sus tenazas para café dorado*,¹³⁶ i és que no serà fins l'any 1758, en l'inventari de don Anton Balaguer i Vilaplana quan, per primera vegada, s'indiqui un conjunt d'estris per degustar aquesta infusió entre els nobles barcelonins. Pel que fa al cafè, tot indica que era considerada la beguda més novedosa i de més prestigi donat que, a diferència de les xocolateres, que solen ser de llautó, les cafeteres que es citen estaven realitzades en plata (vegeu imatge 101). De totes maneres, l'aristocràcia barcelonina no desconeixia les tres begudes de moda -xocolata, tè i cafè-, ja que en el moment de la mort del comte de Centelles, l'any 1742, a més de tres xocolateres tenia una cafetera de fang. Un tret remarcable és la relació

---

¹³⁵ Op. Cita. 3, pàg. 73.

¹³⁶ A.H.P.B, Not. Prats Sebastià, *Manuale quintum instrumentorum*. 1747-1748, Any 1748, plec relligat entre fols. 97v-98r.

entre els possibles d'una casa aristocràtica i l'hàbit de prendre i oferir una determinada beguda de moda. En el cas del cafè es dona la circumstància que qui més estris tenia sempre eren nobles que pertanyien als escalafons més alts del braç noble, tret indicatiu que en aquella casa era habitual oferir cafè, considerat més exòtic que la mateixa xocolata. A tall d'exemple, la marquesa de Barberà tenia set cafeteres, el marquès d'Alfarràs, quatre, i el marquès de Castelldosrius, Fèlix d'Oms, era, a més, l'únic que entre les seves pertinences tenia un moble destinat a prendre cafè, compost de dues tauletes de xarol negres i daurades que s'especificuen expressament per a aquest ús.¹³⁷

No eren aquestes, però, les úniques begudes que els amfitrions oferien als seus convidats. Generalment es consumien grans quantitats d'aigües i refrescos, entre els quals cal destacar l'orxata o la mateixa llimonada, acompanyades d'un seguit de pastissos. Els melindros, les sabatilles i els bescuits d'ou de diferents formes, i les espècies dolces, com canyella o sucre, eren els assortits més preuats, segons es desprèn de les despeses domèstiques de moltes de les cases nobles de la ciutat.¹³⁸ Podem parlar també aquí d'una nòmina de proveïdors que es repeteix en totes les cases. Onofre Trinxet era el forner que procurava els melindros, el sucre esponjat, les sabatilles de forma ovalada, les coques i els bescuits d'ou de Mallorca per les festes i celebracions. Les aigües i els refrigeris corrien a càrrec de Joan Baptista Laveroni, amb les especialitats de llet, "orona", llimona, canyella, maduixes o aigua d'aurora, feta amb llet d'ametlles i aigua de canyella.¹³⁹ Mención particular han de rebre els aiguardents, ja que

---

¹³⁷ A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale primum inventariorum et encantorum*. 1735-1745, fol. 281r.

¹³⁸ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Vigessimum quartum manuale instrumentorum*. 1754-1755, Any 1755, fols. 430r-430v. La comtessa de Munter, Francesca de Clariana i de Meca, devia una quantitat de diners al forner Onofre Trinxet per aquest tipus d'aliment. En els comptes domèstics de la casa Moja es citen considerables quantitats de sucre, canyella i cacau. I cal recordar que, pocs anys abans, un decret de 1717 prohibia la compra de sucre, dolços i cacau portuguès. B.C, *Fons Moja*. "Notas y cuentas de la casa Moya diversas apocas". [341].

¹³⁹ B.C, *Fons Baró de Castellet*. Francesc Aparici i Fontbayona. "1751-1754. Comptes domèstics" [47/3] i "1755-1756. Comptes domèstics" [47/4].

era freqüent consumir ratafia, samparel o malvasia.¹⁴⁰ Els suc de fruita, els sorbets i els granissats eren coneguts com a “aigües brutes”.

5.1.1.1. Petits vicis privats: el rapè.

Entre les debilitats confessades pel mateix baró de Maldà es trobava per sobre de les restants el consum de tabac en pols, conegut popularment com a rapè. Ell, de manera pueril, justificà el consum de tabac aspirat al llarg de la seva vida dient que era beneficiós, ja que li permetia tenir el cap serè. Però el cert és que el gust per aquest producte va portar-lo a rebre en més d'una ocasió l'amonestació del seu pare. Un cop ja adult, casat i amb fills, el seu pare el sorprengué prenent rapè i, després d'un sermó, l'obligà a tirar tot el tabac de la capsa, deixant-lo dos dies sense fumar, atès que es trobaven instal·lats a casa d'uns amics fora de Barcelona. I és que el consum d'aquest tipus de tabac va ser una moda introduïda en el set-cents en el país que ràpidament va ser acceptada pel braç noble de la ciutat com a signe distintiu de classe. Sols ells prenién el tabac mòlt i barrejat amb productes aromàtics –molt probablement adquirit en magatzems especialitzats com el que tenia obert Pau Costa en el carrer dels Flassaders almenys des de la centúria anterior- aspirant-lo pel nas la resta de la població, és a dir, els menestrals, se'l fumaven (vegeu imatge 102).¹⁴¹ El tabac va ser un producte car que va patir moltes prohibicions, encara que la ciutadania no en va fer massa cas. S'arriba a aquesta conclusió quan es fa recompte de la gran quantitat de capsas per tabac i escopidores de plata treballades de manera sumptuosa que es localitzen en els inventaris dels cercles aristocràtics del període. La pragmàtica prohibia consumir tabac en pols, anomenat *florentí*. Sa Majestat va resoldre *que a qualquiera persona de distinción, que se encontrare una sola caja de tabaco rape, justificado que se le imponga, y exiga la multa de quinientos*

---

¹⁴⁰ Op. Cita. 36. L'any 1741, Antonio de la Sartine, intendent general de Catalunya, va signar un edicte sobre el consum i els preus dels aiguardents.

¹⁴¹ D'aquí la necessitat i profusió de rics mocadors en el vestuari de la noblesa.

ducados.¹⁴² Pocs anys abans, però, havia estat un regal preuat i fou per això que Pau Ignasi de Dalmases i Ros, mentre era ambaixador de les corts catalanes a Anglaterra, durant l'època de la guerra de successió de 1713, *envió un regalo de 6 lliures de tabaco*,¹⁴³ amb l'esperança de ser rebut pel seu homòleg britànic.

5.1.2. *Segona funció: Agasajos.*

Jacques Revel indica que *el modo de portarse en la mesa se determina de manera precisa. (...) la civilidad relativa a la mesa exige además una técnica de la actitud general y del consumo. Las comidas se convierten en una especie de "ballet" en el que los gestos de todos han de atenerse a las mismas reglas, mientras que la individualización del cubierto y la multiplicación de utensilios de mesa —el plato, el vaso, la servilleta, el cuchillo, el tenedor— suponen que se aprenda perfectamente el manejo. Una vez que se han cumplido todas estas condiciones —que para nosotros son evidentes y normales hasta el punto de que las consideramos naturales— la mesa puede prestarse al ejercicio de una sociabilidad visible que es su fin verdadero*.¹⁴⁴ És a dir, la taula i el parament poden ser considerats com una autèntica metàfora de l'ordre social. I és que en el seu ús els artefactes de la taula han de ser dotats d'una doble funcionalitat; per una banda, com els estris que permeten prendre determinats aliments, però, d'altra banda, no voldríem deixar de destacar el paper que tenen com a elements creadors d'un espai escenogràfic efímer, variable en cada ocasió a en funció de les viandes a consumir, el nombre de comensals, els materials en què estaven realitzats, els dissenys que lluien i la disposició que ocupaven dins el conjunt de la taula. En aquest sentit, no és agosarat pensar que l'organització de

---

¹⁴² A.H.P.C, *Arxiu del Veguer i del Corretgidor*. "Ordenes. Oficios. Cartas.1746-1751", Any 1746, doc. 5.

¹⁴³ A.H.C.B, *Dietario o libro de memorias referentes a los actos practicados por D.Pablo Ignacio Dalmases i Ros Embajador enviado por las cortes catalanas a Inglaterra durante la época de la guerra de sucesión año 1713*. [ms.A.339].

¹⁴⁴ Aries; P; Duby, G. *Historia de la vida privada. Del Renacimiento a la Ilustración*. vol. 3, Madrid, Taurus, pàg. 185.

la taula i els artefactes que la configuraven feien palesa de manera subtil el “saber estar” dels amfitrions, alhora que possibilitava impressionar, o demostrar el coneixement de la més estricta etiqueta.

5.1.2.1. Parar taula...

La revisió dels paraments de taula que van posseir els diferents personatges de la noblesa barcelonina permet dibuixar la complexitat del cerimonial, així com la sumptuositat i artísticitat de les peces emprades. Sobta, en un primer moment, percebre la gran quantitat i varietat de peces que componien aquests serveis de taula, en contraposició de l'escassetat de vaixelles més senzilles, les quals s'emprarien en els àpats diaris de la família. Aspecte que ha de ser entès com un tret simptomàtic de la quantitat de personatges, amics i familiars que eren convidats en cada banquet, així com de la freqüència amb què aquests eren realitzats.

¿Com eren els estris que abillaven la taula entre 1739 i 1761 en les *cases grans* propietat dels membres del braç noble barceloní? Mentre que les vaixelles emprades cada dia eren realitzades en estany, pisa blanca i decoracions blaves de caràcter popular amb motius propis de la centúria anterior (vegeu imatges 103 i 104), el parament de taula més luxós era de plata, pisa fina de Gènova o porcellana decorada, i destacaven les peces de Faiença de motius florals i perfils daurats, o les de factura oriental, sense oblidar les peces d'Alcora (vegeu imatges 105, 106, 107, 108, 109 i 110). Una mostra d'aquesta esplèndida varietat era la vaixel·la propietat del marquès de Jaureguizar, composta per peces de les més diverses factures. A més de la vaixel·la realitzada en plata, entre el parament hi trobem peces de xina, és a dir, de porcellana, de pisa blanca i blava, cent noranta-sis xicres d'Alcoi i cinquanta-dues amb motius florals, peces de xarol i una

vaixella d'estany, formada principalment per recipients per presentar les viandes.¹⁴⁵ Tipològicament, les formes i usos de les peces fa fàcil establir quines eren les viandes més comunes en aquests banquets. Apareixen plats per la sopa, per amanides, d'entrants, per la vianda coneguda com "olla", per rostit, per postres, és a dir, fruita i dolços d'almívar, així com tota una sèrie d'accessoris, entre els quals destaquen les gerres, les safates de diverses mides, els escalfadors de sobretaula, els escalfadors de menjar, els cubs per les ampolles, xocolateres, sucreres, salers, vinagreres i algunes cafeteres. Altrament, també disposaven de salseres, peces concebudes per servir la mostassa, i peces pels escuradents.

Advertir que, de manera lenta, també el parament de taula va anar adequant-se als nous gustos i modes, especialment a aquells procedents de la veïna França. Destaca la coneixença que la noblesa catalana tenia de la peça coneguda com a *sourtouts*, tot i no ser massa emprada. El *sourtout* fou una peça originària del món francès. concebuda per alliberar de la taula tota una sèrie de plats, alhora que solucionava el costum de mantenir en la taula una sèrie de condiments al llarg de tot el banquet. Va ser definida a finals del segle XVII, moment també de la seva aparició, com *machine, autrement dit sourtout, pour servir au milieu d'une table, qu'on laisse pendant tous les services*.¹⁴⁶ Un precedent del *sourtout* francès era sens dubte la peça de taula que en l'àmbit hispànic era coneguda com a *taller*, emprada per a contenir espècies, com el que tenia la marquesa de Barberà *ab saler que té una arguila en lo cobertor, sucrera, pebrera, dos canadellas per oli y vinagre, ab sos taps*.¹⁴⁷ Segons les notícies donades per F.A Martin, la denominació amb el terme

---

¹⁴⁵ A.H.P.B, Not. Albareda, Joan. *Manuale sive protocollum instrumentorum*. 1749-1750, Any 1750, fols. 141r-141v. Caldria veure si la referència a les xicres fetes a Alcoi no és un error que pretenia denominar Alcora, donat que no coneixem l'existència de cap taller important en aquesta localitat.

¹⁴⁶ Martin, FA: "Etiquetas y servicios en la Mesa Real" a: *En torno a la mesa. Tres siglos de formas y objetos en los palacios y monasterios reales*. Madrid, Patrimonio Nacional, 2000, pàgs. 51-62

¹⁴⁷ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quintus inventariorum et encantium*. 1746-1749, Any 1747, inv. núm. 13, s/fol.

francès es va imposar a l'entorn de l'any 1745, la qual cosa permet veure que ràpidament s'estengué el coneixement d'aquest estri, donat que, pel que fa al cas barceloní, la primera menció en la documentació consultada data de 1748. Concretament, podem constatar la presència d'aquest artefacte de taula amb la denominació francesa en *la relación de la vagilla de plata, y alajas de oro (...) que don Phelipe Texero como apoderado de los senyores Juan Antonio de Sartines, y de don Carlos Coloban, curador que fue de dicho Señor Don Juan Antonio de la Sartine recibe de don Buenaventura de Milans en nombre de Benages, Andreu y Milans,*¹⁴⁸ on es descriu com *pieza llamada surtu, dos saleros, dos azucareros con quatro gubias, quatro palmatorias de dos velas, y la pieza plana que la mantiene.* En el segon cas localitzat en la documentació consultada, la peça tenia quatre salers, sis gots daurats de dins, dues sucres, quatre culleretes, dos recipients per oli, més algunes peces de plata que no es descriuen.¹⁴⁹ Un altre personatge que comptava amb aquest element entre la seva vaixella fou el marquès de Jaureguizar, Miguel Fermín de Ripa, que habitava el Palau de la Comtessa. El seu *sourtout* consistia en una planxa motllurada d'on sortien uns braços que sostenien una escudelleta i quatre saleres. Completava l'estructura quatre culleretes, dues sucres i dues ampolletes de vidre decorades.¹⁵⁰ És, doncs, un accessori que conjugava perfectament l'ús funcional i l'artístic. A més del *sourtout*, les taules disposades segons els gustos francesos solien comptar amb el *dessert*, que era un centre de taula que responia i s'adequava a les necessitats imposades en la tradició renaixentista de guarnir amb composicions artístiques les grans taules. La seva organització combinava amb encert l'elegància d'elements naturals amb petites peces de caire artístic. Malauradament, no disposem de massa notícies respecte a la seva repercussió en les taules de la noblesa barcelonina de primeries del set-cents, ja que sols

---

¹⁴⁸ A.H.P.B, Not. Prats Sebastià, *Manuale quintum instrumentorum*. 1747-1748, Any 1748, plec relligat entre fols. 97v-98r.

¹⁴⁹ En ambedós casos la paraula no està escrita correctament, cosa que permet pensar que encara és molt nova. A.H.P.B; Not. Ramon Aliet, *Liber primus inventariorum et encantum*. 1731-1755, Any 1750, fol. 364r.

¹⁵⁰ A.H.P.B, Not. Albareda, Joan. *Manuale sive protocollum instrumentorum*. 1749-1750, Any 1750, fol. 140v.

ens consten dues referències entre la documentació resseguida, un dels quals pertanyia a Agustí Alegre, que l'emprava en la seva taula per servir les postres.¹⁵¹ En tot cas, sí que fou costum de l'època ornamentar la taula amb flors naturals, tal i com s'explica en els *Discursos mercuriales*, quan es manifesta que *hojas de adelfas, alelíes, y otras florecitas para adornar los platos de la mesa*.¹⁵²

La majoria dels estris de plata que configuraven les taules havien estat fabricats en tallers de la pròpia ciutat de Barcelona. Sols en comptades ocasions la documentació indica l'existència de peces procedents d'altres tallers. Maximiliana de Brodot tenia peces realitzades a Girona, donat que havia residit molts anys en la ciutat per causes familiars. En alguns inventaris, escassos, s'indica la procedència estrangera de l'argenteria de taula, però sense precisar el lloc. Les peces propietat d'aquesta noble dama, les que tenia la marquesa de Barberà i la plata de Ramon de Xammar i de Copons són també els únics casos que permeten suposar que un dels motius habituals en l'ornamentació dels estris de plata era la inclusió dels escuts familiars. Creiem veure en aquest gust, novament, un signe de diferenciació vers la resta, així com una manera de reafirmar el sentit casa-família-patrimoni. La vaixel·la d'argent de Maximiliana Brodot incloïa tres escuts, que no eren altres que els escuts dels seus respectius matrimonis i els de la seva pròpia casa. Fet similar succeeix en el cas de la marquesa de Barberà, que a més de tenir peces amb les armes de la Casa Pinós, també tenia alguna safata en què s'havien fet gravar, juntament amb aquestes, les de la Casa Rocabertí.

Tal i com ja s'ha indicat, l'escena del banquet que mostra l'armari de Can Papiol és un document excepcional, del qual cal fer certes matisacions sobre la imatge que ens

---

¹⁵¹ B.C, *Fons Baró de Castellet*. Agustí Gibert i Xurriach. "Comptes domèstics Antònia Alegre i Gibert". [72/1].

¹⁵² Graef, JE: *Discursos mercuriales*. vol. VII, Madrid, Imprenta de Musica por Juan de San Miguel, 1756, fol. 321.

ofereix i les interpretacions que d'elles s'han fet (vegeu imatges 96 i 97). Malgrat que el pintor va retratar una taula poc parada en la qual destaca l'absència de forquilles, no és aquesta parquedat pròpia del període, tal i com manifesta Gou i Vernet. La realitat, en resseguir els béns de plata, és la presència constant, entre 1739 i 1761, de forquilles, culleres de tota mena i ganivets, altrament de tot tipus de pales i culleres per servir les viandes, cosa que indica que s'estava normalitzant l'ús d'aquests coberts.¹⁵³ També referma la idea acabada d'exposar la imatge d'un plafó ceràmic conservat al Museu Nacional de Ceràmica González Martí, de València, on l'artífex va recrear un banquet a l'aire lliure d'un grup de personatges aristocràtics. El més interessant de tota l'escena és, justament, la presència de dos comensals, una dama i un senyor, que sostenen en la mà les seves forquilles amb les viandes a punt per emportar-se-les a la boca, a més d'una altra forquilla sobre la taula (vegeu imatges 111 i 112). La utilització de coberts de plata en comptes dels de fusta era un signe més de distinció, car menjar amb coberts realitzats amb un material considerat pobre era una indignitat impròpia d'un noble, segons manifestà reiteradament el baró de Maldà en el seu dietari.

L'escassetat descriptiva que caracteritza les anotacions dels inventaris fa difícil establir com eren les decoracions que guarnien les distintes peces de plata que componien el parament de taula. En aquesta circumstància tampoc ajuda a oferir llum sobre el tema la imatge del plafó de l'armari de Can Papiol, perquè l'escena sols immortalitza el moment del brindis en una taula ja escassament parada. Partint d'aquesta disjuntiva i amb la intenció d'aconseguir tipificar una evolució, es va recórrer a examinar els llibres

---

¹⁵³ *Moble català*. Barcelona, Electa/Generalitat de Catalunya, 1994, pàgs. 246-247. L'acceptació de les forquilles en el parament de taula és encara un tema de debat. Les referències localitzades on apareixen conjunts de més de dotze peces faria pensar que eren emprades, a més de per girar la carn a la cuina, a la taula. També en el llibre *Reglas de la bona crianza y cortesia civil y christina*, en el capítol que tracta sobre el comportament a la taula es fa menció de l'ús de les forquilles. Concretament, s'explica que si en la taula hi havia disposades forquilles era descortès tocar les viandes amb la mà, a més d'indicar la manera d'agafar el moll dels ossos. Per tant, haurem de convenir que l'ús de la forquilla, a mitjans del set-cents començava a normalitzar-se.

de passanties dels aspirants a mestres argenters, tant a la ciutat com en altres contrades, conservats en l'Arxiu Històric de Barcelona. L'anàlisi de les peces presentades pels joves argenters permet mostrar una evolució constant en els models, així com indicar un canvi formal en els gustos i la moda al llarg de tot el set-cents. Fins a la dècada dels trenta, els exàmens presentats mostren peces de concepció barroca que, lentament, van introduint detalls més rococó. La pica d'aigua beneïda que presentà el fill de Joan Matons, per exemple, malgrat la seva simetria compositiva ja es serveix d'uns elements vegetals que s'aproximaren cap un esperit rococó (vegeu imatge 113). Les formes dibuixades l'any 1741 per Francesc Sala en la seva composició són ja clarament inserides en aquesta nova estètica (vegeu imatge 114). Evidentment, la introducció de la nova estètica no es produeix de manera simultània a tot arreu, i això fa que les propostes conservades dels argenters d'altres poblacions, com Olot o Solsona, siguin encara d'una extrema rigidesa barroca a mitjan anys cinquanta. En aquest sentit, cal insistir en el fet que les formes rococó van tenir molt èxit entre els argenters de Barcelona, donat que les primeres obres de concepció netament neoclàssica, que seguien les formes conegudes com a Carles IV, no es normalitzen en el llibre de passanties fins a la dècada dels noranta. Així doncs, podem precisar en termes generals que els motius decoratius i les formes de les peces de taula anaven variant al llarg de temps, adequant-se així a la moda corresponent. S'observa que les primeres formes eren quadrangulars i que, lentament, van anar introduint-se les formes *oxavades* i circulars. De candelers, per exemple, constatem l'existència de quatre models segons la forma del peu: pla, rodó, *oxavat* i de tomba. Pel que fa a les decoracions de les peces, s'optava per cisallar-les; retallar-les creant *entrades i eixidas o formes gallonades i claravojades*, motlures tornejadades o a la salomònica; gravar-les, i les més delicades incorporaven motius amb filigrana o, en comptades ocasions, petites figures com àligues o fruites. En l'inventari del comte de Centelles, de l'any 1742, apareixen citats candelers *amb motlures a l'última moda*, aspecte que fa pensar en una introducció de formes més sinuoses, enfront dels

descrits com a *cisellats a la salomònica*, que correspondrien encara a un gust molt barroc.¹⁵⁴

5.1.2.2. ...i menjar. La dieta del noble barceloní.

Segons consta en el *Pregon sobre almotaceria*¹⁵⁵ de 1744, a més d'oli i vi, els barcelonins consumien en la seva dieta bàsica aus, carn de caça, peix, així com un assortit extens de formatges entre els quals cal destacar els de Mallorca o el recuit. Pel que fa a les aus destaquen especialment pollastres, capons, polles, galls dindi, perdius, codornius, coloms, tords, merles, ocells petits, gallines, ànecs, tórtores, coloms petits anomenats *xinelles*, així com tudons, bacadells i els ous d'aquestes aus. Els plats cuinats amb carn es feien emprant conill, *gafapo* o conill petit, llebre, xai i cabrit, porc i vedella. Pel que fa al peix, la seva dieta constava de congre, diverses varietats de tonyina, sardines i arengades, bacallà o abadejo a més de salmó. Adquirir aquests productes estava estipulat a una determinada àrea geogràfica. La demarcació per comprar aus anava entre els límits de les ciutats de Mataró, Granollers, Caldes, Sabadell, Terrassa, Martorell i Sitges. Pel que fa a les carns de bestiar, aquest límits quedaven marcats entre les poblacions de Calella, Sant Celoni, Centelles, Moia, Manresa, Collbató, Piera, Vilafranca i Villanova de Cubells.¹⁵⁶ També les mercaderies de la botiga de Joan Aldrich, droguer en el carrer dels Cambis, és una mostra més dels hàbits alimentaris del moment. A més de les drogues, a la botiga hi havia una gran varietat de sucres, entre els quals cal destacar sucre esponjat, sucre blanc, tersiat, candi o moscat; espècies com pebre, fonoll, sàlvia, canyella, restes de clavells, ginebrons, pebre picant, clavells picats i safrà. La llarga llista continua amb fruits secs com pinyons, nous, avellanes i ametlles torrades;

---

¹⁵⁴ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Quartus liber seu manuale inventariorum et encantum.* 1738-1745, inv. núm. 38.

¹⁵⁵ *Ibidem.*

¹⁵⁶ Op. Cita. 36.

amb fideus de diverses formes i mesures, arròs, xocolata i cacau, cafè i pols de tè, i diverses salses i mostassa. Entre els dolços hi trobem els melindros, les confitures de Gènova i Marsella, l'anís de matafaluga per bunyols, mel amarga i neules.¹⁵⁷

El 12 de juny de 1764 Pau Martí Rovellat va començar a escriure, possiblement per deixar constància del seu bon ofici, unes notes sobre la manera de fer confitures i altres dolços. Evidentment, aquests receptari permet ampliar la llista dels fins ara esmentats, ja que recull més de cent setze receptes de pastissets i confitures. Completa aquesta obra una descripció acurada de cada una de les espècies i productes emprats en l'elaboració de les seves especialitats, a més de les del cafè o del cacau. En termes generals, les receptes mostren un gust pels dolços realitzats amb fruites fresques i fruits secs, així com per determinades classes de flors. Entre la llarga llista de noms trobem *llavors de pònsem emparlada*, *anís de clavells*, *flor de taronger emparlada*, *conserves de roses*, *conserva de flors de malva*, etc.¹⁵⁸ Possiblement el consum de pastissets variava en funció de la temporada de collita, ja que trobem fruites com taronges, llimones, prunes, figues, nespres, peres, albergínies, codony, préssec, meló o maduixes, entre d'altres. Tots aquests productes es poden concretar en l'*agasajo* per dotze persones que la família Alegre, parents de Francesc Aparici i Caterina Amat, van oferir el 5 d'agost de 1751 en la seva *casa torre*, constituït per un ampli i ben assortit menú. En el primer plat es van servir diverses varietats de carn guisada amb quatre salses diferents. Cal destacar l'ànec amb naps, empanada de colomins i pollastre amb *fregandas*. En el segon van continuar consumint plats de carn combinats amb peix. Orada, gall dindi, vedella i pollastre rostit, així com entremesos de peix, de *timballa*, *mamelles*, llagostins i enciam. Les postres van consistir en fruita, figues i melons, i dos tipus de crema servida a taula amb un *dessert*. Van regar

---

¹⁵⁷ A.H.P.B, Not. Alier, Ramon. *Liber primus inventariorum et encantum*. 1713-1751, Any 1748, fols. 311r-318v.

¹⁵⁸ B.U.B. Secció de Reserva. *Llibre de confituras y de drogues*. 1764. [ms.1395].

aquestes viandes amb vi de xampany, un vi *ontañian* i dues botelles de *resolis*. Pocs dies després van encarregar novament menjar a fora. Aquest cop el menú encarregat va ser ànec amb naps i vint llagostes.¹⁵⁹

5.1.3. *Tercera funció: saraus i passatemps. El temps d'oci.*

Si fins aquí s'ha assistit a la presentació i selecció de les menges d'un abundós i selecte banquet, ple d'elegància, resta encara endinsar-se en l'escenari del joc teatral per entendre en què delectaven la resta del temps que conformava l'etiqueta de la vetllada. Podríem dir que el ball, la música i el joc serien tres de les activitats de més èxit en aquesta societat galant, juntament amb la lectura i la conversa (vegeu imatge 117). No s'escapa a ningú el fet que els balls, especialment els de màscares, i el joc constituïen dues oportunitats de primer ordre per relaxar les formes de la rígida etiqueta. No era estrany, doncs, que Juan Enrique de Graef es queixés de la relaxació de les formes entre les classes adinerades del país. Manifestava el seu desgrat (...) *porque quien ingnora, que en estos últimos tiempos la disolución pasa por desenfado entre la gente de calidad, el furor del juego por ocupación de personas distinguidas, el adulterio por galantería, el tráfico de los beneficios por establecimiento de familia, la lisonja, la mentira, la traycion, la maldad, la disimulación por virtudes de la corte (...)*.¹⁶⁰

Els plafons de l'armari de la família Torrents abans citat representa diferents escenes de ball, a jutjar per la vestimenta de cada una de les parelles i dels instruments dels quatre músics que acompanyen (vegeu imatges 96 i 97). A la banda dreta hi identifiquem un

---

¹⁵⁹ B.C, *Baró de Castellet*. Agustí Gibert i Xurrich. "Rebutis i administració del patrimoni. 1723-1759", Despeses domèstiques de Maria Antònia Alegre i obres casa alegre i a la torre de Gràcia. [72/1]. Vegeu Op. Cita. 3.

¹⁶⁰ Op. Cita. 152, Any 1755.

ball de bastons del carnestoltes, atès que, a més del bastó, els dos joves van vestits amb un vestit d'arlequí i màscara. El segon ball és un ball de castanyoles i en la darrera imatge els dansaires, agafats de la mà, interpreten una dansa de saló. Existia en aquest moment una gran varietat de balls de saló i entre els que més repeteix el baró de Maldà hi trobem la contradansa o el fandango, encara que no eren les úniques dances que es ballaven, com ho demostren els diferents noms que trobem en el memorial de dances que *don* Josep Fausto Patau aprengué a ballar l'any 1707. El noble barceloní, ensenyat pel mestre Francesc Olivelles, va intentar dominar els passos de dances com el sarau, el *laberinto*, la mustarda, la refina o l'aurora, *que comença la senyora al un cap del saló y lo home en altre y dos pasos al un costat y dos salts y sempre al ayre*¹⁶¹ (vegeu imatges 118 i 119).

El gust pel joc com a distracció va entrar lentament en els cercles de la noblesa, i no va ser fins a mitjan set-cents quan aparegueren les taules de joc, que s'ubicaven en les estances principals amb un cert protagonisme decoratiu. Les primeres referències localitzades en un inventari daten de 1752. El model que es trobava en la casa de Maria Terré, difunta vídua del noble Ramon de Dalmases, pot ser considerat força senzill, ja que es tractava d'una taula de fusta de noguera amb baieta verda –en ocasions podia ser blava– en la sobretaula.¹⁶² En canvi, la taula de joc de l'habitatge de Ramon de Falguera era de xarol negre, seguint les modes del moment.¹⁶³ Coincideixen les dues famílies en la disposició de les taules, ja que que van preferir situar-les en estances secundàries d'espais reduïts, cosa que delata el seu ús en cercles estrictament íntims. Entre els jocs més citats en els inventaris del període cal fer esment especial al joc de taula denominat

---

¹⁶¹ A.H.C.B, *Manuscríts*. “Memorial de las danças que Don Joseph Fausto de Patau y de Ferran aprèn ab mestre Francesc Olivellas en Barcelona y yuntament después escriure y notats los moviments se fan en elles segons sa doctrina y ensenyança havent començat a apendra lo dia 8 abril 1700”. [ms. A.30].

¹⁶² A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber secundus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1752-1755, Any 1755, fol. 517r.

¹⁶³ A.H.P.B, Not. Avella, Fèlix. *Liber inventariorum et encantorum secundum*. 1741-1754, Any 1752, fol. 183v.

“jacquet”, d’origen francès i molt similar al joc de les dames.¹⁶⁴ Les peces eren confeccionades amb fusta de banús i ivori i, en alguns casos, trobem taules de joc que ja hi tenen el corresponent tauler incrustat. L’altre joc de taula que va gaudir en aquest moment d’una gran popularitat entre l’aristocràcia barcelonina fou el “biribís”. A diferència de l’anterior, aquest era un passatemps d’atzar o sort molt arrelat a Itàlia, i s’hi jugava amb un taulell dividit en números i figures. La relació de jocs cal completar-la amb els naips o cartes (vegeu imatge 120), així com aquells que requerien un esforç més físic, entre els quals sobresortien els jocs amb raquetes i el billar. Una mostra de l’estesa acceptació pels jocs i passatemps en tots els àmbits estamentals de la societat barcelonina la trobem a la casa de Ramon Vivot, on el ric comerciant hi tenia una taula llarga per jugar al “birabis”, que, molt probablement, volia dir “biribís”, una taula per jugar amb raquetes i un billar de fusta d’alba amb baranes i cobert de tela verda.¹⁶⁵ El gust i la pràctica per aquests passatemps va impulsar lleis o pragmàtiques que prohibien jugar-hi en llocs públics i en les cases particulars, donat que era considerada una activitat poc recomanable. Transgredir aquesta estricta normativa, indistintament de l’estament, era motiu de sanció. Sorprenen les fortes multes i l’extrema cruesa dels càstigs amb què es penalitzava aquesta desobediència. Les autoritats vetllaven i perseguïen especialment la pràctica dels jocs d’atzar, com la *banca de faraon*, *lance*, *bazeta*, *daus*, *embite*, *naipes*, *cubiletes*, *dedales*, *correguela*, que suposaven càstigs de cinc anys de desterrament i dos-cents ducats de multa. També les sancions estaven regides per la pertinença a un determinat estament. Si un era noble, s’arribava a cent assots. En canvi, si s’era de menor condició el càstig era de cinc anys en galeres sense sou.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ Possiblement amb aquest nom es fa referència al joc del tric-trac.

¹⁶⁵ Per la documentació consultada del gremi de fusters podem afirmar que, entre les seves tasques, hi havia la construcció de billars.

¹⁶⁶ Op. Cita. 82. Any 1739, fol. 44r.

A més dels passatemps indicats, la música fou un dels altres elements de sociabilitat en l'època. S'han localitzat instruments musicals entre les pertinences dels nobles barcelonins, tret indicatiu del coneixement i gust per aquest art i distracció (vegeu imatge 121). Fèlix Amat tenia una arpa, una guitarra i papers de solfa que ens indiquen que algun dels membres de la família podia delectar els seus convidats amb la interpretació d'algunes peces musicals. Josep Smandia era propietari d'un clavicèmbal; la família Mora tenien tres flautes travesseres; Francesc de Clariana un violó amb el seu arc i diferents papers i quaderns de solfa, i, per últim, *don* Anton Balaguer i Vilaplana també posseïa una flauta travessera. Tota vetllada important havia de ser amenitzada amb música com a símbol d'elegància i refinament que demanava dels convidats i amfitrions uns coneixements. És, per tant, un element més en la creació dels escenaris pertinents al “bon to” del moment.

Y celebraré que de la boda del seu hereu resulten a vm. las mayores satisfacciones como tambien a la senyora su parienta, à cuyos pies me ofrezco, dando a todos vms., à la cathalana, la enborabuena de una función que se principio con tal general aplauso.

Carta de Juan A. Muniain dirigida a Agustí Gibert.
Correspondència comercial Alegre i Gibert i Cia.

6. Funcions familiars. Casar-se, prendre l'hàbit, en l'article de la mort.

Entre les celebracions familiars prenen especial rellevància les vinculades al canvi d'estat d'un dels membres de la família. Unir-se en matrimoni, entrar en un convent, o, fins i tot, preveure les últimes disposicions venien regides per un estricte cerimonial. També aquí, com en les reunions que es celebraven de quotidianament, s'afavoria la projecció d'una determinada imatge familiar. Aquestes celebracions, en principi particulars, podien esdevenir afers públics donat el ressò social de les famílies i les despeses de les funcions. Eren moments puntuals on els llinatges s'esforçaven per presentar-se davant dels altres de la manera més esplendorosa possible. Funcions que es produïen de més esporàdicament en el calendari familiar però que compartien elements comuns amb les festes i vetllades diàries, a més de comptar amb un estricte ritual i un ús particular del llenguatge, com ho testimonia, per exemple, part de la correspondència conservada de la família del noble Ramon Sans. De l'extens gruix epistolar en calen destacar les missives enviades i rebudes en ocasió de funcions especials, concretament un document

consignat ja a finals de la centúria com a *Formularis de cartas de participacio de bodas y sas respostas y de pesames y sas respostas*.¹⁶⁷ En ell es tipifiquen diversos models de cartes, depenent de si eren adreçades al marit, a la dona o a un matrimoni amb fills o sense, la qual cosa permet conèixer que era de “bon to” donar notícies de qualsevol esdeveniment rellevant. I és que quan un moria, calia demanar oracions; quan un naixia, calia anunciar la presència d’un nou membre en la societat, i quan un es maridava era precís fer-ho saber.

Pel que fa a la institució del matrimoni tractarem la importància de les negociacions preliminars o pactes per portar a terme la unió, el paper de la dot, el seu valor i la seva composició en els contractes matrimonials de la noblesa entre 1739 i 1761. Evidentment serà un altre objectiu establir la composició i confecció dels aixovars, sense ometre el cas de les segones o terceres núpcies, així com establir els diferents moments de la celebració. En termes generals, s’ha d’avançar l’existència d’aspectes coincidents, especialment en el tema de la dotació, entre el ritual matrimonial i l’ingrés en una comunitat religiosa, poc coneguts fins ara.

Finalment, per cloure el capítol, tractarem en les qüestions referents a la mort com era viscut aquest ritual en la societat barcelonina del moment i quin tipus de disposicions es prenien.

---

¹⁶⁷ B.C, *Fons Marquès de Sandín*. “1691-1778. Participacions de matrimonis, cartes de condol, participacions de cartes d’enhorabona”. [146-1].

6.1. El contracte matrimonial. La confecció de l'aixovar.

El costum de pactar entre les famílies els casaments dels seus fills es va mantenir al llarg de tot el set-cents en la societat catalana, ja que permetia perpetuar cases i llinatges. Així doncs, el braç noble del país no va ser-ne aliè i va seguir aquesta política d'aliances matrimonials, donat que amb ella podia garantir el seu prestigi social, annexionar nous títols a la família i, fins i tot, enfortir i ampliar el seu patrimoni. El primer pas per portar a bon terme la celebració d'un matrimoni s'iniciava amb les negociacions, a fi i efecte d'establir els pactes o capítols matrimonials que regirien la unió (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 15"). Entre les clàusules subscrietes mai faltava la que estipulava la dot. Com bé coneixem, en el dret català la dot representa la part de la llegítima que li correspon a la dona, que variava en la quantia segons la riquesa dels seus progenitors, indistintament de la classe i el moment de seva firma. En definitiva, es tractava de convenir els béns que de manera voluntària aportaven cada un dels contraents destinats al sosteniment de les càrregues matrimonials. Tradicionalment, les aportacions subscrietes per part de la núvia han estat una de les dades considerades sistemàticament en els estudis sobre cultura material i, en canvi, s'ha parat poca atenció a la resta dels pactes subscrits. Aquestes disposicions permeten copsar el poder econòmic de la família i es convertien en un símbol més, en principi, de la riquesa i dels possibles. Entre la correspondència de la família Sans es localitza una carta que deixa entreveure la conveniència que la dot estigui en consonància al rang familiar. L'epístola comença:

Querido tío:

(...) termina el encargo relativo al enlace de mi hija Mª Francisca a que correspondo agradecido dando a vm infinitas gracias, esperando se servirá vm continuarme sus buenos oficios y su puesto que el señor penitenciario se empeña que sean once mil libras, acordándome que mi hija Maria Theresa me insinuó si atendiendo la brillantes y buen gusto de la familia del contrahente seria corta cantidad dos mil libras

*para cajoneras, y supuesto que deseo se formen estas interviniendo en todo mi favorecedora la señora Tudó, o mi cuñada, y mis hijas, y aquella persona â más, que estimé oportuno el interesado à fin de que le conste su inversión, y la buena fe que me es característica deseo que de las otras onse mil sirvan las tres para la formación de las dichas caxoneras, en fin tío mío no dudo que vm sabra compaginar la cosa a gusto, y satisfacción de mi hija, y demás interesados, entregándose los restantes ocho en metálico (...) necesito algún tiempo para afrontar dicha cantidad (...).*¹⁶⁸

La manifesta preocupació per estar a to al nivell social i econòmic permet avançar, en primera instància, que no hi ha un únic model de contracte matrimonial en el cas del braç noble barceloní, sinó que, a partir d'una estructura legal, més o menys comuna, es donen tota una sèrie de matisos en els documents matrimonials respecte a allò que s'estipula o es pacta. D'aquesta manera, en els capítols matrimonials on el contraent masculí és l'hereu aquest rep de manera simbòlica la totalitat de l'herència familiar; model que es fa extensiu en els grans llinatges a les pubilles. Insistir que es tracta d'un pas simbòlic, ja que, en termes generals, els progenitors es reserven el dret d'úsdefruit i, per tant, són poques les coses que varien en la dinàmica familiar de manera real. Així succeeix en els capítols matrimonials entre *don* Francesc Anton de Sabater, donzell de la vila de Talarn, i la filla del noble barceloní Ramon de Gorgot, establerts l'any 1733. Els pares del nuvi fan donació de totes les cases, terres, heretats, honors, censos, possessions i propietats, de les quals, però, continuen mantenint el seu control. Tanmateix es comprometen a *mantenir i sustentar als dits senyors Francesc Anton y dona Raymunda y a sos fills, y familia en sa casa y pròpia habitació (...) assistits en tots los aliments necessaris de menjar, y beurer, calçar, y vestir; axí en sanitat, com en malaltia, pagant metges, medicinas, y soldadas de criats, criadas, y didas segons llur estat y calitat.*¹⁶⁹ Evidentment, es

---

¹⁶⁸ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. "1758-1806. Rebutos, comptes diversos: sastre, candelero, obres", s/d. [131].

¹⁶⁹ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber tercius capitulorum matrimonialium*. 1730-1737, Any 1733, inv. núm. 175, s/fol.

reserven el dret de dotar els altres fills, així com una partida de diners per testar com més els convingui, fixada en 3.000 lliures per a ell i 1.000 per a la seva dona. En el cas de la dot aportada per l'altra part, és a dir, per la família de Raymunda de Gorgot, a més dels tradicionals baguls amb les robes i vestits corresponents, s'estipula una dot econòmica de 6.000 lliures que el seu pare disposà abans de la seva mort, les quals van ser augmentades per la generositat del seu germà amb quatre mil més.

La dot, com s'ha manifestat, esdevenia un símbol del poder adquisitiu, de les possibilitats econòmiques i, fins i tot, podríem dir que del gust, de l'elegància i, en definitiva, del "bon to" d'una família. Hi havia una obsessió per no desmerèixer dins els cercles de relació als quals pertanyen, i s'insisteix en els pactes en *qualitat corresponent o segons estat i condició*. Per això, la noblesa barcelonina va estipular en els contractes matrimonials de les seves filles considerables sumes de diners i, en ocasions, feien veritables esforços per dotar-les segons el rang social que consideraven merèixer. Això comportà que més d'una família rellevant de l'aristocràcia de la ciutat hagués de recórrer a préstecs o crèdits per poder fer front a una dot representativa del seu sentiment de classe. En aquest sentit, les pragmàtiques ja advertien com una de les principals causes dels danys i els desordres patrimonials l'existència de les dots excessives. Dèiem que la quantia econòmica variava segons la capacitat econòmica de cada casa i del desig de mostrar-se a la resta dels seus veïns, parents o amics. En gran mesura, el costum s'anà introduint lentament en altres estrats de la societat i perdurà fins ben entrat el segle XIX, sempre, evidentment, en relació a les possibilitats d'uns i altres.

En tot cas, és difícil establir un barem perquè en determinats casos podien arribar a xifres considerades, ja en l'època, com a astronòmiques, en comparació amb les sumes de diners establertes en els capítols matrimonials de la gent més humil. A tall d'exemple, podem dir que els capítols entre Joan de Cruïlles Rocabertí i Manuela Amat estipulaven

17.000 lliures, a més de les calaixeres, les robes i els apèndixs nupcials. La xifra econòmica aportada per la futura marquesa de Moja de la Torre, Gaietana Xammar i de Pinós, va ser de 15.000 lliures, i de 14.000 lliures en el cas de Josepa de Copons i Aguilar, casada l'any 1733 amb *don* Salvador de Tamarit. Habitualment, el braç major de la noblesa barcelonina dotava les seves filles amb una quantitat que oscil·lava entre les 9.000 i les 18.000 lliures. Els membres del braç menor, més modestos, entre 4.000 i 6.000 mil lliures, com les 5.000 lliures de Mª Teresa de Lapeya i d'Asprer en casar-se amb un dels fills de la família Massanés.¹⁷⁰ En canvi, la dot de les filles dels menestrals, quan es feia, no solia passar de les 200 lliures, essent aquesta una quantitat certament alta pel seu estament.

Malgrat que les lleis aconsellaven emprar un barem de càlcul per establir el valor de la dot, la realitat indica que no va tenir massa acceptació, cosa que no permet indicar amb exactitud uns paràmetres econòmics. De fet, entre la noblesa també s'han localitzat disposicions monetàries de quantitats baixes, superades amb escreix per d'altres realitzades per comerciants o pagesos enriquits que, amb el desig d'igualar-se als membres del més alt escalafó de la societat, van dotar les seves filles amb molts diners. La quantitat econòmica pactada es feia efectiva al llarg de temps, i sols una part era pagada el dia del casament. Gaietana Xammar va pagar al seu marit, Gaietà Lluís de Copons, 8.000 lliures, a més de les calaixeres, el dia que van contraure matrimoni, i la resta va ser assumit en pagaments fraccionats a llarg termini. En aquest cas concret es

---

¹⁷⁰ A.H.P.B, Bosom Grosset, Josep. *Trigesimum primum manuale*. 1757-1758, Any 1758, fol. 131r.

va pagar en els vuit anys següents.¹⁷¹ Salvador de Tamarit, per exemple, va rebre 6.000 lliures en dotze anys, a raó de 500 per any.¹⁷²

A ningú se li escapa el fet que la fragmentació del deute fou una fórmula consensuada socialment que permetia alliberar el pagament si un dels dos contraents moria, cosa que deixava sense efecte el contracte matrimonial. La realitat indica que en moltes ocasions aquesta fragmentació dels pagaments de les dots estipulades va portar més d'un problema en els patrimonis familiars. Podem exemplificar-ho amb dos casos que van produir-se en la família de Ramon Sans. El primer va ser protagonitzat per ell mateix i la seva germana, Gertrudis, princesa de Tassis, que, descontenta, li reclamava una dot més alta. L'esdeveniment el coneixem per un memorial escrit pel marquès de la Mina al ministre *don* Francisco Montero. Exposa el marquès la situació del patrimoni dels Sans, el qual havia minvat per les disposicions i l'ús que la mare dels litigants n'havia fet. Això, però, no era motiu perquè la senyora Gertrudis s'accontentés amb una dot menor de la què creia merèixer per rang i posició. Al·legava que havia d'estar dignament dotada segons la força del patrimoni, la qualitat dels subjectes i estil que ha tingut la família amb els altres fills. Malgrat que el plet va durar anys, els dos germans van arribar a un pacte satisfactori per ambdós.¹⁷³ El segon plet va produir-se entre una filla del mateix Ramon Sans, Magdalena, i un dels seus nebots, possiblement l'hereu Bonaventura Sans de Barutell. La reclamació de part de la dot comença l'any 1768 i va

---

¹⁷¹ Al cap de dos anys s'havien de pagar mil lliures i la resta en sis plaços de mil lliures per any.

B.C, *Fons Moja*. "Testamentos Copons y otras notas de Rubí, árbol familiar Copons, Historias Desbach, de Vilasar...".[leg.511].

¹⁷² A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber tercius capitulorum matrimonialium*. 1730-1737, Any 1733, núm. 179, s/fol.

¹⁷³ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. "Causa entre Ramon Sans i Mont-rodon i la seva germana Gertrudis Sans i Mont-rodon, princesa de Tassis".[8º2].

finalitzar a les primeries del segle XIX.¹⁷⁴ Per tant, cap matrimoni no es “convenia” sense la pertinent firma dels acords matrimonials. En el cas de les filles del braç noble, i per imitació dels comerciants enriquits, es citen en els capítols matrimonials tres tipus de béns: patrimoni –terres, propietats, censos- diners, i, finalment, l'aixovar. En aquest últim cas la referència més comuna consisteix només en indicar el contenidor –baguls, caixes o calaixeres-, sense especificar de l'existència de robes, joies i altre parament.

Acabem de veure que no es pot restar importància i valor al paper que la dot exercia en la societat del moment, donat que actuava com un signe de prestigi. Cal, però, restituir el paper de cada un dels elements que la componen, especialment dels aixovars i de la seva confecció. En aquest sentit, recollir solament els artefactes citats en els contractes matrimonials pot portar a visions parcials i a sobrevalorar determinats artefactes en detriment de la resta de l'aixovar, com ha succeït amb el cas dels contenidors per portar la resta de pertinences. Afirmació que no pretén minimitzar la importància i el valor simbòlic dels baguls, caixes i calaixeres sumptuoses en què portaven la roba les núvies, sinó insistir i demostrar que no van ser l'únic element demostratiu de les possibilitats econòmiques d'una família, ni els únics artefactes que indicaven amb la seva factura el luxe o la sumptuositat. En tot cas, el discurs s'ha de vertebrar analitzant la totalitat de les peces que componien l'aixovar per poder entendre el paper i el valor de cada artefacte escollit, sense oblidar reflexionar sobre el paper assignat als artefactes en la consolidació dels nous gustos o els hàbits de consum. Queda així palès que la dot no era conformada únicament per la calaixera, bagul o caixa, com s'ha tendit a identificar. En tot cas, aquesta assimilació que tradicionalment s'ha fet dels dos termes, dot i caixa, dot i calaixera, pot respondre a que en els capítols matrimonials no és habitual que s'especifiquin de manera curosa la resta de béns materials que completaven els aixovars.

---

¹⁷⁴ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. “1768-1808. Dot de Magdalena de Sans i qüestions suscidades amb el seu nebot, Bonaventura Sans i de Barutell”. [8 26.3].

La fórmula tipificada legalment era la d'indicar que aquest moble sumptuós anava acompanyat de robes i d'altres apèndixs nupcials, mentre que, en realitat, és en els comptes, factures, deutoris i part de la documentació dels afers domèstics i personals on queden consignats tant la confecció d'aixovars com les mateixes celebracions, i permeten constatar com un fet habitual l'existència d'altres objectes luxosos en aquestes dots. Un cas poc destacat i estudiat és la constitució dels aixovars matrimonials quan la núvia és una vídua i és aquí, justament, quan el llistat d'artefactes aportat és més extens, conformat per peces de la seva propietat que s'uneixen a les encarregades per l'ocasió, entre les quals destaquen una varietat de mobles considerables, quadres, joies i teixits.

Per tant, probablement, seria raonable partir de les següents premisses: els aixovars són més rics que el que pot fer suposar la parcialitat dels capítols matrimonials, on la calaixera ha estat considerada tradicionalment com la peça més valuosa. El bagul, caixa o calaixera continua essent el contenidor, però les teles, vestits i joies que conté superen amb escreix el seu propi valor. Des d'aquesta perspectiva, malgrat la revalorització que el món de l'antiquariat no ha deixat de fer d'aquest tipus de moble, no deixen de ser mobles contenidors que eren l'estoig luxós d'un contingut més sumptuós. Un tercer punt a considerar és el fet que, tot i que no es negarà que l'elecció del contenidor respon a una qüestió de possibles i, per tant, té una càrrega simbòlica, creiem que aquesta incideix especialment en el concepte de novetat. És a dir, l'elecció d'un determinat contenidor, la calaixera enfront del tradicional bagul de les dames nobles, o la caixa en les classes més modestes, esdevé un reflex i, per tant, símbol, de la possibilitat d'adequar-se a les novetats i constitueix un referent de diferenciació i distinció social que comportava, implícitament, el reconeixement d'estar "a la moda", de poder adquirir els objectes més elegants, de pertànyer al reducte dels que imposaven el "bon to", d'aquells que s'erigien en representants del bon gust. Del que s'ha dit fins ara en resulta que no era suficient adquirir aixovars sumptuosos, sinó que havien de ser mostrats i admirats, perllongant en el temps la pràctica iniciada en l'edat mitjana, quan

314

els aixovars eren ensenyats a amics, parents i convidats, aconseguint així evidenciar la diferència de possibles entre els membres que conformaven una mateixa aristocràcia.

En la mateixa línia d'exposició tampoc és cert que la caixa, bagul i calaixera fossin els únics mobles que la dona aportava al matrimoni. Premissa que, creim, pot fer-se extensible més enllà del marc cronològic que aborda la present tesi doctoral, com ho corroboren els nombrosos exemples datats a partir de finals de la centúria anterior, és a dir, en el sis-cents, i fins les primeres dècades del vuit-cents, on apareixen recollits una gran varietat de tipologies mobiliars.¹⁷⁵ Insistir, doncs, que sense negar el paper rellevant que tenen en la constitució de la dot, a l'igual que havia succeït en èpoques anteriors només eren els contenidors. En canvi, els teixits, és a dir, la roba de casa i especialment la d'ús personal que es disposava dins d'ells, mereixen una menció especial, car esdevenien una part cabdal en els aixovars nupcials. I és que fora bo no oblidar que un cop passats els primers temps del casament, quan tothom ja havia admirat el parament ben col·locat en les calaixeres i baguls, un dels indicadors quotidians de la riquesa més eficaç eren els vestits i les joies amb què la família es mostrava i les robes que vestien les seves llars. Un fet que ajuda a corroborar el que s'acaba d'exposar és la comparació entre els preus de les robes i els dels seus contenidors. Serveixi com a exemple les despeses de l'aixovar matrimonial de Gaïtana de Xammar, futura marquesa de Moja de la Torre. Francesc Maravilla va ser el fuster que va realitzar les luxoses calaixeres amb panys de plata en motiu del seu enllaç. Fetes a la moda, segons consta, van pagar-li 224 lliures, xifra molt inferior a les 668 lliures 14 sous i 2 diners que va rebre Grau Rovira per confeccionar el vestit de núvia. Així doncs, el preu de cadascuna no va superar les 112 lliures i pel que fa a les despeses en teixits cal

---

¹⁷⁵ Discrepem de M. Piera, quan exposa que les calaixeres, si s'exceptuaven els vestits i les joies, eren els únics mobles que tenien les dones en quedar-se vídues, com ho demostren els capítols matrimonials signats amb motiu de segones núpcies.

sumar-hi encara la quantitat de 107 lliures i 5 sous per teles sense especificar.¹⁷⁶ També queda palès en la dot de Maria Josepa de Duran (vegeu annex documental: “Miscel·lània documental núm.16”).

Resta qüestionar-nos com s’adquirien i es confeccionaven els aixovars matrimonials en la Barcelona de 1739 i 1761. ¿A qui s’encarregava de la seva preparació, quins oficis hi intervenien, quin era el paper assumit per la família dels contraents en els afers dels preparatius dels aixovars? Encara que amb tota seguretat les dones de la família participaven en la tria d’objectes i robes, en general es constata que la noblesa barcelonina preferí encarregar i delegar aquests preparatius en altres mans. Habitualment, foren determinats artesans i en ocasions persones de confiança, qui van ocupar-se d’aquestes tasques. Entre tots els noms dels artífexs destaquen els dedicats a l’ofici de la fusta, especialment mestres fusters, aspecte interessant perquè dona a conèixer una activitat, fins el moment no contemplada per la historiografia del moble català, que amplia la mirada de les activitats professionals desenvolupades per aquest sector i que aproxima els seus establiments a la concepció de l’antiga *bottega* italiana.¹⁷⁷ Un cas molt representatiu de mestres fusters que van optar per exercir una activitat més enllà de les tradicionals tasques destinades a la construcció i a la realització de mobiliari fou sens dubte la nissaga Lluell. Entre tots els membres de la família cal destacar la figura de Joan Lluell, de qui la documentació deixa entreveure una imatge d’home coneixedor del seu ofici, hàbil negociant i amb una activitat constant en la recerca de

---

¹⁷⁶ De manera freqüent es repeteix la dada que les calaixeres valen menys que les teles. A.H.P.B, Not. Avellà, Fèlix. *Manuale contractuum et instrumentorum*. 1748-1749, Any 1749, fols. 214v-215r.

¹⁷⁷ Determinats historiadors del moble han volgut afirmar l’existència d’un sector dedicat de manera exclusiva a la construcció de mobles. Això els porta a construir un discurs que parteix de la confrontació entre moblistes i fusters, entenent aquests últims com a artesans destinats a les tasques o feines de fusteria en la construcció. Pel que fa al període estudiat, s’ha comprovat que els fusters que feien mobles també participaven en les feines de fusteria de construcció i, per bé que en alguns tallers s’indiquin eines destinades a la construcció de mobles, això no exclou les altres tasques, que -recordem-ho- es serveixen de les mateixes eines en la majoria dels casos. Dinàmica, d’altra banda, que sovint perdurà d’igual manera en el segle XIX.

mobles a bon preu. Una de les activitats clau de la família va ser, justament, adquirir mobles als Encants per revendre'ls després en el seu taller–botiga. Sens dubte estem davant d'una nova perspectiva que amplia la mirada de l'artesà dins la seva botiga i el converteix en tot un home de negocis. Considerant-se un comerciant, el fuster canvia la seva dinàmica de treball i de relació amb els clients, ja que a partir d'ara no importa si el moble l'ha realitzat ell o un altre. Varia la concepció del temps, el volum de negoci, els fadrins contractats, els encàrrecs, la relació amb altres fusters, etc. Per tant, caldrà no oblidar aquesta nova dimensió en l'ofici dels fusters en resseguir la seva activitat laboral. La reiteració de determinats noms d'artesans, com Francesc Soler o la família Lluell, dedicats a fer d'intermediaris possibilita parlar de manera clara d'un comerç d'objectes luxosos a la Barcelona de mitjan segle, tal i com tractarem en successius capítols. L'encàrrec de l'aixovar de Teresa Costa, l'any 1751, a Joan Lluell és una mostra de tot el que acabem d'exposar. El taller del fuster barceloní no va construir els mobles, sinó que van ser demanats a altres artesans. A Genís Mañol, una calaixera de noguer a la moda; a Joan Tarrada, nou cadires a l'anglesa; a Joan Cantamayor, un mirall de guarnició daurada, i, finalment, a Francesc Soler, un mirall pel lligador. Ell personalment va adquirir determinats objectes i mercaderies. Així, per l'ocasió va comprar puntes per guarnir el pentinador, cordons de seda amb les seves corresponents cornucòpies, o un ventall amb peu de marfil pintat.¹⁷⁸

A més dels fusters, els gremis vinculats al tèxtil, especialment sastres i brodadors, i determinats comerciants foren els encarregats d'ocupar-se, quan eren requerits, de la preparació dels aixovars nupcials. Val a dir que la petita noblesa forana acudia a les botigues i als artesans de la ciutat per adquirir tot allò necessari per constituir un aixovar a la moda. Seguint la mateixa dinàmica abans exposada, la família Batlle encarregà al

---

¹⁷⁸ A.H.P.B, Avella, Fèlix. *Manuale contractuum et instrumentourm.* 1750-1751, Any 1751, fols. 170v-171r i 173r-173v.

sastre barceloní Ventura Oliver que s'ocupés de l'aixovar de la seva filla Narcisa, que es casava amb *don* Miquel Calderó i Sala, de la Parra de Sant Feliu d'Alella. L'esmentat sastre va realitzar una despesa considerable en roba d'ús personal i puntes a diferents artesans, però, en canvi, va optar per adquirir una sola calaixera, al fuster Joan Llausàs, que no superava el preu de 30 lliures, enfront de les més de 130 que valia el parament tèxtil.¹⁷⁹

6.1.1. Sumptuosos contenidors: baguls, caixes i calaixeres.

La utilització de sumptuosos contenidors, independentment que es tractés d'una caixa, un bagul o, amb posterioritat, una calaixera, responia a la necessitat de transportar, guardar i mostrar la roba i les joies adquirides per tant especial ocasió. Elecció que responia a la classe i condició, pel que fa a la caixa o bagul, o als possibles en el cas de la tipologia de la calaixera. En tot cas, com s'ha vist, no es pot negar que el preu de les calaixeres de l'aixovar de la que seria la tercera marquesa de Moja de la Torre era alt, sobretot si el comparem amb els preus que habitualment s'indiquen de les calaixeres de l'època, que solen rondar en unes 30 lliures la peça. El fuster Nicolau Noguera en va vendre una, a la filla d'un sabater, per 28 lliures, i sabem que era *una calaixera nova ab sos calaixos, panys, y claus, y ab manillas y llautó a la moderna, que ha servit en lloch de un parell de caixas, (...)*¹⁸⁰ (vegeu imatges 122 i 123). No era un preu aïllat. Entre els anys quaranta i cinquanta els preus reflectits en la documentació marquen que el cost de la parella d'aquests contenidors oscil·lava habitualment d'unes 60 a 75 lliures per models normals, fets a la moda, mentre que les que portaven tiradors de plata, en comptes de peces de llautó, podien arribar a les 200 lliures i presentaven un acabat d'allò més luxòs, amb els panys de plata, les formes sinuoses i les xapes d'arrel (vegeu imatge 124).

---

¹⁷⁹ La compra es realitzà l'any 1747. A.H.P.B, Not. Avella, Fèlix. *Manuale contractuum et instrumentorum*. 1747-1748, Any 1748, fols. 43r-43v.

¹⁸⁰ A.H.P.B, Not. Cussana, Joan. *Septimum manuale instrumentorum*. 1755, fol. 59r.

Evidentment, en aquest període, el preu de les caixes era molt inferior. En termes generals, en la dècada dels cinquanta, no superen un valor més enllà de 25 lliures la parella, la qual cosa indica l'escàs èxit que també havia tingut entre les classes adinerades, que mai el van considerar un contenidor adequat i van preferir portar els seus aixovars en baguls (vegeu imatges 125, 126 i 127), amb la qual cosa van quedar relegades a les classes menestrals i a la gent d'escassos recursos. Però també els baguls van veure's paulatinament substituïts en favor de la calaixera, que va esdevenir la peça de moda entre la classe aristocràtica per mostrar les dots de les seves filles, essent imitats per aquells individus d'altres classes que s'ho podien permetre.¹⁸¹

Un tret coincident en tots aquests mobles singularitzats com a dot matrimonial era la importància i la cura que es tenia en la col·locació i disposició de la roba en el seu interior. Els elegants vestits i roba d'ús personal havien de ser mostrats de la millor manera, ja que es buscava produir un efecte agradable, així com una idea de sumptuositat que denotés un cop més l'esplendor i brillantor de la casa. Ja en la segona meitat del segle, el baró de Maldà recull en el seu dietari les impressions que li van causar la disposició i la bellesa d'unes calaixeres d'uns joves coneguts que s'acabaven de casar. Impressió no massa llunyana a la complaença amb què relata Ildefons Castellar, de la vila d'Olot, l'aixovar mostrat en la casa dels Aparici. En una carta que aquest comerciant envià a Agustí Gibert, soci comercial de la família podem llegir (...) *tambe me han participat ab gran contento los favors que le meresquen, de averlos ensenyat tota la casa, joyas y vestits nupcials que se han quedat abonats de tanta grandesa (...)*.¹⁸² El costum de guarnir el mobiliari per ser mostrat durant el casori no fou un tret sorgit de la normalització i l'ús de les calaixeres com a contenidors sumptuosos, car, ja d'antuvi, era corrent l'adquisició

---

¹⁸¹ En aquest cas, era freqüent encomanar una peça enlloc de dues, dinàmica que també passa en els primers anys del set-cents entre alguns membres de l'aristocràcia.

¹⁸² B.C, *Fons Baró de Castellet*. "Correspondència de la Companyia Alegre i Gibert", Correspondència rebuda, Any 1754. [106/3].

de puntes per guarnir els baguls emprats per la noblesa o les caixes dels menestrals i la gent més humil. A manera d'exemple, la marquesa d'Alfarràs, en motiu del casament de la seva filla va comprar a Teresa Cervera puntes per vestir els baguls,¹⁸³ i Mª Teresa Badia, muller en primeres i segones núpcies de comerciants enriquits, va fer *compondrer ditas calaixeras de posarhi la roba y guarnirhi los tafatans* per la seva filla.¹⁸⁴ Sens dubte amb la mateixa finalitat, la família dels senyors Morera i Alemany, pel casament de les seves dues filles va contractar una cosidora o modista que es va encarregar de (...) *adobar les calaixeras y altres cosas*.¹⁸⁵

Marianna d'Orís, Gaietana de Xammar o Mª Francesca de Bournouville van ser tres de les moltes de les dames de l'aristocràcia que van esposar-se en més d'una ocasió. Eren poques les opcions que la societat els donava, ja que el rol tradicional assignava a la dona el paper de mare, filla o esposa. En aquesta disjuntiva era fàcil que les dones que quedaven vídues tornessin a casar-se, repetint-se els afers de les negociacions del contracte matrimonial, la dot i l'aixovar. I és aquest darrer punt el que reclama certa atenció, ateses les seves particularitats. Solen ser aixovars quantiosos que aglutinen objectes emprats i adquirits durant el primer matrimoni amb peces noves que la contraent mana fer per l'ocasió. Els contenidors no necessàriament s'adeqüen a les modes i en destaca la quantitat de joies i vestits que solen portar. Marianna d'Orís, vídua del noble Lluís Soler, va esposar-se en segon matrimoni amb Pere Anton de Fluvià l'any 1733. En els seus capítols matrimonials s'indiquen quins eren els objectes que aportà en el seu primer matrimoni i quin han estat construïts per aquest segon enllaç. Entre les peces de mobiliari que formaven part de la dot del seu primer matrimoni hi ha, a més dels dos baguls clàssics recoberts de pell de vaqueta i tatxes

---

¹⁸³ A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale quintum instrumentorum*. 1739-1740, Any 1740, fol. 383r.

¹⁸⁴ A.H.P.B, Not. Alier, Ramon. *Decimum Quintum manuale instrumentorum*. 1744-1745, Any 1744, fol. 28v.

¹⁸⁵ A.H.P.B, Not. Verguer Avellà, Fèlix. *Secunda pars manualis contractuum et instrumentorum*. 1757, fol. 47r.

metàl·liques, una sort considerable de cadires de diferents menes que, en total, sumen quasi la cinquantena de peces, així com dues taules petites policromades de vermell i perfils daurats. Pel que fa al segon aixovar, sols cal destacar una sèrie de capsos, ja que la resta són mobles de poca qualitat i poc luxosos i que pel trasllat va emprar els baguls realitzats en el seu primer matrimoni. En canvi, si la confecció del nou mobiliari no va superar les 59 lliures, el valor adjudicat a les joies és considerable, ja que van ser taxades en 1.204 lliures i 4 sous, com també era important la quantitat de roba, que consistia en cent dotze peces que detallaven “tratges” per al seu ús personal, dos vestits i una quantitat considerable de roba interior, així com pentinadors guarnits amb puntes.¹⁸⁶

No és l'única dama que aporta altres mobles en tornar-se a maridar perquè, tal i com ja s'ha insinuat, no és un fet exclusiu de l'estament nobiliari. La dot que Teresa Batlle, vídua d'un descarregador de mar, va aportar en el seu segon matrimoni ascendia a 378 lliures i 4 sous i, en ella, constaven, entre d'altres pertinences, dues calaixeres noves que no eren parella, una de les quals portava vies blanques, onze cadires de diferents models, una quantitat considerable de roba de casa i d'ús personal, estris de cuina, un llit, una arquilleta i dotze quadres.¹⁸⁷ En l'aixovar de Francisca Nogües, al casar-se per segona vegada amb el fuster Anton Móra, l'any 1741, hi trobem força joies, tres caixes -dues de casament-, vuit cadires de Marsella, un mirall, un llit i onze quadres, entre d'altres objectes.¹⁸⁸ Resta per comentar la dot del segon matrimoni de la filla del marquès de Rupit, baró d'Orcau, vescomte de Joch i de Rebollet. Casada l'any 1728 amb el noble Joan Pau de Sarriera i de Cruïlles, al quedar vídua va tornar a contraure matrimoni amb un dels membres de la il·lustre família dels Descatllar. Concretament, l'any 1735 va tenir lloc la celebració del seu matrimoni amb Gaietà de Descatllar.

---

¹⁸⁶ A.H.P.B, Not. Olzina Malet, Joan. *Inventariorum núm I*. 1735-1751, Any 1736, fols. 16r-19v.

¹⁸⁷ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber primus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1740-1751, Any 1752, fols. 79v-80v.

¹⁸⁸ A.H.P.B, Not. Llosas Oms, Pere Anton. *Sextum manuale*. 1739-1741, Any 1741, s/fol.

Segons els pactes estipulats, la dot monetària va ascendir a 13.300 lliures, moneda de Barcelona. El seu primer sogre havia de fer efectives 9.330 de les 18.000 lliures que havien pagat en el seu primer matrimoni. També indicaven els pactes que el seu futur marit, *don* Gaietà, percebria el castell i la heretat de Santa Maria la Antiga en el bisbat de Barcelona, a més de diferents censos i propietats situades en diferents indrets de Catalunya. Pel que fa a l'aixovar pròpiament dit s'inclou un memorial de les joies, plata, tapisseria i robes de seda, algunes de les quals també havien servit per l'aixovar del primer matrimoni. Del llarg llistat d'objectes s'ha de parar atenció, un cop més, als objectes de plata i a les joies, que fan un total d'unes vuitanta-nou peces, entre les quals destaquen unes manilles de cent seixanta perles que estaven valorades en 472 lliures. A més, en l'epígraf anomenat "Tapisseria" es descriuen miralls i marcs, tapissos amb diferents històries, escriptoris de banús, dues escaparates, figures de Nàpols i una vintena de quadres. Per contra, no es fa cap esment en tot el document als tradicionals baguls, ni a les novedoses calaixeres.¹⁸⁹

6.1.2. Els preparatius de boda i l'enllaç.

Entre la classe aristocràtica l'aixovar no va ser l'únic signe material que mostrava la distinció, el luxe i el poder d'una nissaga familiar. L'agençament de la llar mereixia una atenció especial perquè era dins la casa on succeïen alguns dels moments més rellevants de la celebració matrimonial. Per tant, era convenient engalanar-la a "to" per rebre amics, parents i convidats. Un cop més, la casa havia d'impressionar a tots aquells que travessessin el seu llindar perquè esdevenia el reflex dels seus estadants. L'escassetat de referències literàries sobre les cerimònies nupcials en les primeres dècades del segle queden contrarestades amb els relats i descripcions que el baró de Maldà consigna en el

---

¹⁸⁹ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep *Liber tercius capitulorum matrimonialium*. 1730-1737, Any 1735, núm. 197, s/fol.

seu dietari al llarg de la seva vida. Són casaments celebrats en la segona meitat del segle, dels fills i néts dels personatges que conformen la present mostra d'estudi, que evidencien una reiteració en el ritual del casament. També l'il·lustre funcionari reial Francisco de Zamora en el seu *Diario de los viajes hechos en Catalunya. Respuesta al interrogatorio del Señor Don Francisco de Zamora por lo concerniente al corregimiento de Barcelona* aporta notícies al respecte (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 17"). Si comparem ambdues cròniques amb les escasses i disperses notícies recollides sobre les unions matrimonials celebrades en la primera meitat del set-cents, indiquen un manteniment en els aspectes essencials de la celebració al llarg de tota la centúria.

Francesc de Clota va ser un dels nobles que va contraure matrimoni en la primera meitat del segle, concretament l'any 1749. El casament, com no podia ser d'altra manera, comportà grans despeses, entre les quals cal destacar les destinades a millorar l'aspecte de la casa, a l'adquisició de joies i a l'arranjament i millora del cotxe, que va ser pintat i daurat.¹⁹⁰ L'agençament de la casa va consistir en pintar portes, marcs d'alcova i balcons, a més de comprar i llogar algunes tapisseries per les parets. Segons consta en els debitoris, es van adquirir nou draps de tapisseria i es va llogar la resta a Francesc Aroles per un termini de sis mesos. I és que no és agosarat suposar que, al llarg dels primers mesos, el nou matrimoni va rebre encara moltes visites a causa del feliç esdeveniment. El lloguer de mobiliari va ser una pràctica molt generalitzada que va mantenir-se fins a la centúria següent. Per tant, no és estrany el lloguer de mobles i altres objectes sumptuosos de manera puntal, com ho va fer Francesc Aparici. L'any 1753 Caterina Amat i Francesc Aparici, en motiu d'un nou casament a la família, van llogar taules i cadires que van ser parades i desparades pel fuster Llorenç Casadavall.¹⁹¹

---

¹⁹⁰ La propietat i l'ús del carruatge era un dels signes de prestigi més rellevant. La factura de posar a punt el cotxe que van emprar els nobles Francesc Fèlix de Dusay i Teresa de Maró pel seu casament va ascendir a 379 lliures i 1 sou. A.H.P.B, Not. Verguer Avellà, Fèlix. *Prima pars manualis contractuum et instrumentorum*. 1756-1757, Any 1757, fols. 178r-179r.

¹⁹¹ B.C, *Fons Baró de Castellet*. "Comptes domèstics". 1751-1754. Comptes domèstics, Any 1753. [47/3].

Retornant al casament del noble senyor *don* Francesc de Clota, aquest no va estalviar ni una lliura per aconseguir que el seu casament tingués el màxim esplendor possible, i fos acord a la seva posició. S'encarregà del trasllat fins a Barcelona de la família política resident a Figueres, el vestit de casament fou confeccionat a Lió, es van tornar a daurar els escuts familiars i es van adquirir riques viandes. Les despeses dels banquets reflecteixen que, a més del dinar celebrat el dia del casament, s'hauria ofert xocolata als convidats en els berenars i vetllades musicals ofertes en les diferents funcions. Referent al mobiliari adquirit per tal insigne celebració, una gran part va ser comprat a diferents artesans i comerciants amb botiga parada a la ciutat, alhora que d'altres foren adquirits directament en la subhasta pública dels Encants. Així, el fuster Pere Cudolosa va vendre trenta tamborets, vint-i-quatre cadires i dues taules, i Onofre Boet va encarregar-se de pintar portes i balcons, però també li va vendre dos petits quadres, un lligador i un llit, a més de daurar i policromar les calaixeres. No són aquests els únics mobles que van adquirir-se, car segons consta en el mateix memorial, a Francesc Soler se li paguen dues calaixeres, dos miralls, dues taules i quinze cornucòpies. En tot cas, és pertinent assenyalar que s'encarrega de tots els tràmits Felip March i Jalpí.¹⁹²

Si a les darreries de segle Rafael Amat i de Cortada dedica varis passatges del seu dietari a donar notícies de les millores que féu en la seva casa pel casament dels seus fills, així com de les dots que aportaven, a mitjan centúria comptem amb un comentari similar pel que fa al casament d'un menestral. Preguntat pel gremi de pintors per què tenien tota una sèrie de quadres a mig fer a casa seva, el pare del pintor Josep Aroles, pare de l'anterior, respon que *(...) los ha pintado por el motivo de tener su hijo mayor Juan Arolas pezador de la paja proximo â matrimonio por cuja celebracion le es preciso baxer los adornos útiles y*

---

¹⁹² A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Quadragesimum quartum manuale insturmentorum*. 1748-1749, Any 1749, fol. 75r.

*precisos, y necesarios per su estado que se merece...*¹⁹³ A més, s'indica com pensen col·locar-los dins l'estança, i era de la següent manera *el quadro de la annunciata es, y a de servir per poner sobre de una calachera de su casa el de santa Geltrudis para poner sobre un lligador la tela imprimada ha de servir por un sant Francisco de Paula, y poner encima de otra calachera puesta en la sala de dicho Arolas (...)*.¹⁹⁴ I és que les classes més humils van tenir en les maneres dels grans senyors el model a seguir, ja que ententen que mitjançant la imitació d'actituds un podia assolir un cert refinament.

Un altre exemple simptomàtic de l'esforç per millorar els espais interiors en motiu d'un casament fou el de Ramon Sans i Sala, fill del noble Ramon Sans i Mont-rodon. Sorpren novament la quantitat d'artífexs que participen en la posada a punt de la casa dels Sans, on són especialment interessants les comandes de pintures que es van fer entre 1747 i 1748, moment de la celebració de l'enllaç matrimonial. La nòmina de pintors que es cita en aquest període va des dels germans Josep i Manuel Vinyals Miró, Pau Rossell, Manuel Arrau i Casanovas i Felix Nogués fins el daurador Pere Rigalt. En els anys posteriors també trobarem treballant per la família a Francesc i Ignasi Bal. Pau Rossell va fer un nombre indeterminat de quadres l'any 1748 i Pere Rigalt va fer nou guarnicions de plata i colradura i va arreglar-ne una de vella. Els anys successius, especialment l'any 1749 i el 1752-1753, van ser altres moments en què intervenen determinats pintors amb motiu de nous casaments en la família.¹⁹⁵ Seguint amb la relació de nobles que conformen la mostra d'estudi també coneixem els trets més rellevants del casament entre Caterina Amat i Francesc Aparici. Ell mateix relata que la unió va celebrar-se el 6 d'octubre de l'any 1732, dia de la festivitat de sant Bruno, a

---

¹⁹³ A.H.P.B, Gomis, Jeroni. *Vigessimum sextum manuale instrumentorum*. 1752-1753, Any 1753, fols. 488r-488v

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ Vegeu capítol 7. B.C, *Fons Marquès de Saudín*. "1728-1758. Rebutx i comptes d'apotecari, argenter, forner, passamaner, estamper, daurador, pintor, et de casa Sans". [365.4].

Terrassa, lloc on van tenir lloc els desposoris a les sis del matí, amb una missa i benedicció, i que, un cop acabada aquesta cerimònia religiosa, van dirigir-se a Sant Feliu de Llobregat, on van oferir un abundós banquet a l'hora de dinar a amics i familiars, després de signar davant el seu cunyat i el notari barceloní Anton Comelles els pertinents capítols matrimonials.¹⁹⁶

En molts indrets de Catalunya era habitual que les festes dels casaments, com també succeïa en els enterraments, duressin o es celebressin al llarg de diverses jornades. Núria Sales, en l'estudi *Una vila catalana del segle XVIII*, ressegueix el casament d'un membre de la noblesa local, celebrat l'any 1728 i ens ofereix un minuciós retrat de l'esdeveniment, que va consistir, a més de la pròpia cerimònia religiosa, en servir seguidament per a un centenar de convidats un refresc que constava de xocolata, aigües garrapinyades, melindros i gelats de neu natural amb sucre i canyella. L'endemà el nombre de convidats es va reduir a la meitat i van assaborir un abundós banquet format per set plats de carn, anguiles amb pomes i figues rostides, així com per un nombre considerable de dolços.¹⁹⁷ Si ho comparem amb les celebracions fetes durant els anys que el baró va ser un actiu cronista de societat barcelonina i les notícies localitzades en el marc cronològic que aborda la present tesi doctoral, poques coses han variat. Així doncs, les celebracions matrimonials transcorrien en diferents jornades, el primer dia de les quals servia perquè les respectives famílies dels contraents es trobessin a casa de la núvia per contractar els pactes matrimonials. Un cop tancat el tracte es podien efectuar la resta de funcions. És a dir, fer partícips de la nova a parents i amics (vegeu imatges 128 i 129) i l'oferiment de regals, entre ells l'anell de prometatge, fins a arribar a la data assenyalada per l'enllaç amb el pertinent banquet i xerinola, un cop celebrat el

---

¹⁹⁶ B.C, *Fons Baró de Castellet*. Francesc Aparici i Fontbayona. "1731-1762. Llibre de dèbit y crèdit de Dr. Francisco Aparici". [arx.517].

¹⁹⁷ Op. Cita. 102, pàg. 50.

sagrament del matrimoni i firmats els pertinents capítols.¹⁹⁸ Malgrat tractar-se d'un pacte entre famílies, tal i com apunta Llorens Alòs, abans de celebrar-se el matrimoni es donaven una sèrie de passos destinats a que els futurs esposos es coneguessin. Si els membres de la pagesia tenien com a lloc de coneixença propici les festes populars i les fires agrícoles, en el cas de la noblesa moltes d'aquestes coneixences venien d'antuvi, a causa dels estrets vincles socials de les famílies del braç noble barceloní. En aquest cas, els joves coincidirien en les reunions i festes d'amics i parents, on naixeria la complaença entre les parelles perquè, encara que l'amor no fos un element essencial, també hauria d'haver-hi un cert consentiment per part dels futurs contraents.

Una de les funcions més importants era el regal de l'anell de prometatge per part d'un parent del nuvi. Sabem que Ramon Sans va encarregar la "sortija" pel casament del seu fill a l'argenter Miquel Girona, que confeccionà un anell amb un diamant de talla holandesa.¹⁹⁹ La noble senyora Jerònima Masdéu, en fer la repartició testamentària deixà a les seves nebodes part de les joies rebudes en el moment del seu casament. A la filla del seu germà Ignasi va llegar-li *una sortija de diamants (..) un diamant gros ab un diamantó petit a cada costat antes de la boda regalo me feu al temps de promeso*, i a Gertrudis García li va donar el que ella anomena *aliança*, regal també del marit abans de la boda.²⁰⁰ L'entrega de l'anell a la futura núvia comportava una primera commemoració a casa de la noia que ocasionava grans despeses, tal i com deixa constància la factura del nuviatge de Maria Canet, neboda del botiguer Pere Canet. *La funció del dia de donaren lo anell,*

---

¹⁹⁸ La participació de la bona nova a amics, familiars i coneguts estava marcada per l'estricta etiqueta. S'han localitzat en els fons consultats a la Biblioteca de Catalunya diferents lligalls de cartes, datades en la seva majoria entre els anys 60 i 70, que mostren la participació i convidat a diferents casaments. Entre tots els documents consultats cal destacar-ne un datat l'any 1755 titulat *Formulario de cartas de participació de boda y de sas respostas y de pesames y sa respostas*. Op. Cita. 167.

¹⁹⁹ B.C., *Fons Marquès de Saudín*. "1712-1758. Rebutis i comptes d'apotecari, argenter, forner, passamaner, estamper, daurador, pintor, etc de la casa Sans", Any 1747. [365.4].

²⁰⁰ En aquest moment s'indica que la testadora és morta. A.H.P.B., Not. Ferran, Francesc. *Primus liber testamentorum et condicillorum*. 1711-1764, Any 1761, fols. 482r-490r.

coneguda com a “memòria”,²⁰¹ segons assenyala Zamora, era per tant una data assenyalada en la qual la casa havia d'estar parada amb el màxim esplendor.²⁰² Els anells es donaven amb certa pompa, com ho fa pensar el petit bagul ornat de filigrana de plata que va servir per donar els anells en el casament de Teresa Ferrer amb el noble Joan Baptista Pastor.²⁰³ A més dels anells, signe material del compromís, els nobles van tendir a regalar peces de roba sumptuosa i elegant, així com altres peces de joieria. Nova mostra de la rellevància i la consideració que els teixits mantenien entre les pertinences luxoses. Fèlix Amat havia regalat a la seva futura muller *un devantalet, paletina y pitillo de tafetà de color porcellana, brodat de plata y sedas guarnit de una puntilla de plata, que dona lo difunt Sr. Don Fèlix a dona Francisca lo dia del matrimoni, antes de contractar-lo.*²⁰⁴ Felip Butinyà optà per regalar *un baulet de plata sobredorat de dins, y fora que servia per portar tabaco, lo qual baulet, y ditas dos sortijas foren donadas, â dita sra d^a Maria per dit que son marit antes del contracte del matrimoni.*²⁰⁵ La llista d'exemples a sumar en aquesta qüestió pot ser àmplia. Ramon Xammar preferí regalar una quantitat considerable de joies a la seva promesa en el moment del seu prometatge. La futura muller va rebre com a regal un adreç de creu i arracades amb diamants i dos anells de diamants.²⁰⁶ La casa dels Rius i Falguera va donar en el temps de la seva boda a la futura nora, Narcisa de Vega, un adreç de diamants fet a la moda, és a dir, amb forma de llaç, a més de la clàssica “sortija”.²⁰⁷

---

²⁰¹ Op. Cita. 124. Vegeu annex documental: “Miscel·lània documental núm. 17”.

²⁰² A.H.P.B, Not. Cols, Josep. *Vigesimum quintum manuale contractuum et instrumentorum*. 1751-1752, Any 1752, fol. 381v.

²⁰³ A.H.P.B, Not. Alier, Ramon. *Liber primus inventariorum et encantum*. 1731-1751, Any 1750, fol. 347r.

²⁰⁴ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber primus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1740-1751, Any 1749, fol. 423v.

²⁰⁵ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber primus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1740-1751, Any 1743, fol. 350v.

²⁰⁶ A.H.P.B, Not. Avella, Fèlix. *Liber inventariorum et encantum secundus*. 1741-1754, fol. 106r.

²⁰⁷ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quintus inventariorum et encantum*. 1746-1749, inv. núm. 17, s/fol.

La participació de la nova i el convit al futur enllaç era un dels passos importants en les relacions socials. Ja s'ha indicat l'existència d'un formulari específic per notificar les diferents celebracions en el fons patrimonial de la casa Sans. Volem, però, fer esment al llenguatge emprat en la resta de cartes conservades en el fons i que van ser emeses per diferents membres de l'aristocràcia, donat que transmeten de manera subtil la concepció que es tenia del matrimoni. En totes elles, la participació de la notícia és una obligació i també en totes elles el casament és definit com un conveni o un "ajuste". Cal indicar que en la majoria dels casos estan escrites en un castellà ampul·lós i garratibat, com si l'ús d'aquesta llengua fos més elegant. Per finalitzar, i malgrat allunyar-nos excessivament del marc cronològic, voldríem assistir a un casament celebrat l'any 1800 per reiterar la poca variabilitat dels costums al llarg de tota la centúria. L'elecció no és a l'atzar, ja que es tracta del matrimoni d'un dels membres de la casa dels marquesos d'Alfarràs, descendents directes de Pere Ribes i Boixadors, actor en la present mostra. La casa de Ribes, situada davant l'església de sant Francesc, on havia viscut *don* Pere va ser molt engalanada. El baró anota admirat *no s'ha vist res que es pogués comparar a esta (...)*, i continua dient *gran esperit que ha tingut en lo gran gesto d'esta boda, tant en diamants al tope de l'adreç de la senyora i demás joies, peces primoroses de plata del tocador, con en totes les demás, ab los adornos del saló, estrados i alcova.*²⁰⁸ Al llarg dels anys, com succeïa entre 1739 i 1761, es repeteixen els mateixos actes i les mateixes famílies segueixen participant en tan grates funcions.

---

²⁰⁸ A.H.C.B, *Calaix de Sastre de Rafael d'Amat i Cortada, Baró de Maldà*. De 1 de Gener al 30 de Juny 1800, fol. 83r. [ms. A.220].

6.2. Prendre l'hàbit.

L'ingrés d'una filla o d'un fill per prendre els hàbits en un convent de la ciutat propiciava un nou moment de sociabilitat col·lectiva que anava més enllà dels estrictes paràmetres particulars i familiars. La terminologia de l'època que designava l'opció del matrimoni enfront de l'entrada a un convent sols divergia en l'adjectiu. Mentre que el primer era nomenat “matrimoni carnal”, al segon se'l denominava “matrimoni espiritual”, i a partir d'aquí és fàcil entendre la cura que també van mantenir les famílies quan preparaven els aixovar dotals de les donzelles que ingressaven en una comunitat religiosa. El seus aixovars, en res envejables als de les germanes que s'havien casat, eren d'extremada riquesa i responien, com aquells, a les possibilitats familiars. Així doncs, cap casa principal descuidava la preparació de l'aixovar, on destacaven mobles, objectes d'ús personal, imatges pietoses i una gran varietat de teles i peces a la moda, juntament amb d'altres que feien al·lusió a la comunitat a la qual anaven a ingressar, com el bagul amb l'escut de les Carmelites, revestit en el seu interior amb indianes (vegeu imatges 130, 131 i 132). En el seu ingrés a la comunitat la jove novícia portava les seves pertinences en caixes, a més d'un assortit de mobiliari per *compondrer* la cel·la. Entre les tipologies de moble més reiterades en les èpoques dotals de les novícies s'han d'esmentar les cadires, els lligadors i els llits, mobles tots ells que s'encomanaven a fusters com Jaume Escabatxeras, encarregat de fer el llit per la filla de Francesc Roig en fer-se monja.²⁰⁹

Les famílies tenien cura que els objectes que aportaven fossin fets a l'última moda. Ramon Sans va encarregar diversos mobles de qualitat per la seva filla Manuela quan va entrar a formar part de la comunitat del convent de Valldonzella. Per tal ocasió el fuster Narcís Carreras va confeccionar set cadires de noguera amb motius esculpits -que diuen

---

²⁰⁹ B.C, *Fons Baró de Castellet*. Francesc Roig i Vives. “1750-1763. Entrada al convent de Teresa Roig i Gelabert”. [6/2].

ser a la moda del moment-, un llit policromat, daurat i amb escultura, una taula i una calaixera. Malgrat que els espais eren més austers, també les cel·les de convents i monestirs ocupats per membres de l'aristocràcia barcelonina es trobaven guarnides amb petits objectes de caire sumptuari. En aquest sentit, imaginar la cel·la de la filla de Ramon Sans amb la calaixera de fusta de noguera, xacaranda, i d'arrel de xop entre d'altres fustes, amb parts d'escultura i escambell en els seients i les estampes de seda amb marcs daurats així ho fan suposar.²¹⁰ Les seves germanes, Magdalena i Teresa, havien professat els hàbits l'any 1753, moment en què la casa havia fet ja una gran despesa acord al seu rang social. Entre les compres hi havia, a més de les calaixeres, peces de plata, cadires i menjar, així com una despesa considerable per pentinar a les joves de la família, incloses les novícies ²¹¹ (vegeu annex documental: “Miscel·lània documental núm. 18”).

No és l'únic cas digne de menció que reafirma el que fins aquí s'ha exposat. La filla de l'argenter ennoblit Francesc Roig i Vives²¹², com sabem, va ingressar en el monestir de Nostra Senyora dels Àngels i peu de la Creu de l'ordre de sant Domènec l'any 1758 amb una quantitat considerable de pertinences per compondre la cel·la. La seva mare, vídua ja del conegut argenter barceloní, va comprar per vestir la cel·la matalassos, coixins, caixes, llits, dues cadires, així com *un mirall i un parell de sabates per lo dia de la entrada*. Les despeses, però, van anar més enllà, ja que es van pagar dos mesos a l'organista de la parròquia de l'església de Sant Miquel perquè ensenyés cant pla a la novícia; es va pagar també la despesa de mig any en el convent, àdhuc de les despeses

---

²¹⁰ L'entrada en convents i monestir va ser constant entre les dames de la família. Així a més dels casos assenyalats podem dir que Mª Anna Sans i Barutell va demenar llicència papal per entrar al monestir de les Caputxines de Barcelona.

²¹¹ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. “1755. Rebut dels comptes pagats per les despeses de la professió i hàbits de Magdalena i Teresa Sans en el monestir d'Alguaire de l'ordre de Sant Joan i per les calaixeres de Manuela Sans”. [204-II.28].

²¹² Francesc Roig i Vives fou avi de Miquel Alegre i Roig, ciutadà honrat que entronca amb els Aparici.

del dia d'entrada al convent, acte conegut com a "la funció de la entrada". A més de la confecció de dos hàbits, dues faldilles i altres robes, consten també els rebuts del lloguer de dos cotxes per la tarda de l'entrada, i un per cada un dels tres dies que van poder fer-li una visita. I és que no oblidem que era un acte social de gran rellevància, on també hi eren convidats amics i familiars, com ho demostra la invitació de (...) *su maior servidor Don Francisco Desvalls, y con motivo de vestir el Habito de Benito en el Real Monasterio de San Pedro de las Puellas el dia 17 del corriente á las nueve de la mañana su hija Dona Maria Antonia Desvalls, y Ardena; suplica se sirva vs favorecerlo con su asistencia; a cuió honor corresponderá con el mayor agradecimiento a don Lluís de Cartellà.*²¹³

Professar en religió no era barat. Entre la documentació de la família Roig es localitzen dos llistats de les pertinences que eren necessàries per la confecció de l'aixovar d'una novícia.²¹⁴ En els dos manuscrits s'especifica un gran assortit de roba blanca i d'ús personal, mobles i objectes per vestir la cel·la com *cortines d'estiu y cortinas de ivern per la porta y las finestras, las de ivern de bayeta verda y las de estiu de tela.*²¹⁵ La comunitat també demanava 1.000 lliures com a dot, 150 lliures per les despeses del convent, 100 lliures per poder exercir la novícia l'any següent de sagristana, a més de setanta-cinc ciris per l'altar i la professó de les religioses el dia de l'entrada a la congregació, els vel·ls per les funcions, les toques i tots els llibres necessaris per seguir la litúrgia. Cal fer esment a dos aspectes rellevants: la demanda que en l'aixovar tingués un estoig amb els corresponents coberts de plata i el fet que una bona funció de professar en religió havia de comptar amb música.

---

²¹³ B.C., *Fons Comtat de Queralt*. Descatllar (Successions), s/d. [D/10]

²¹⁴ B.C., *Fons Baró de Castellet*. Josep Roig Gelabert. "1759-1786. Notes (despeses de la professió de monja, joies...)." [32/2]. Op. Cita. 209. El tipus d'objecte en un i altre cas són molt similars.

²¹⁵ *Ibidem*.

La festa, de clar ritual estipulat, no només constava dels actes religiosos, sinó que parents i amics eren convidats a celebrar-ho en la llar que la jove abandonava, com ja s'ha insinuat amb anterioritat. El ja conegut Joan Baptista Laberoni va proveir les aigües a les religioses i també a *demés personas assistiren despres de la funció à la nit en casa lo dia de la entrada*. El refresc va ser pagat al llarg de quatre dies, tant en el monestir com a la casa dels Roig, i es van gastar per aquesta ocasió trenta-set lliures de xocolata. Els refrigeris servits per Laberoni van anar acompanyats dels melindros i altres pastes que va confeccionar per encàrrec el flaquer Onofre Trinxet, un altre dels proveïdors oficials de l'aristocràcia de la Barcelona del moment. I l'adroguer Joan Pujol s'encarregà dels sucres pels refrescos. La realitat era que la demostració dels possibles i del bon to familiar havia començat temps abans amb les propines regalades a l'estudiant que portà la bona nova de l'acceptació de l'ingrés en la comunitat religiosa, amb les visites fetes per mare i filla a la mare priora, on s'havien desplaçat amb el cotxer de la casa Ribes, i els obsequis fets a les monges de la comunitat. A saber: set pollastres, llençols per a la infermeria, àdhuc de les catorze lliures de xocolata a la priora i sis lliures a la mare de les novícies, i un pot de tabac pel procurador que es va assumir els tràmits d'admissió.²¹⁶ També aquí, com en la preparació dels aixovars matrimonials, es prefereix contractar els serveis d'un intermediari.

Un fet important que denota l'atenció amb què la noblesa es mostrava a la resta dels seus iguals, així com a les altres classes socials de la ciutat, era que els costums de la privacitat d'aquests joves religiosos no variaven en excés respecte a la vida domèstica que haurien desenvolupat dins el nucli familiar. Per aquest motiu, el marquès de Sentmenat es feia càrrec de les factures de netejar la roba de la seva neboda, filla del

---

²¹⁶ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale decimum quintum instrumentorum*. 17571758, Any 1758, fols. 76v-78v.

seus germà Mena, que vivia en el convent de les Jerònimes,²¹⁷ o Baltasar Montero estipulà en el seu testament, pensant en el seu fill Francesc Anton, religiós de la Companyia de Jesús que “*se le asista las veinte libras moneda de ardites, en cada año, durante su vida para ajuda al gasto de tabaco y chocolate, pidéndole me encomiende muy de veras a Dios*”.²¹⁸ Ja hem vist que fins i tot es preveu vestir la cel·la segons l'estació. Des d'aquesta perspectiva, l'entrada a un convent es convertia en un nou escenari de sociabilitat per aquelles filles de famílies nobles que ingressaven a la vida monàstica. La vida sumptuosa traspassà les parets de les més diverses congregacions religioses, en les quals s'establí una domesticitat acord a l'estatus de cada patrimoni. I es repeteix novament aquí el desig d'imitació de les classes humils vers les més benestants. Per això la família de Teresa Cases va fer l'esforç de dotar-la amb sis cadires de boga, un lligador, un quadre amb la imatge d'un Ecce Homo i unes caixes, quan va entrar l'any 1754 al convent de Santa Isabel.²¹⁹

---

²¹⁷ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Trigessimum septium manuale instrumentorum*. 1741-1742, Any 1742, annex 5, fol. 86r. “Comptes de Don Mena de Sentmenat ab lo marquès Sentmenat son germà desde lo primer dia del any 1739 fins 29 mars 1742”.

²¹⁸ A.H.P.B, Not. Ferran, Francesc. *Primus liber testamentorum et condicillorum*. 1711-1764, Any 1745, fol. 162r.

²¹⁹ A.H.P.B, Not. Llobet Soldevilla, Josep. *Manuale instrumentorum*. 1753-1754, Any 1754, fols. 264v-265r.

6.3 En l'article de la mort.

En una societat marcada per un profund sentiment religiós, l'aproximació de la mort era un fet cabdal i, com bé deia el marquès de Verboom, *atendiendo que en este siglo de mortalidad todo ha de dexarse en el articulo de la muerte y queriendo por lo incierto de la hora de su acontecimiento tener prevenida la ultima disposicion de mis bienes.*²²⁰ En el present apartat, doncs, s'abordaran els darrers moments de les vides d'alguns nobles barcelonins a partir de dos eixos centrals. Per una banda, des de la perspectiva d'aquell que s'hi enfrontava, és a dir, de manera individual i personal, i, per l'altra banda, des de la col·lectivitat o el grup social de pertinença. Indiscutiblement hi ha també dos moments temporals correlatius que corresponen a l'abans i al després de sobrevinguda la mort. Pròxims a la fi de la seva vida, aquests homes, fills d'un temps en què res deixaven a l'atzar, disposaven les seves últimes voluntats amb la intenció de deixar tots els seus assumptes terrenals arreglats. En aquest sentit, la lectura del seus testaments esdevé una eina fonamental per a comprendre millor el seu tarannà. A aquest primer moment temporal, pròxim al traspàs definitiu però on l'individu encara resta entre els mortals, cal sumar-hi totes les alteracions de la vida quotidiana d'una família, una casa o un llinatge que viu la pèrdua d'un dels seus membres. Novament, doncs, estem davant d'un moment clau en la dinàmica de relacions amb la resta de la societat que, a diferència d'un naixement o d'un casament, venia marcada per un sentiment de tristesa.

Per poder conèixer millor què succeïa quan un personatge il·lustre de la noblesa moria en el període d'entre 1739 i 1761 s'ha recorregut, un cop més, a l'anàlisi de les despeses referents als òbits que foren registrades en els protocols notariais i a les disposicions estipulades en els seus testaments. D'aquesta manera, en emprar dues fonts complementàries es perfila un marc ampli a l'entorn de les qüestions de la mort en les

---

²²⁰ A.H.P.B, Rondó, Carles. *Llibre testaments*. 1733-1755, Any 1744, fol. 31r.

primeres dècades del set-cents que permet intuir quines eren les preocupacions, les voluntats i els desitjos en els últims moments, però també constatar quins i com foren els actes encarregats per la família del difunt. En termes generals, la informació extreta dels testaments de la noblesa barcelonina del període es revela rica en informacions sobre els més variats assumptes. Encara que no en tots els casos és igual, en les últimes voluntats queda especificat com s'havien de repartir els seus béns materials, on volien que els seus cossos fossin enterrats, les celebracions litúrgiques que manaven fer en nom seu per la salvació de la seva ànima, les accions i les bones obres que s'havien de portar a terme en la seva memòria, en quina església, parròquia o convent es trobava la sepultura familiar, quins eren els seus deutes, la descripció d'objectes personals als quals tenien certa estima i la seva disposició dins els seus habitatges i, especialment, qui eren els membres de la seva família i quin parentiu mantenien. I tanmateix, encara que de manera molt desdibuixada, permet intuir afectes i lligams sentimentals. Volem examinar, en definitiva, com aquests homes i dones s'enfrontaven a la seva mort.

La temàtica de la mort, o el que s'ha convingut a anomenar "història de la mort", ha estat àmpliament tractada des de diferents àmbits de la història i de l'antropologia. Pel que fa als aspectes vinculats a la historiografia de l'art calen destacar les aportacions de Victoria Soto, amb el seu treball *Catafalcos reales del Barroco Español. Un estudio de arquitectura efímera*,²²¹ fruit de la seva investigació doctoral. Des de l'àmbit de l'estricta història és de gran ajuda *Les actituds col·lectives davant la mort i discurs testamentari al Mataró del segle XVIII*,²²² d'Olga López i Miguel. En el primer estudi es presenta l'evolució dels objectes artístics que configuraven el cerimonial de la mort. En el segon, a partir de l'estudi de la documentació testamentària es van analitzant tots els elements que

---

²²¹ Soto Caba, V: *Catafalcos reales del Barroco Español. Un estudio de arquitectura efímera*. Madrid, UNED, 1991.

²²² López Miguel, O: *Les actituds col·lectives davant la mort i discurs testamentari al Mataró del segle XVIII*. Barcelona, Caixa d'Estalvis Laietana/Rafael Dalmau, 1987.

conformen el cerimonial. Ambdues autores coincideixen quan consideren que les distintes cerimònies i, especialment, totes aquelles construccions efímeres serveixen per construir una “memòria” que els permeti pertànyer a la història. Victoria Soto indica que l'esquema de les pompes fúnebres, és a dir, el seguici fúnebre i l'enterrament, entès com el conjunt de cerimònies i honors que acompanyen un difunt al cementiri, varia poc al llarg del temps. En realitat, manté el mateix esquema des de l'època renaixentista, el qual es fonamentava amb la utilització d'objectes i formes pròpies dels models medievals. Un cop més, doncs, és necessari remarcar el paper simbòlic que prenen els objectes quan conformen aquest escenari per vetllar la mort perquè *para una sociedad jerarquizada la imagen del duelo refleja la condición social y era para algunos la expresión de su poder adquisitivo*.²²³

També el ritual de la mort tenia diferents àmbits i funcions de representació. El primer escenari era el domicili familiar, l'esfera més privada, mentre que el segon es desenvolupava en l'església.²²⁴ Aquesta dualitat d'escenaris era, un cop més, una ocasió propícia per realitzar grans despeses per tal d'oferir una altra imatge sumptuosa i distingida de la família. El rebuig que va anar introduint-se en la societat envers la presència dels cossos sense vida en la litúrgia mortuòria va facilitar l'aparició dels túmuls funeraris, que van tenir el seu màxim esplendor en el segle XVIII. Aquesta construcció arquitectònica, de caire efímer, es caracteritzà per idear-se a través d'un

---

²²³ Op. Cita. 221, pàg. 73.

²²⁴ En els rituals de la mort s'observa, com en la resta de cerimonials estudiats en la present tesi doctoral, una lenta evolució en les formes i les maneres de fer. Un exemple que ho testimonia és l'enterrament l'any 1684 d'un membre de la noble família Monfar que va succeir-se el *lunes 20 de dicho hecho en la iglesia de San Pedro en medio de ella bajo el simborrio un túmulo alto de 10 palmos y se subía a él por delante, y por la cabesera todo guarnecido de bayetas negras con los escudos de las armas de su padre y madre(.) y muchas poestas fúnebres fue puesto ensima con el féretro. El cuerpo de su señoría vestido de monja con toca, velo negro, crossa a la mano dreixa con estola al ombro dreixo, asta la rodilla de color morado y el cadáver cubierto con una glofa blanca la mano izquierda el corazón, y la derecha extendida (...). Ardían 4 antorxas amarillas y 4 sirios de la misma cera, eran de 10 libras cada uno y la cruz grande de plata dorada a la cabeza del féretro*. B.U.B. Secció de Reserva. Monfar y Sors, J: *Diario [de noticias]*. 1683-1696. [ms.1765].

dibuix preparatori que evolucionà d'un primer model de gran simplicitat, bàsicament una tarima feta de fustes i tapissos, a models més complexos que incloïen, fins i tot, escultures i baldaquins.²²⁵ Per combatre aquesta sumptuositat es manà que les úniques decoracions possibles, en el cas de l'església, es situessin en el perímetre del taüt i es va prohibir ornamentar les parets o els bancs del recinte sagrat. Altrament, no es podien emprar més de dotze ciris i quatre espelmes que es situaven sobre el taüt. Pel que fa a les cases particulars s'ordenava que *solamente se pueda enlutar el suelo del aposento donde las viudas reciben las visitas del pésame, y poner cortinas negras, que no se han de poder colgar de vayetras en las paredes (...)*. Es tracta d'edictes, prohibicions, recomanacions que van tenir poc ressò entre els membres del braç noble que residia a la ciutat.²²⁶ En realitat, l'elecció dels materials emprats per ornamentar tenien una clara dimensió simbòlica, si considerem el fet que la cera, per exemple, estava vinculada a tot un seguit de conceptes que portaven a la mateixa divinitat. Espelmes i ciris encesos simbolitzaven conceptes essencials per les creences cristianes del moment, on a través d'un fil metafòric articulat pels conceptes de *claredat, llum i camí*, un s'aproximava a la veritat, en definitiva, participava de l'Altíssim. I, en tot cas, tampoc podem oblidar que les espelmes, ciris i atxes eren dins el cerimonial productes de consum d'un alt cost, assequibles sols per uns pocs. En el ritual de la mort aquesta era també una manera de demostrar la posició d'una casa, d'un llinatge.

Malgrat la complexa articulació del tema a tractar és interessant fer notar com es retorna a un aspecte essencial propi de l'estament nobiliari: la rellevància que tenen casa i llinatge. Els membres de l'aristocràcia barcelonina no obliden en les seves últimes disposicions la casa i el llinatge al qual pertanyen. És, segons paraules d'Olga López, *un*

---

²²⁵ L'ús del taüt, a partir de l'edat mitja, responia a la repugnància que mostrar els cossos sense vida va començar a suscitar. Op. Cita. 221, pàg. 54.

²²⁶ Op. Cita. 36.

inventari de gestos.²²⁷ D'aquesta manera, sempre s'indica a quina casa correspon el vas on seran enterrats. La dama Anna de Montero, muller de Baltasar de Montero, (...) *elegesch la sepultura al cos meu fahedora en la Igéesia parroquial de Santa Maria del Mar de la present ciutat de Barcelona y en lo vas de ma casa y llinatge de Montero que es construït devan la capella de nostra señora del Pilar de dita Iglésia (...)*.²²⁸ Un altre element indicador és la previsió i cura que tenen per certs assumptes esdevenidors en la seva família. En aquest sentit, són molts els que determinen en els seus testaments partides de diners o joies per dotar filles i nétes, amb la intenció de poder ajudar a estar a l'alçada que la seva posició els reclama quan aquestes “prenien estat”.²²⁹ Un dels molts exemples possibles és el de la baronessa de Segur, Maria d'Aguilar, que disposà per la seva néta Micaela diners per comprar una petita joia per *quan prengui estat*.²³⁰ Aquest desig va més enllà en el cas de la baronessa de Segur, perquè no s'oblida que representa la casa i indica que el seu fill tingui sempre arreglada una capella, construïda per ella i el seu marit en compliment d'una promesa, a Santa Maria del Puig, d'on són senyors. Disposà també que *faci donar de lletra a les criatures del poble*.²³¹ El noble Pere Fluvià, a qui hem citat amb anterioritat, en el seu testament desitja que la seva filla sigui dotada en el moment del seu casament amb “*dos cantarans, calaixeras o babuls novials ab las galas, robas, joyas, y avarias acostomadas*”, és a dir, segons llur estatus, el costum i a la moda. Basem aquesta última afirmació en el fet que la resta de document no cita canterans o calaixeres, sinó baguls, la qual cosa ens fa suposar que per a ell eren més habituals, donat que en el seu matrimoni fou el que aportà la seva muller.²³² Respecte als artefactes i productes de consum luxosos, els testaments també

---

²²⁷ Op. Cita. 222, pàg. 31.

²²⁸ A.H.P.B, Not. Ferran, Francesc. *Primus liber testamentorum et condicillorum*. 1711-1764, Any 1760, fol. 443r.

²²⁹ “Prendre l'estat” indicava indistintament el fet de maridar-se o d'entrar en un convent.

²³⁰ A.H.P.B, Galí, Bonaventura. *Liber sextus testamentorum*. 1737-1756, Any 1751, fol. 93r.

²³¹ *Ibidem*, fol 93v.

²³² A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Secundi libri testamentorum*. 1740-1758, Any 1754, fol. 211r.

deixen clara la importància de la roba en contraposició a altres béns materials com el mobiliari. En aquest sentit, indicar que, de manera freqüent, el testador disposa que la roba d'ús personal sigui repartida, no sols entre els criats de la seva casa, sinó fins i tot entre familiars i amics, quan són peces més riques, luxoses i elegants. La marquesa de Llupià volia *que tota a roba de mon servej personal, que es de mon comú, y ordinari ús, sia distribuïda per mon hereu entre las criadas donzellas, que lo dia de mon obit estaran en mon servey, o, de casa Llupià dexanto tot a son àrbitre donat tot a una, y res a les altres, o ferne las parts que voldrà, tenint en esta divisió present a ditas Magdalena Alemany y Josepha Saurí (...)*.²³³ La seva cunyada deix “*corte de tafetà del qual jo ara me estava fent un faldillí*”,²³⁴ per exemple. El marit de Caterina Amat, Francesc Aparici, va reservar en el secret d'un canterano una quantitat de diners destinada a les despeses del seu enterrament, funeral i misses, així com una partida més gran, 1.900 lliures, per si el seu fill tenia la possibilitat en un moment determinat de comprar unes finques tocant a les seves.²³⁵

L'arribada de la mort suposà en ocasions la possibilitat de fer un últim gest piadós, però carregat de significat social. Fou el cas de *dona* Maria Bas, que regalà algunes de les seves robes i joies perquè passessin a formar part de l'aixovar de determinades imatges religioses. Concretament, va deixar roba per vestir la imatge de la Verge de l'església de Betlem, composta per un faldellí i una mantellina de llana amb puntes de plata i or, a més d'un faldellí encarnat i blanc a les sagristanes de la congregació de la Verge dels Dolors del convent del pares Servites; peces que s'haurien de disposar per compondre la Verge i l'altar.²³⁶

---

²³³ Citades en altres parts del testament. A.H.P.B; Olzina Cabanas, Joan. *Secundi libri testamentorum*. 1740-1758, Any 1749, fol. 56v.

²³⁴ *Ibidem*, 1755, fol. 232r.

²³⁵ B.C, *Fons baró de Castellet*. Francesc Aparici i Fontbayona. “Documentació personal i familiar”. Notes trobades per Francesc Aparici quan morí son pare, s/d. [47/1].

²³⁶ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Libri tercii testamentorum*. 1710-1749, Any 1750, fol. 156v.

En el ritual de la mort hi ha dos espais que van rebre una especial atenció. No foren altres que l'església, monestir o convent, on s'oficiaven les exèquies i l'enterrament, i l'habitatge familiar del difunt, on transcorria la vetlla del mort. Des d'aquesta perspectiva es pot anunciar una funció temporal i efímera en la casa, ja que converteix algunes de les seves estances, especialment on es situava el cadàver, en una capella o temple obert on resar, acomiadar i acompanyar el difunt en els últims passos. Especialment interessant resulta la transformació que sofreixen aquestes estances en la casa durant el període dels funerals. Les estances s'endolen per rebre una quantitat de compromisos, d'amics i familiars considerables. En cada una d'elles es disposa un gran nombre de seients, generalment llogats per la funció del dol, per rebre a tot aquell que anava a donar el condol. Així, la vídua del marquès d'Argençola, Maria Ignàsia de Rocabertí, per la mort del seu marit l'any 1756, va disposar de set dotzenes i mitja de cadires negres, de les quals quatre dotzenes van ser emprades durant una jornada i les altres dues dotzenes van ser utilitzades durant els dos dies. Pere Cudolosa, mestre fuster que amb anterioritat ha estat citat per haver venut calaixeres i mobles per casaments, va ser l'encarregat de llogar les esmentades cadires i disposar tots els preparatius pertinents. Segons trasllueix la documentació, els treballs a realitzar, és a dir, muntar i desmuntar tot el parament domèstic, no era fàcil i havia de ser fet amb certa rapidesa, la qual cosa requeria de més d'una mà. En el cas del marquès d'Alfarràs van treballar-hi, a més del mestre fuster Cudolosa, quatre fusters fadrins i un aprenent. El treball consistí en *desparar los aposento y estrados de la casa trayentna las tapiserias quadros y demás per rahó del dol y posarbo corresponent á est (...), a més d'amb dotze canas de vayeta negra nova per tapar los arrimaderos de las parets que serveixen dos dies (...).*²³⁷ Domènec Miró, juntament amb dos fadrins i un aprenent, va fer el mateix en la mort de Maria Esperança Durán, de la família de Domènec de Duran i Muxiga. A més del baül, va compondre la casa de

---

²³⁷ A.H.P.B, Not. Claramunt Gavarró, Ignasi. *Nonum manuale*. 1756-1758, Any 1756, fol. 11r.

dol.²³⁸ També la casa endolada seguia una etiqueta ben normalitzada en els llibres de cortesia i urbanitat. La funció del plor i la vetlla anava acompanyada de l'ofertament, per part de la família del difunt, de la degustació de certs aliments i begudes. Evidentment, una de les begudes principals fou la xocolata, mostra de bon to social. Citar de manera anecdòtica que en l'enterrament de la marquesa de Gironella, que va tenir lloc l'any 1746, es va servir una cuita de xocolata mentre va durar el dol.²³⁹

Curiosament, són unes breus indicacions en el testament de la ja esmentada Anna Montero les que ens donen una idea sobre els actes funeraris que es solien celebrar durant les tres jornades que habitualment durava l'enterrament d'un individu noble. La dama en qüestió demana certa austeritat pel que fa a les celebracions de les seves exèquies. Indica que no vol ni música, ni convit,²⁴⁰ que l'església sigui ornamentada amb pocs ciris i atxes i, pel que fa al seu cadàver, desitja que sigui vestit amb l'hàbit de nostra senyora dels Dolors.²⁴¹ Màxima austeritat que contrasta amb la sumptuositat amb què es van celebrar altres enterraments, com el del marquès de Castelludosrius, on fins i tot la família disposà que un lacai acompanyés les visites quan era fosca nit, la qual cosa suposà una despesa extraordinària en la factura del candeler.²⁴² El costum del dol amb les característiques indicades estava molt estès entre els membres del braç noble català i l'estructura ritual presentava poques variants. Un cas que així ho demostra va ser el funeral de *don* Menna d'Agulló Pinós, òlim de Sentmentat, marquès de Gironella

---

²³⁸ A.H.P.B, Not. Cussana, Joan. *Sextum manuale instrumentorum*. 1753-1754, Any 1753, fol. 183r.

²³⁹ A.H.P.B, Brossa i Elies, Josep. *Manuale*. 1741-1746, Any 1746, s/fol.

²⁴⁰ L'escassetat de notícies localitzades no permet fer un retrat de com es desenvolupaven aquests banquets fúnebres. Tanmateix, creiem que no s'allunyarien massa de les descripcions que el baró de Maldà fa en el seu dietari respecte a les de la segona meitat del segle. Op. Cita 3, pàg. 182.

²⁴¹ A.H.P.B, A.H.P.B, Not. Ferran, Francesc. *Primus liber testamentorum et condicillorum*. 1711-1764, Any 1756, fol. 443r.

²⁴² A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Vigessimum quartum manuale instrumentorum*. 1754-1755, Any 1755, fols. 52r-52v.

que va morir a Madrid. També a la capital, com es feia aquí, es va disposar una sala, prèviament endolada amb tapisseries i baietes negres, per presentar els respectes al difunt. El fet de trobar-se fora de la seva ciutat natal va obligar a llogar un llit a “l'imperiala”, és a dir, amb baldaquí i ricament guarnit, per exposar el cos de Mena d'Agulló. Les despeses que consten en el seu inventari permeten veure que, a més de llogar el llit, es va pagar el taüt, es va comprar cera per il·luminar el cos, es van fer blasons per ornamentar, es van llogar persones per acompanyar el cadàver i assistir a l'enterrament, és van confeccionar esqueles pel convit de l'enterrament i es va disposar d'un cotxe funerari de lloguer per traslladar el cos a l'església. Cal destacar que entre les factures que la família va haver d'afrontar hi constaven deutes del perruquer que li pentinava les perruques, de la dona que li rentava la roba, els treballs d'emblanquinar l'estança on va morir, les dietes de l'apotecari, així com el sou del seu criat negre i de tots aquells agents que s'havien ocupat de tots els tràmits oportuns a l'esdevenir la seva mort.²⁴³

L'església on s'oficiaven els funerals i l'enterrament també es disposava d'acord amb les possibilitats de la família del difunt. La curosa il·luminació amb ciris i atxes, així com la construcció del túmul funerari eren elements que prenién una gran rellevància, ja que es convertien en símbols del prestigi social, de les possibilitats econòmiques i de la sumptuositat de la casa. Per aquest motiu, un tret comú que entronca clarament amb la forta idea de casa i llinatge va ser el gust i costum per pintar les armes de la casa en el taüt i en el túmul del noble difunt. En la nòmina de pintors que s'han localitzat que realitzaven aquesta tasca sobresurten els noms de Francesc Bal i d'Anton Ferrer, que va encarregar-se de pintar les armes en els taüts d'Anton de Balaguer i Vilaplana, l'any

---

²⁴³ A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Secundus liber inventariorum et encantum*. 1745-1758, Any 1751, fols. 111r-116r.

1758,²⁴⁴ i del baró d'Esponella, Ramon de Berart i de Ramon, l'any següent, entre d'altres. En l'enterrament de la marquesa de Cartellà, Francesca Cartellà i Desbach, que va rebre sepultura a la ciutat de Girona, va ser el pintor Anton Ribes qui va pintar els escuts familiars en l'arquitectura efímera construïda per l'ocasió.²⁴⁵ La nòmina de pintors barcelonins segueix amb Pere Casanovas, el qual va ocupar-se de representar les armes familiars de la marquesa de la Quadra, Margarida de Carbonell i de Perpinyà, sobre vuit papers l'any 1760.²⁴⁶ A més de destacats pintors del set-cents, actius a la Barcelona del moment, en la confecció dels túmuls van participar activament els mestres fusters, treballant uns i altres amb estreta col·laboració. El túmul que es construï per la mort del noble Ramon de Sans i Mont-rodon va ser realitzat pel pintor Francesc de Bal i pel fuster Francesc Carrera. El túmul constava de sis armes grans sobre un full de paper de forma major i vint-i-quatre armes sobre paper de forma mitjana. Segons la factura del fuster, es van gastar 24 lliures més per los *despedicios de fusta mans y claus atxeras cap de mor cornysas agullas vayetas del tumul*. El cost total d'aquests escuts va ser de 13 lliures i 10 sous. Com podem observar, les despeses sempre foren elevades, ja que, a més, caldria afegir la factura de cera de Josep Ballester, el valor dels oficis religiosos, la música i el cant de les *matines*, la caritat als pobres i les despeses pròpies del mestre d'obres d'enrajolar la sepultura. Un total de 700 lliures pel que fa a l'òbit de Ramon de Sans i Mont-rodon.²⁴⁷ La sepultura, com a última residència, tenia gran importància, i per això són moltes les famílies que en motiu de la mort d'un dels seus membres la disposen amb certa sumptuositat. Si a la mort de Ramon Sans sols va ser enrajolada, anys abans la capella on va rebre sepultura Teresa de Tamarit i Llobet va

---

²⁴⁴A.H.P.B, Not. Claramunt Gavarró, Ignasi. *Nonum manuale*. 1756-1758, Any 1758, fol. 480r.

²⁴⁵ El fuster va ser Joan Soler i el botiguer de teles, Francesc Cabriol. Per la feina feta, Antoni Ribes, va cobrar 9 lliures i 4 sous. A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Decimum nonum manuale instrumentorum*. 1745-1746, Any 1746, fol. 258r i, A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Trigessimum secundum manuale instrumentorum*. 1758-1759, Any 1759, fol. 165r.

²⁴⁶ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale decimum septimum instrumentorum*. 1760, fol. 143r.

²⁴⁷ B.C, *Fons Marquès de Saudín*. "Rebuts i factures de les despeses de defunció de Ramon Sans. 1754".

ser ornamentada amb cura d'acord al seu estatus social. Per realitzar aquesta feina, el mestre de cases Salvador Ausich va emprar tretze planxes de marbre i pedra jaspi de Tortosa.²⁴⁸

Insistir, com a conclusió i a manera de resum, que la partida que millor reflecteix l'interès per excel·lir entre els altres eren els comptes de la cera adquirida. En comptades ocasions les partides són extraordinàries, com en el cas del marquès de Castelldosrius. En segon lloc, especificar que la contractació de música per acompanyar la funció funerària s'ha d'entendre com un clar indicador respecte al luxe i esplendor d'una cerimònia. No tots els membres del braç noble van contractar música, però, en tot cas, la música va omplir tots els racons del convent de Sant Francesc de Paula l'any 1755 a la mort del noble Francesc de Carcer i de Solà de Sant Esteve,²⁴⁹ i també va estar present en l'enterrament del marquès de Castelldosrius. Entre les despeses d'aquest darrer enterrament destaca especialment el dispendi ja esmentat que va fer-se en ciris comprats en la botiga del candeler de cera Josep Ballester, que van arribar a les 91 lliures, una xifra realment considerable si es compara amb altres enterraments de personatges de la noblesa barcelonina del moment.²⁵⁰ També aquí és pot parlar d'una nòmina d'artesans que van cooperar activament per imprimir caràcter, majestuositat i riquesa als encàrrecs rebuts. Entre la llarga nòmina d'artesans cal citar, a més dels anteriorment nomenats, a Francesc Arau, Joan Soler, Domènec Miró, Josep Vallescà, Jaume Ferrés, encarregat d'endolar la casa Munter, tots ells coneguts fusters, o als pintors Pere Marçal, Anton Ferrer i Anton Ribes. Així doncs, a l'igual que va succeir amb els prometatges i casaments, el ritual funerari estava perfectament establert i es va mantenir amb molt poques variants al llarg de tota la primera meitat del set-cents. Els

---

²⁴⁸ A.H.P.B, Not. Cerveró, Bartomeu. *Manual* 1740-1741, Any 1741, s/fol.

²⁴⁹ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale duodecimum instrumentorum*. 1755, fols. 56r-56v.

²⁵⁰ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Vigessimum quartum manuale instrumentorum*. 1754-1755, Any 1755, fols. 52r-52v.

actes celebrats amb motiu de la mort l'any 1742 del comte de Centelles, *don* Francesc de Blanes, no van variar en excés respecte als que van tenir lloc amb ocasió de la mort de Margarida de Carbonell, marquesa de la Quadra, l'any 1760. Quan va morir el comte de Centelles es va fer una despesa en cera i ciris a la botiga de Rafael Ballester, parent de l'anterior, el pintor Francesc Bal va pintar les armes en el túmul i es van llogar baietes, cortines i cadires per endolar la casa al sastre Pau Serrat i al botiguer Anton Darrer, especificant especialment un paravent i l'estrada, el taüt i el túmul. S'oficiaren misses per l'ànima del difunt, es donà caritat als pobres, es féu dol a casa...²⁵¹ Evidentment, tot amb la màxima sumptuositat, com a reflex de la classe social a la que pertanyien. I és que, com deia Chamfort, *dans un monde choisi, tout est art et calcul, même l'aparence de la simplicité*.²⁵²

---

²⁵¹ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Trigessimus septimum manuale instrumentorum*. 1714-1742, Any 1742, fols. 29r i 40r.

²⁵² Op. Cita. 39, pàg. 77.